IRODALMI SZEMLE

LXIV ■ 2021 ■ 4

ÁRA: 1,80 € / 800 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 1,50 € / 600 FT
ÁRTÉR

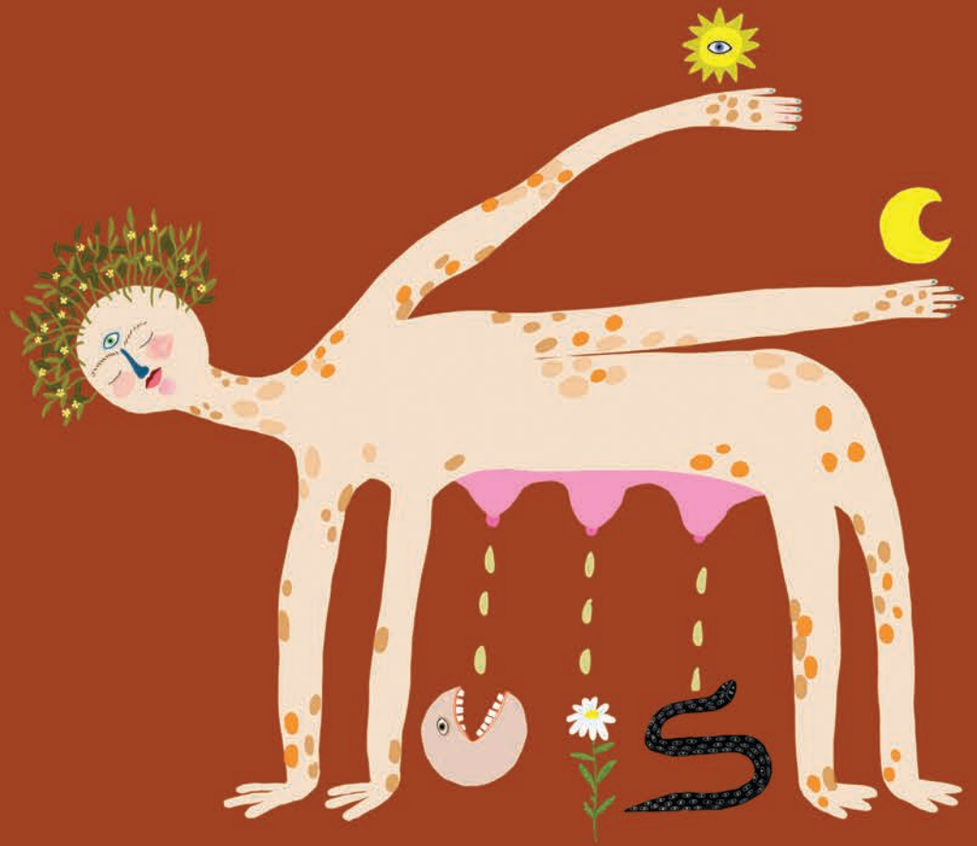

■ ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
■ LXII. ÉVFOLYAM
■ ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ: DOBOS LÁSZLÓ
■ FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA** (ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
■ SZERKESZTŐ: **NAGY CSILLA** (CSILLESTER@GMAIL.COM) **NÉMETH ZOLTÁN** (NEMETX@GMAIL.COM)
■ LAPTERV ÉS TÖRDELÉS: **GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA**
■ KÉPSZERKESZTŐ: **GYENES GÁBOR**
■ KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
■ **FŐMUNKATÁRSAK:** CSANDA GÁBOR, GRENDEL LAJOS, N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ, TŐZSÉR ÁRPÁD
■ **SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:** BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA, DARVASI FERENC, JUHÁSZ TIBOR, NAGY HAJNAL CSILLA, PLONICKY TAMÁS, SZALAY ZOLTÁN
■ **SZERKESZTŐSÉG:** MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA
■ ISSN 1336-5088
■ WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
■ FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
■ IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

SZÁMUNKAT GUŽÁK KLAUDIA ÉS NAGY HAJNAL CSILLA ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

NAGY HAJNAL CSILLA 1992-ben született Losoncon. 2016-ban jelent meg első verseskötete, *Miért félünk az őrültektől* címmel, amelyért megkapta az év legjobb első verseskötetéért járó Makói Medáliák-díjat. 2018-ban szerzett mesterdiplomát Összehasonlító irodalom- és kultúratudomány szakirányon az ELTE-n. 2021-ben jelenik meg az első regénye. Jelenleg Isztambulban él, egy versregényen és egy drámán dolgozik, fényképeket és kollázsokat készít. Leginkább analóg fényképezéssel foglalkozik, ennek alapjait (beleértve különböző kis-, közép- és nagyformátumú képalkotási technikákat) Gyetvai Zoltán fotóművésztől tanulta meg. Fotográfus munkásságára jellemző a kereső, megfigyelő attitűd, témái a harmonikus, intim életképektől az elidegenedett nemterekig terjednek. Képeinek visszatérő motívumai a tükröződések, reflexiók, amelyek izgalmas, feszültséggel teli képi világokat ütköztetnek.

GUŽÁK KLAUDIA Rimaszombatban született 1989-ben. Iskoláit Nyitrán és Komáromban végezte. Grafikákkal, festészettel, költészettel, tetoválással foglalkozik. A számot *Próféciák* című sorozata illusztrálja. Jelenleg *Francia film* című kötetét írja. Bristolban él, itt tetovál és önkéntesként dolgozik egy kerámiaboltban, ahol társadalmi tematikájú kerámiákat készít. Képi világát a szürreális figurativitás, az illusztratív jelleg, a játékosság és a vonalközpontúság jellemzi.
Lapszámunk illusztrátorai többször alkotótársakként is dolgoztak. Nagy Hajnal Csilla *Miért fél*ünk *az őrültektől* című kötetének borítóján Gužák Klaudia rajza szerepel, lapszámunkban is közlünk olyan fotókat, ahol Gužák-figurákat helyezett új kontextusba Nagy Hajnal Csilla.

A CÍMLAPON: GUŽÁK KLAUDIA: ROMULUSZ & VIRÁG & KÍGYÓ
A BORÍTÓ BELSŐ OLDALÁN: NAGY HAJNAL CSILLA MUNKÁI

intimissimi

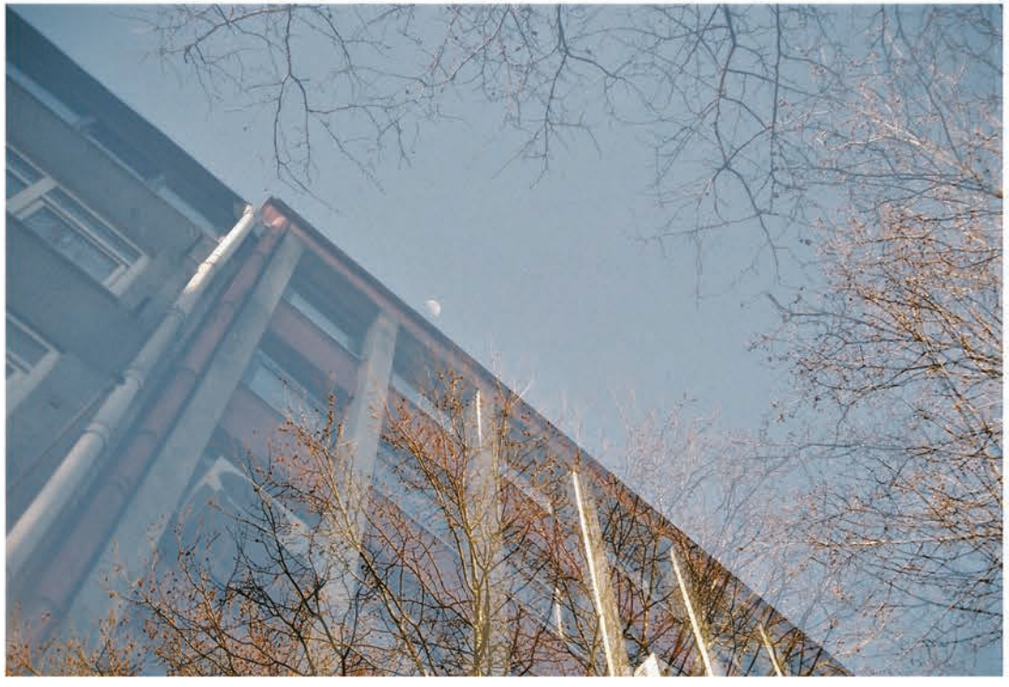

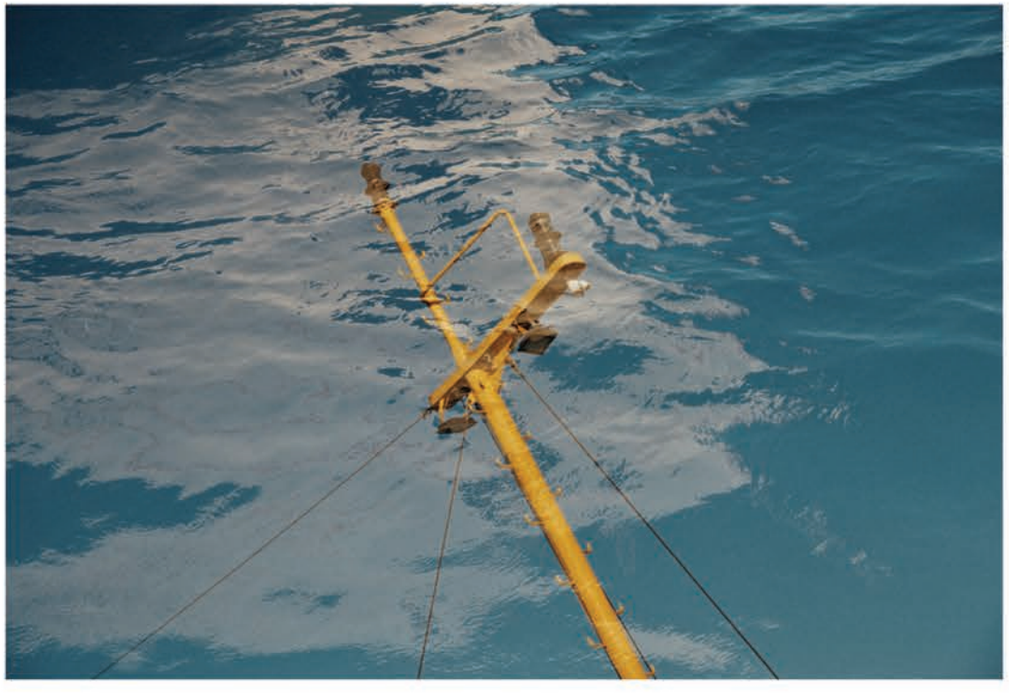

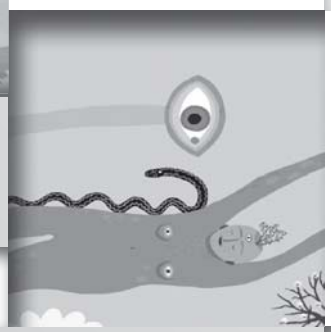

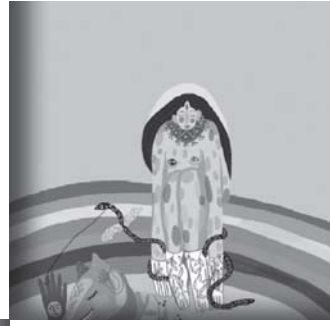

3 LOUISE GLÜCK: A HÓDOLAT MÍTOSZA (VERS SZILI JÓZSEF FORDÍTÁSÁBAN)

5 LOUISE GLÜCK: ÉJFÉL; SZIRÉN (VERSEK GYUKICS GÁBOR FORDÍTÁSÁBAN)

8 NAGY HAJNAL CSILLA: MÁRCIUS. NYELVED HELYÉN A SZAVAK (PRÓZA)

ÁRTÉR

10 MIZSER ATTILA: TERESÜLÉS (ESSZÉ)

13 GYURÁSZ MARIANNA: A FELFÚVÓDÁS UTÁN; ÁTNYARALÓ (VERSEK)

15 GUŽÁK KLAUDIA: ZASTAVA-Í / ELSŐ ÉNEK: A TEREMTÉS; MÁSODIK ÉNEK: ÉLET A FEJEDEN; HARMADIK ÉNEK: A VILÁG PUSZTULÁSA; NEGYEDIK ÉNEK: MÁSVILÁG; HA VOLTAK IS ITT LOVAK, AZ MÁR NAGYON RÉGEN LEHETETT; DOLGOK ÉRTELME (VERSEK)

23 VERES ERIKA: PALESZTIN SZORZÓ; CSAKRACSÓK (VERSEK)

27 VÖRÖS GERGELY: A RÉPAFÖLDÖN KERESZTÜL; AZ ISMERETLEN ROKONOKRÓL; MISÉN (VERSEK)

30 NAGY HAJNAL CSILLA: HARMADNAP (KAMARADARAB)

HAŠEK

50 SZÁZ PÁL: JAROSLAV HAŠEK ELBESZÉLÉSEI ELÉ

56 JAROSLAV HAŠEK: BÁRÁNY ZSINCSICÁBAN / KIRÁLYHEGYI EMLÉK; SZERENCSÉTLENSÉG A TÁTRÁBAN; HOGYAN LETT JURA OGÁRKO MAGYARRÁ; CSERNOVA (ELBESZÉLÉSEK, SZÁZ PÁL FORDÍTÁSAI)

71 FRIED ISTVÁN: KASSA IRODALMA – AZ IRODALMI KASSA MÁRAI SÁNDOR ÍRÁSAIBAN (TANULMÁNY)

96 SZERZŐINK

▌KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET"
▌(EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
▌A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

KULT MINOR
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

▌NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ▌TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ▌P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ▌E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ▌MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 300. ▌EGYES SZÁM ÁRA: 1,80 €. MAGYARORSZÁGON: 800,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 9,- € , EGY ÉVRE 18,- €, ▌MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 3600,- FT, EGY ÉVRE 7200,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍTJUK.

▌APRÍL/2021 ▌ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET" ▌(EV 153/08). ▌SPOLOK IRODALMI SZEMLE EGYESÜLET ▌ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ▌REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ▌ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ▌VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES ▌JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ▌ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ▌ISSN 1336-5088. ▌WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ▌ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ▌IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. ▌REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ▌TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ▌ROZŠIRUJE VYDAVATEĽSTVO A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214.,
▌ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ▌VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ▌NÁKLAD: 300. ▌CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 1,80 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 9,- €, NA ROK: 18,- €.

GUŽÁK KLAUDIA: BOSZORKÁNYOKKAL ELTÖLTÖTT NYÁR

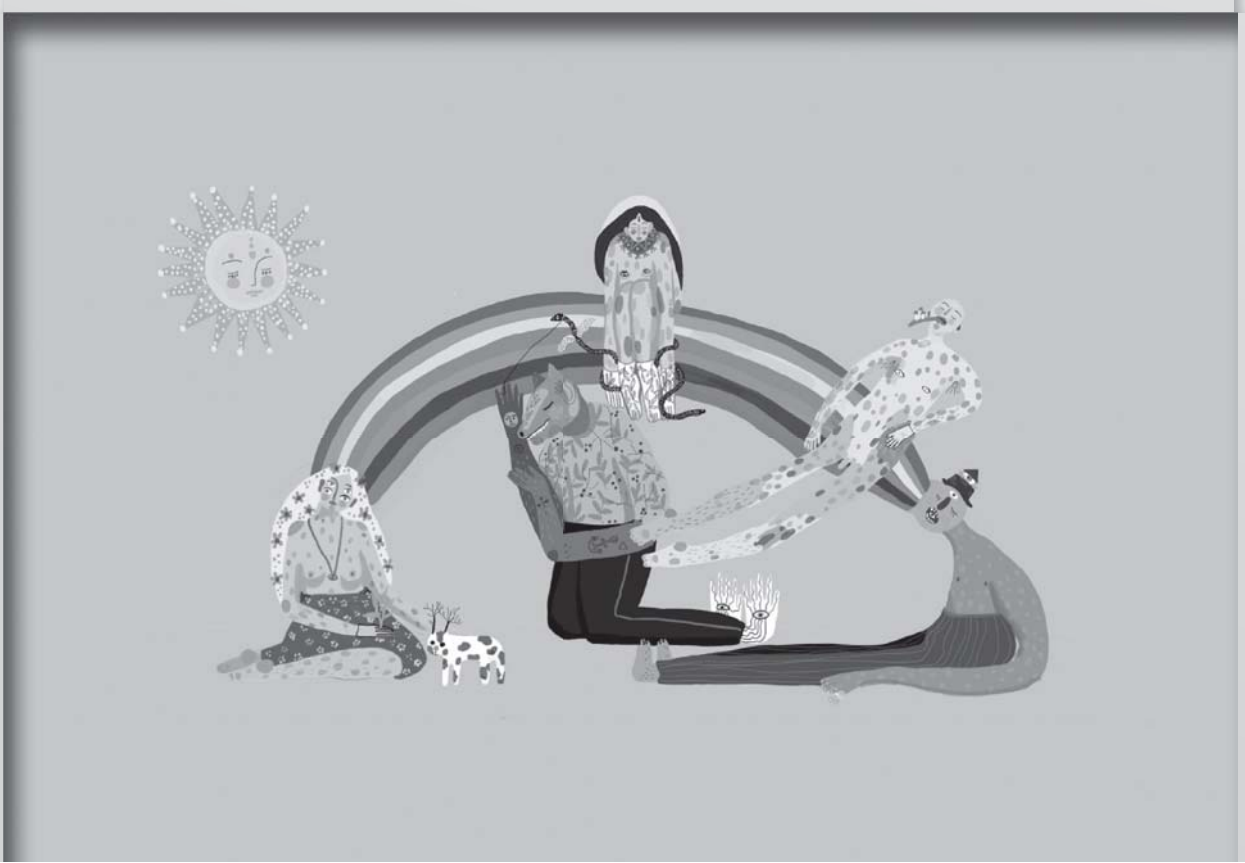

LOUISE GLÜCK

A HÓDOLAT MÍTOSZA

Midőn Hádész elhatározta, hogy ezt a lányt szereti,
felépítette számára a Földnek egy másolatát:
minden ugyanolyan, köztük a mezők,
de hozzájuk tett egy ágyat.
Minden ugyanolyan, beleértve a nap ragyogását is,
mert túl kemény sor volna egy ilyen fiatal lánynak
hirtelen jutnia a fényből koromsötétbe.

Fokozatosan, vélte, mutatja be az éjszakát,
elébb a levélárnyak repdesését,
majd holddal, csillagkoszorúval,
majd holdtalan, csillagkoszorútlan.
Perszephoné lassan megszokja, vélte,
s végül majd megnyugtatónak találja.

Földmásolat,
de nem volt benne szerelem.
Nem kell-e mindnyájunknak szerelem?

Kivárt sok esztendőt,
építette a világot, nézte
Perszephonét a mezőn.
Perszephonét, az illatot érezni, ízt ízlelni tudót.
Ha van valamilyen étvágy, vélte,
az valamennyivel felér.

Nem úgy van-e mindenki, hogy érezni szereti éjjel
a szeretett testet, ami iránytű és egyben tájoló,
hallgatni: nyugodt lélegzése súgja,
élek, ami azt jelenti:
te is élsz – élsz, mert engem hallasz,
itt vagy velem: ha egyikünk fordul,
vele fordul a másik is.

Ezt érezte a sötétség ura,
amikor a világra tekintett, amit
Perszephonénak alkotott. Sokszor eszébe jutott:
ott minden szagtalan, és nincs ennivaló.

Bűn? Terror? Szerelemféltés?
Ilyenekre nem terjedt ki a képzelete.
Ilyet szeretők sem képzelnek soha.

Álmában tűnődik: minek nevezze ezt a helyet.
Elébb úgy véli: *Új Pokol.* Utóbb: *A Kert*.
Végső döntése:
Perszephoné leánysága.

Halvány fény lebben az ágy mögött
a sík mező fölé.
Karjába veszi őt,
szólani próbál: *Szeretlek, semmi sem érhet téged.*

De arra gondol: ez hazugság,
s végül így szól: *Halott vagy, semmi sem érhet téged.*
És úgy érzi: kezdetnek
ez ígéretesebb és igazabb.

Szili József fordítása

LOUISE GLÜCK

ÉJFÉL

Beszélj hozzám fájó szív: milyen nevetséges
küldetést találsz ki magadnak
a sötét garázsban zokogva
zsáknyi szemeteddel: nem a te dolgod
kivinni a szemetet, a te dolgod kiüríteni
a mosogatót. Megint úgy hencegsz, mint
gyerekkorodban, hova tűnt sportos éned,
hírhedten gúnyos szenvtelenséged?
Aprócska holdfény érinti meg a törött ablakot,
kicsiny nyári holdfény, a föld mindig kész
gyengéd mormolása –
így kommunikálsz a férjeddel, nem felelsz,
amikor hív, vagy így viselkedik egy szomorkodó
szív: egyedül akar lenni a szeméttel? A helyedben
elgondolkoznék a jövőről.
Tizenöt év után a hangja kissé elfáradhatott, néha,
amikor éjszaka nem felelsz neki, akkor más fog.

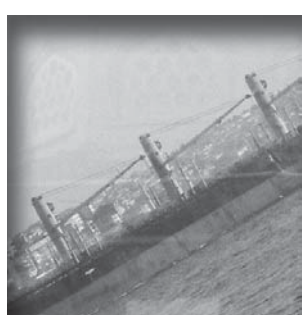

SZIRÉN

Bünöző lettem, amikor szerelembe estem.
Előtte pincér voltam.

Nem akartam veled Chicagóba menni.
Feleségül akartam menni hozzád. Azt akartam,
hogy szenvedjen a feleséged.

Azt akartam, hogy olyan színdarab legyen az élete,
amelyikben minden szerep szomorú.

Gondolkozik így
egy rendes ember? Elismerést

érdemlek bátorságomért –

Utcára néző teraszodon ültem a sötétben.
Tisztán láttam mindent:
ha a feleséged nem enged el
akkor azt bizonyítja, hogy nem szeret.
Nem akarná, hogy boldog legyél
ha szeretne?

Most azt gondolom, hogyha
kevésbe éreznék így, akkor
jobb ember lennék. Jó
pincér voltam.
Elbírtam egyszerre nyolc italt.

Elszoktam mondani neked az álmaimat.
Múlt éjjel, egy nőt láttam ülni egy sötét buszon –
sírt az álmomban, a busz egyre távolodik.
Integet az egyik kezével: a másikkal
egy kisbabákkal teli tojásosdobozt simogat.

Az álom nem menti meg a lányt – [1]

Gyukics Gábor fordításai

1 A versek a szerző *Meadow Lands* című kötetében találhatóak.

NAGY HAJNAL CSILLA

MÁRCIUS

NYELVED HELYÉN A SZAVAK

Nem is tudom, hogy történt. Alig emlékszem rá, legalábbis nem túl pontosan. És nem akarnám veszekedésnek nevezni, mert félrevezető volna. Azt hiszem, akkor csúszott el valami, amikor a királyi családról kezdtünk el beszélni, pedig, mint ahogy az nyilvánvaló volt, és ki is lett fejezve, egyikünknek sincs különösebb véleménye erről az egész Harry és Meghan ügyről, nem is feltétlenül érezzük, hogy *ügynek* kellene nevezni, ráadásul a viszonylag indifferens véleményünk nagyjából teljesen egybehangzó is volt. Egy ponton mégis elcsúszott valami, ő morcos lett, én pedig ingerlékeny, aztán mindketten azt mondtuk, hogy inkább tegyük most le a telefont, nincs semmi gond, de nyilvánvalóan egyikünk sincs épp a legjobb passzban, és majd folytatjuk. Ez három hete történt.

Azóta nem hívtuk fel egymást. Ilyen sokáig tavaly április óta nem volt csend közöttünk. Először ő küldött egy videót, néhány nappal később, az ügyvédről, aki nem tudta kikapcsolni zoomon a macskás filtert. Visszaírtam, hogy *haha*. Aztán nem sokkal később én küldtem el neki valami vicces képet, amire megírta, hogy igen, ő is át akarta küldeni nekem ugyanezt, csak elfelejtette. Azóta két vagy három ehhez hasonló, óvatos, és minden alkalommal néhány sornál nem hosszabb virtuális írásos eszmecserén kívül nem kommunikáltunk. Az első veszekedésünk. Nem is volt igazi veszekedés. Nem mondtunk egymásnak semmi igazán bántót, csak morcosak voltunk, ingerlékenyek, és talán ismeretségünk óta először ezt egyáltalán nem jutott eszünkbe se elrejteni a másik elől. Sokat gondolkoztam rajta, és azt hiszem, azért nem hívjuk fel egymást három hete, mert megijedtünk. Mert rámutatott ez a veszekedés, nem, nem veszekedés, ez az *ügy,* egy olyan közelségre, amit nem próbáltunk elkerülni ugyan, mégse tudtunk hirtelen abban a pillanatban, amikor véletlenül nyilvánvalóvá vált, mit kezdeni vele.

Hogy akkor mostantól nem azért hívjuk fel a másikat, mert szeretnénk egy érdekfeszítő beszélgetést folytatni filozófiáról, drámaírásról, vagy egy teljesen triviális beszélgetést folytatni a mindennapjainkról, és mindeközben organikusan, mondhatni mellékesen elmesélni, vagy épp elpanaszolni egymásnak, milyen érzések gyötörnek vagy emelnek fel minket mostanában? Hogy akkor mostantól már kifejezetten azért hívjuk fel a másikat, mert tényleg tudni szeretnénk, elsősorban és mindenek fölött, hogy *hogy van*, és az érdekfeszítő vagy triviális beszélgetések csak úgy megtörténnek, a kettőnk közötti kapocs és közelség okán? Mellett? Ellenére?

Vagy egyszerűen csak, tényleg, mégiscsak mondtam neki valamit, amivel fájdalmat okoztam. Akkor is ugyanott vagyunk: a fájdalomhoz elengedhetetlen a közelség. Kivéve az ágyúk esetében. Ott kifejezetten előny megtartani a megfelelő távolságot, hacsak nem akarunk osz-

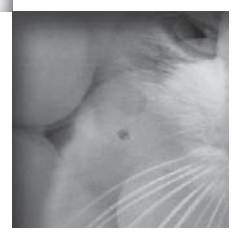

tozni a fájdalomban, amit kiváltunk. Máskülönben meg, miért nem akarunk osztozni a fájdalomban, amit kiváltunk? Mégsem merem felhívni. Újra meg újra felidézem a legutolsó beszélgetésünket, magamtól várom a választ, pedig egyáltalán nem a saját válaszomra vagyok kíváncsi. Sőt, nem is válaszra van szükségem. Csak szeretném már hallani a hangját. Olyannyira, hogy a három hét alatt többször felkerestem a youtube-on azt az összefoglalót arról a bizarr kerekasztal-beszélgetésről, amelyen ő is részt vett. De nem csak erről van szó, nem csak az ő hangjáról, mert emiatt a csend miatt a saját hangomat is alig hallottam három hete. És ezzel valószínűleg ő is így van. Ez az, amivel most kellett szembesülnöm, hogy nem csupán egymás társaságát nyújtjuk egymásnak lassan egy éve folyamatosan, hanem szembesítjük a másikat saját létezésével is.

És mire játszunk most éppen? Arra, hogy ki hívja először a másikat? Én se nyerni, se veszíteni nem akarok, elutasítom ezt az egész koncepciót. Nem is látok benne koncepciót. Nagyjából naponta megnyitom messengeren a beszélgetésünket, rituálészerűen, az ebéd utáni kávém közben, és a telefon ikonja fölé emelem az ujjamat. Elképzelem, mit csinál épp, mi közben fogom megzavarni, meglepődik-e, hogy felhívom, milyen lesz a hangja, mivel fogom kezdeni a beszélgetést, apróságok. Fogalmam sincs, min vesztünk össze tulajdonképpen. Nem is nevezném veszekedésnek. Fogalmam sincs, ő minek nevezné.

Megcsörren a telefon, összerezzenek. Hív.

– Te, én már nem tudom – kezd bele köszönés helyett –, mi volt ez az egész összemorgás a múltkor – megjegyzem a szót, megint rátapintott –, nem is emlékszem, engem igazából tényleg nem érdekel se Harry, se Meghan, és ne haragudj, hogy nem hívtalak mostanában, de azt hiszem, végre sikerült befejeznem a versregényt, öt perccel ezelőtt ütöttem bele az utolsó karaktert, az utolsó koporsószöget, mondjuk rá, és most tekertem egy cigit, és csak fel akartalak hívni, el akartam mondani, és hallani a hangod, meg úgy egyáltalán, szóval gondoltam, felhívlak, beszélgetni, ha ráérsz, na, most jó neked?

Minden kérdés szertefoszlik bennem. Mégis mindeközben megnyugtat a tudat, hogy ezt a dekadens, de szívélyes közelséget, ha nem is nevezzük nevén, nem tudjuk elvitatni magunktól és egymástól most már soha.

– Tökéletes.

MIZSER ATTILA

TERESÜLÉS

„S gyilkos gyorsasággal telik meg az ártér
S lobogva, pattogva éji tüzek mozdulása
Vérvörös alakokat kerget fel mifelénk…”
(Füst Milán)

Bizonyos szempontból mindig kellene egy aspektust rögzítenünk. Hogy miképp láttuk a körülményeket akkor, és mi rajzolódott ki ott. Mert történt és történtetett. Ha erről még nem is szólnak pontosan krónikák, antológiák, tudósítások… stb.

Így a *Szemle* táján, terén és placcán is. Lett tábora, napja és díja. Hogy rögzítsen, hogy alátámasszon és maradjon. Hagyjon nyomot. Visszakövethető legyen. Ne tűnjön el. Amire nézni lehet. Ahol van mód észlelni a lenyomatot, amire lehet kacsintani. Mert ez alakulás, teresülés és teljesülés már. Ha nem is *be*. Hívhatjuk akárhogy, de jelet hagy. Üreget váj. Amit lehet egy ideig ignorálni majd, de aztán akarva-akaratlanul hozzá kell visszatérnünk. Belemegyünk. Huppanunk. Lépünk. Mert nyoma van, nyoma lett, és illik a koordináták mentén érezni, hagyni, hogy érződjön, mert kell az ilyen. A hely. Mit ne mondjunk, meder. Mi az ártér maga. Mi maradjon. Mi kerüljön alá. Mit is terítsen magába. Mit is hagyjon fölé.

Bemérés. Felidézés. Visszagondolás. Változó. Ezeket a rezdüléseket kell egységesíteni. Értékelni. Mert nincs régi meg új. Hisz mindig volt olyan, hogy a századelő irodalma és a kortárs irodalom. Ez van. El Clásico. Se több, se kevesebb. Ez itt az arány. Ez itt a szórás. Ez itt a tét. Az odds. Ezeket az elhajlókat, szorzókat kell majd összehangolni egyszer. Megvárni, míg összefolyik az idő. Míg összeér felette a víz.

A teret mindig is alkotók formálták. Ár előtt és ár után. Beárazva azt az időt, amelyet olvasóként, kortársként megélünk. A mi rövidke múltunkat nézve talán olyan neveket említhetünk, a teljesség igénye nélkül, mint Baranyai Dóra, Csillag Lajos, Czucz Enikő, Hajtman Kornél, Hizsnyai András [Andrung Heinzelmann], Juhász Tibor, Mellár Dávid [Kozmár Klára], Plonicky Tamás, R. Nagy Krisztián… stb.

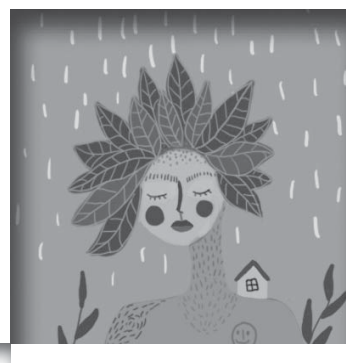

És a szerzőkhöz művek, könyvek, hangok tartoznak, amik, ártéren innen vagy túl, már adottak: Nagy Hajnal Csilla intimitáslírája; Hajtman Kornél és Veres Erika hangulati és párkapcsolati poétikája; Juhász Tibor szociografikus költészete és novellisztikája; Mellár Dávid testpoétikája; R. Nagy Krisztián metafizikai novellagyűjteménye; Csillag Lajos generációs élményeket szituáló regénye; Plonicky Tamás provokatív tematikus és nyelvi szinteket mozgató prózapoétikája… [1] Emlékezetesek Gužák Klaudia identitásköltemények és Gyurász Marianna természettudományos látásmódot is működtető szövegei; Vörös Gergely *Irodalom és mindennapok* (2017), valamint Baranyai Dóra *Irodalom és szakrális építészet* (2020) című Zsemle-darabjai az Irodalmi Szemle online-on; Czucz Enikő értő kritikái és elemzései (legutóbb Nádas Péterről a 2020/09-es lapszámban); és Andrung Heinzelmann vizuális alkotásai, állatos sorozata is (Irodalmi Szemle, 2019/1.).

Ebben a lapszámban Gužák Klaudia dialógusokra épülő spirituális szekvenciákat is megidéző verseivel és képeivel találkozhatunk. Gyurász Marianna szövegeivel, amelyek a nyelvi invenciók működtetésére tesznek kísérletet, az intim kapcsolatok és megfigyelések jegyében. Nagy Hajnal Csilla kamaradarabja a bibliai motívumokat tartalmazó diskurzust dramatizálja a hétköznapok szituációi mentén. Veres Erika költeményei a társadalmi és nyelvi regiszterek poétikus kontaminációjára hoznak mintázatot. Vörös Gergely pedig az alanyi költészet megtapasztalt, narratív, naplószerű nyelvét viszi színre.

Az *ártér* jelenleg ennyire telített. Ennyi mutatható a folyton változó körülményekből. Ennyit látni a formálódó viszonyok között. Persze tudjuk, a változatosság gyönyörködtet, és ettől a Kedves Olvasót sem akartuk megkímélni.

1 Nagy Hajnal Csilla: *Miért félünk az őrültektől?* (Kalligram, 2016); Hajtman Kornél: *Katakomba* (ART Danubius, 2016); Veres Erika: *Duett a sárban* (Kalligram, 2019); Juhász Tibor: *Ez nem az a környék* (Fiatal Írók Szövetsége, 2015), *Salgó blues* (Scolar, 2018), *Amire telik* (Scolar, 2021); Mellár Dávid: *Vagy valami egészen más* (Kalligram, 2020); R. Nagy Krisztián: *Szúnyog a negyedik falon* (Vámbéry Polgári Társulás, 2017); Csillag Lajos: *Túlsó part* (Fiatal Írók Szövetsége, 2018); Plonicky Tamás: Hugyos malac (Kalligram, 2021)

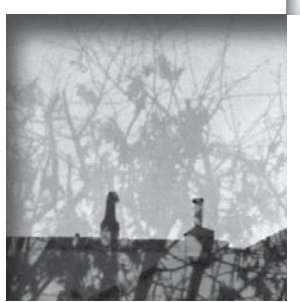

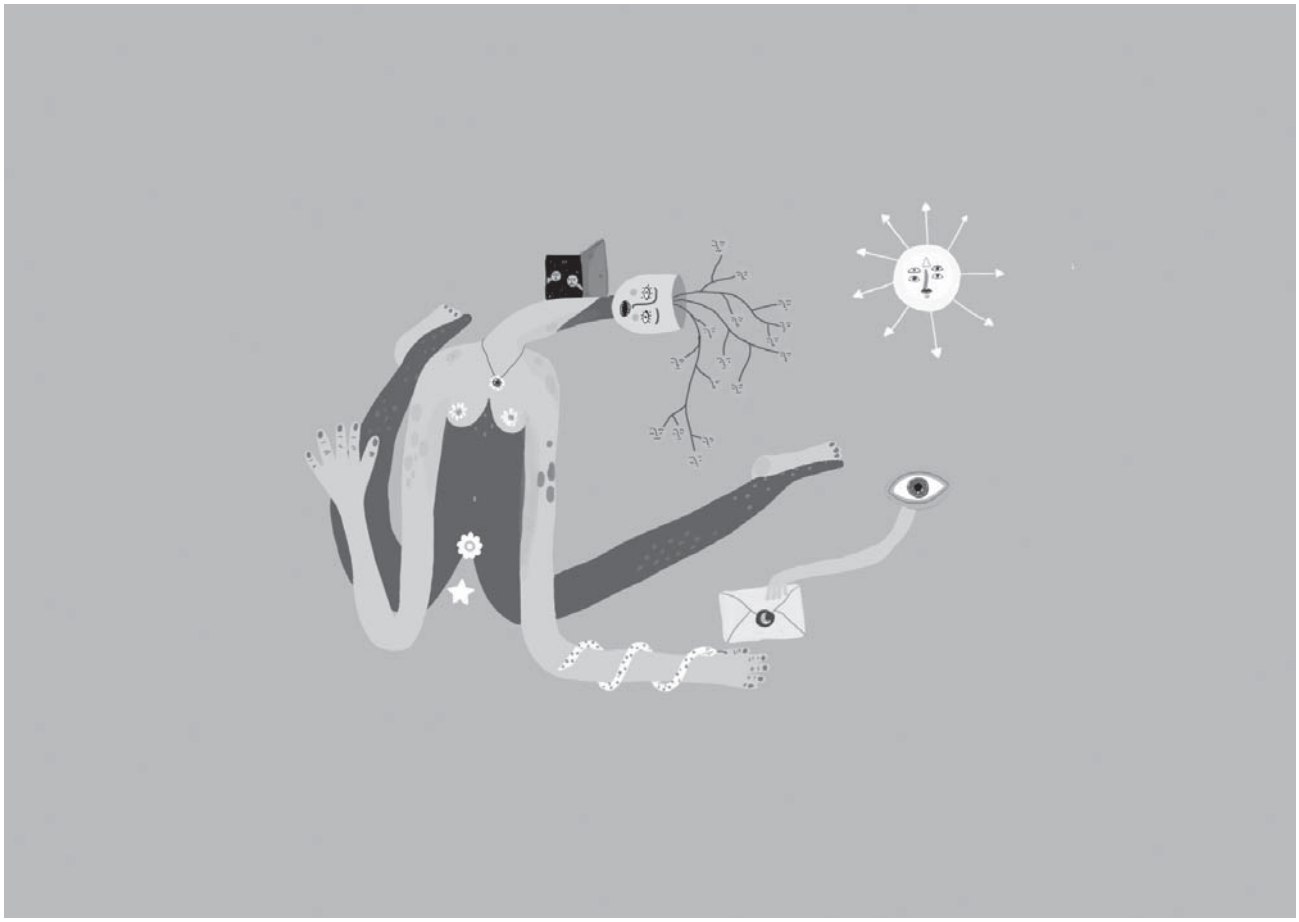

GUŽÁK KLAUDIA: ÁLOM LEVÉLRŐL

GUŽÁK KLAUDIA: PRÓFÉCIA BAJSZOS NŐVEL

GYURÁSZ MARIANNA

A FELFÚVÓDÁS UTÁN

Az utolsó pillanatban ugrottam ki az űrhajóból
kilövés előtt
– mármint mindez álmomban,
persze –;

azt hiszem, aludtam, és
így szíjazhattak a bőrülésbe.

A kilövőpálya: mint egy hullámvasút első felvonása,
ám sosem ereszkedik le
a sínpár, végig felfelé tör, a sztratoszférát célozva meg
maga előtt tartott
két fémöklével.

Éppenhogy idejében ébredtem és léptem, inkább zuhantam
ki, a pálya menti, nedves fűbe.
Nem emlékszem, kiket hagytam magam mögött, az ülésekbe kötve,
akaratuk ellenére most már zsugorodó
foltként utazva kifelé a gravitációnkból,
csak arra,

hogy mikor elstartoltak, sokkal hidegebb rémület szállt meg,
mint mikor feleszmélve
– mármint álmomban,
továbbra is –,
azt hittem, kező,
nem látom többé a bolygót:

mert felütötte bennem a fejét a meggyőződés,
hogy itt, a bolygón, az otthonunkon rekedve mégis
sokkal kisebb az esély bármi hosszabb távú
túlélésre.

ÁTNYARALÓ

A te fejedben csak nyaralni lehet –
mondod a csorba bögrédbe kortyolva –,
olyan lakás vagy,
ahol télen nem lehet megélni,

csak melegben, a sok barát:
mind épp készítenek valamit
vászonból és száraz virágokból,
este tízig nem is sötétedik,

olyankor pedig citromillatú gyertyát gyújtunk,
és francia rántottát eszünk napokig, végtelen borunk van,
és halk falzettóban valaki macskákról énekel,
vagy a macskák énekelnek róla,

ilyenkor minden vendéged teljes csillagszámot adna
a fejek Airbnb oldalán a tiédnek,

de amikor tél lesz, elvonulnak a barátok, mert
kifűthetetlen a fürdő,
és a padló csupa sár, és arra eszmélnek,

hogy nem múlik a hörgőgyulladásuk,
gyilkos penész virágzik a sarokban,
és elzárják a gázt, mert a lakbért
harminc éve nem fizeti senki.

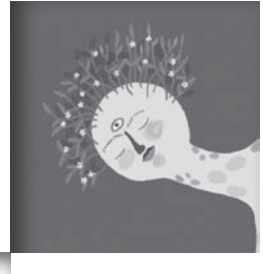

GUŽÁK KLAUDIA

ZAŠTAVA-Í

ELSŐ ÉNEK: A TEREMTÉS

Lassan beletúrok a hajadba
és az ujjaim által képzett barázdákba
vetőmagokat szórok.
Paradicsommagokat,
narancsfamagokat,
városmagokat, autómagokat.

Tavasszal aztán,
amikor az első palánták kibújnak,
nagyokat nevetünk, hogy milyen hülyén néz ki a fejed
és ugye, hogy még időben
el kellett volna menni fodrászhoz?

Most már mindegy,
jól jön a paradicsom a reggelihez,
narancs a tequilához.

Tudvalevő, hogy a városok sokáig születnek,
augusztusra épül meg Zaštava-í,
a fejeden lévő város.

Kilenc hónapra rá születik meg Zaštava-í
(a fejeden lévő város)
első gyermeke.

Porból varrok neki pici, egészen mikroszkopikus
pelenkát
és macskabajuszból szövök neki takarót.

MÁSODIK ÉNEK: ÉLET A FEJEDEN

Aztán jönnek a többiek.
Egymást pelenkázzák,
maguknak szüretelik le a paradicsomot és a narancsot,
és te azt mondod, hogy így van rendjén.

Majd kivágják a fákat,
nagy felhőkarcolókat építenek,
hangosan énekelnek, még hangosabban dudálnak.
Én meg már alig látom a felhőktől
és a gondterheltségtől az arcod.

Bezárkózol a szobádba.
Néha benyitok és látom,
a szoba közepén ülsz,
mint a meditáló Buddha.

HARMADIK ÉNEK: A VILÁG PUSZTULÁSA

Egy éjjel, mint egy profécia
jelenik meg álmomban az íróasztal fölső fiókjában lévő
rozsdás olló.

Mánap többször meglátogatlak,
viszek neked enni,
próbálok hozzád beszélni,
de semmi haszna.

Arcod gondterhelt a szmog alatt.
Gyönyörű félhomály van a szobában,
amikor ujjnyi tincsenként
levágom a hajad.
Zaštava-í lakói sikítva menekülnek,
de nincs hova.
Mikor elcsendesül a szoba,
a tested eldől,
felveri a port
(már egy éve nem volt kiporszívózva),
elalszol.

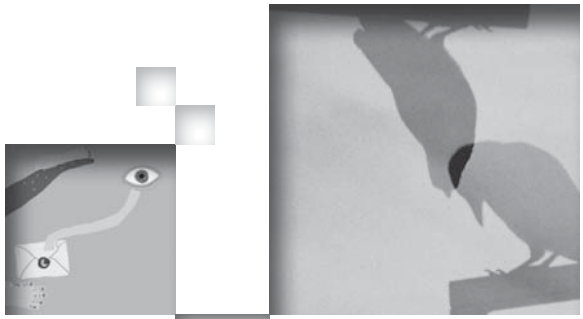

NEGYEDIK ÉNEK: MÁSVILÁG

Másnap kipihenve ébredsz,
megeszed a reggelit, de félretolod a paradicsomot.
Ezek után soha többé
sem narancsot, sem paradicsomot nem eszel,
és soha többé nem teszel említést
Zaštava-íről.
De megszívod a tüdőd, kipufogógázzal, ha egy autó elhalad mellettünk,
és éjjelenként nyitott ablaknál hallgatod a város zaját.

Ezek után én nyírom a hajad.
A hajtöveknél még látszik az egykori civilizáció nyoma.
Lassan elporladnak
a lakók csontjai,
mindent benő a moha,
összedőlnek a házak
és megrozsdálnak az autók.

És mi soha nem beszélünk róla,
hogy volt az az év,
amíg istenek voltunk
és én féltékenységből
elpusztítottam egy egész civilizációt.

HA VOLTAK IS ITT LOVAK, AZ MÁR NAGYON RÉGEN LEHETETT

Én akkor már a világ másik felén voltam,
vagy csak egy pillanatra bezárkóztam a fürdőszobába,
amikor beköltöztél anyámékhoz a régi szobába.
Először csak megfogdostad és megszagoltad a tárgyakat.
Hajgumik, csattok, ruhák.
Rajzok és régi versek vázlatai a fiókban.

A nagy komód fölött egy tükör.
A tükrön a te fényképed.
Pici szívecskék vannak köré festve rúzzsal.

Belenézel a tükörbe, majd a fényképre.
Nem, nem hasonlítasz arra a fiúra a képen.
Nem azért, mert felnőttél,
már amikor könnyes búcsút vettünk a vonaton, észrevettem,
mintha megnyúlt volna az orrod.
Hosszú és pisze lett, mint az enyém.

Először a hajadat festetted be szőkére.
Leszoktál a húsról, majd lassan a cigiről.
Minden nap jógázol, legalább egy kicsit.
Sokkal hajlékonyabb vagy.
Én sosem tudtam megcsinálni a hidat, túl gyenge a karom.
Te is, hovatovább, annál kevésbé voltál képes rá.

Az étrend, a környezet vagy a hiányom egyre magányosabbá tesz.
Depressziós leszel, néha őrjöngő,
majd hisztérikusan vidám,
pont ahogy én szoktam.
Ez tetszik neked.

Kijársz az erdőbe, növényeket gyűjtesz.
Herbáriumot készítesz, pont úgy, ahogy azt én terveztem.

Egy új szokásom szerint
azokat a növényeket, amik megtetszettek neked, megkóstoltam.
Láttam, hogy ez tetszik, ezért előszeretettel folytattam.
Őrzikének hívtál.
Rituálészerűen téptem le a növényt, szagoltam, majd rágtam meg.
Mindennek a kicsúcsosodása volt, hogy látod.
Micsoda szeánsz!

Egy nap rájössz,
eljött az idő,
ma kell megcsinálni!
Nagyjából egy fél évig készülsz,
meditálsz,
majd egy este gyönyörű lihegés és nyögés közt a tested magába szippantja a nemi szerved.

Verset írsz, festesz, piacra jársz és egyre többet az erdőbe.
Megmászod Kőjankó hegyeit,
megismerkedsz a barlangokkal.

Egyre kevesebbet eszel, szinte már csak füvet a mezőn.
Négy lábon kezdesz járni,
mert úgy egyszerűbb.
A szaglásod is jobb.
Nem mész haza már éjjelre sem.
A többi állat sem érdekel már úgy, mint régen.
Pedig órákig voltál képes bámulni a bogarakat,
tücsköket és mókusokat.

Most viszont már csak a gyógynövények,
az Orbáncfű, a futás és a patáid hangja az avaron.

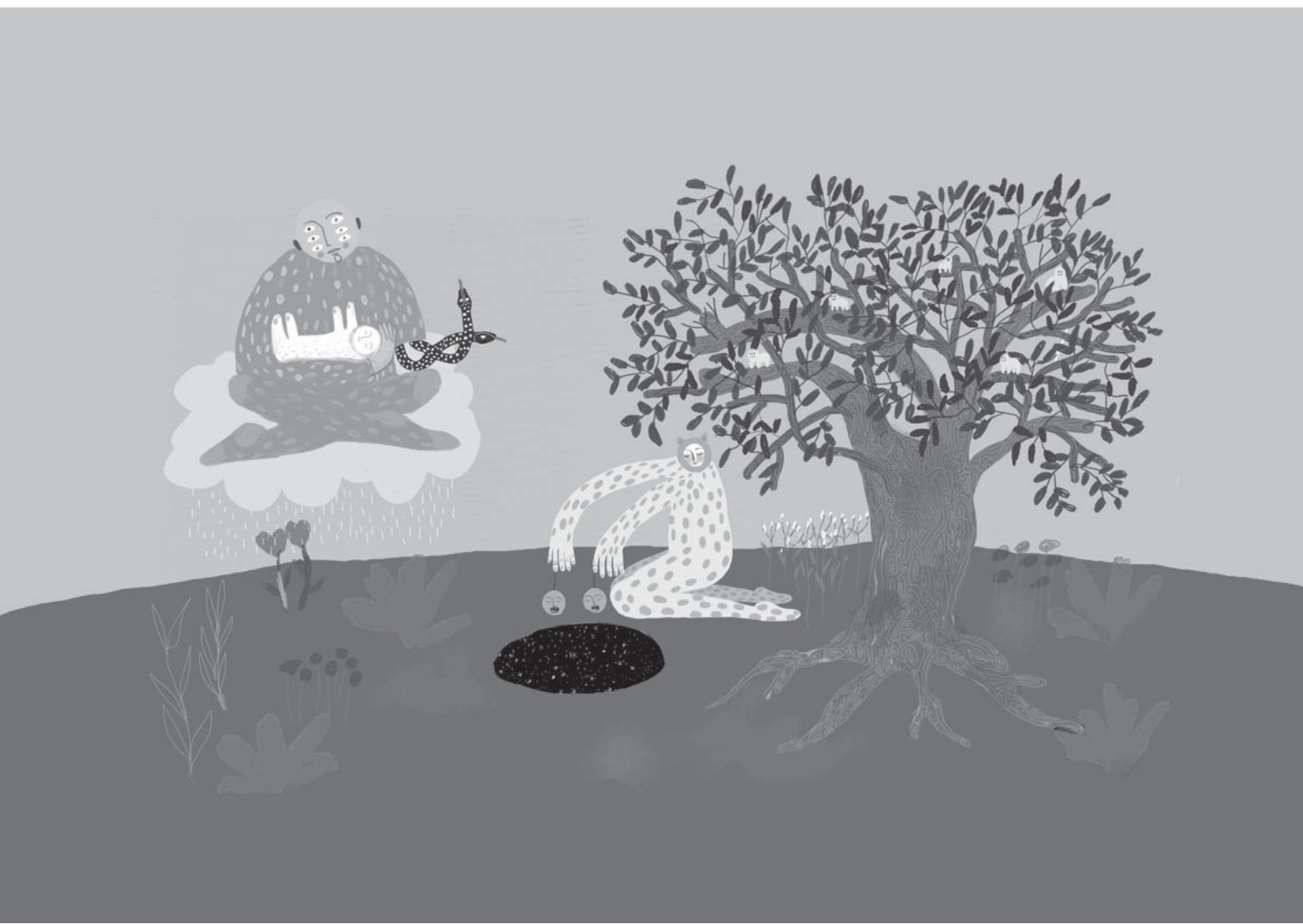

DOLGOK ÉRTELME

Amikor azt mondták, hogy ha majd felnövök, jobb lesz,
én úgy képzeltem el a felnőttséget,
hogy majd nagy színes kendővel a vállunkon üdvözöljük egymást,
puszit nyomunk egymás arcára.
És hideg pohárból finom bort iszunk.

Amikor azt mondták, hogy az elvonókúra után jobb lesz,
én úgy képzeltem el,
hogy majd kimegyünk a kert végébe,
szilvát szedünk és lekvárt főzünk.
És télen meleg szobából nézzük a hóesést.

Azt mondták, hogy ha majd anya leszek,
akkor minden értelmet nyer,
hogy éjjel, ha felkelek,
benézek a szobába,
és látom, hogy szuszog odabenn a gyermek,
a dolgok a helyére kerülnek.
És akkor majd látom, mi célból lettem e világra.

De rosszabb lett,
mert rájöttem:
sem én, sem ők,
sem a gyerek semmi célból nem lett.
Úgyhogy felvágom a hasam,
kiszedem a belső szerveim,
és visszarakom a pici gyermeket.

Majd kimegyek a kert végébe,
a szilvafa alá fekszünk,
elrohadunk, eggyé leszünk a földel és a fával.
és nyáron gyümölcsöt termünk.

VERES ERIKA

PALESZTIN SZORZÓ

szalaszthin a chāra ü miih-i rāba

metróval indult el a ház elől
(inkább alól)
csak egy átszállás
ott várta
őt textilgyár-tulajdonoshoz illően tökéletesre vasalt ingben,

haja zselével, igen, és inkább hátra minstem oldalra,
fil hava al dzsalīl,
a fésűnyomok között kilátszódott a fejbőr,
malacrózsaszín.

menyasszonya vagyis felesége jordán tévécsatornák talk-show-it élvezi,
jordániában van, mondta, szülésig,
de a boszporuszi delfineket együtt nézték még tavaly.
az más volt, hajóról, másabb a tévécsatornáknál,
olyan tívirányító nélküli.

azóta is két dombhát görgeti a napot,
ritmusra csukódik az ég. az esték nyugodtak, csigamentesítették területeiket.

azokról a lenti templomokról még –
hiszen mégiscsak léteznek,
gyertyát gyújthatnak a turisták benne
konzervet nyithatnak a turisták benne
útlevelükben pecsét:
zokni, szandál engedélyezett.

megszületett!
ide bújtak!
hogy szopizott!
tömjént, mirhát! majdnem megtalálták!

de te ezt nem láthatod
kupola alakú agyadban delfinek úsznak ide-oda,
jordániában csóktalanul születnek-e a kisbabák?
csillag helyett mandzsettagomb az égen.

egy textilgyáros ruháján a folt illetlen baleset

gyermekük kisfiú lett.
fil hava al dzsalīl.
játék akváriumában delfineket tenyészt, egyik-másik kiugrik a gumolitra: Anya, nézd!

a föld alatti mecsetnek nincsen ablaka.
mégis árad a jézusfény,
a gyertyaláng szégyenében ellobban,
kialszik a mécses.

az utcán forgatag,
bent marad a baba – szalaszthin a chāra ü miih-i rāba –,
malacrózsaszín.

CSAKRACSÓK

morfológiai tévelygés ez a vers, kazánházba beszökött macska. lépten-nyomon, bogarászva, mit sem sejt.
hófúvásban teregettem ki a ruhákat, fehéreket fehérekkel mostam. tudom, hogy ezután rügyfakadás. méghozzá minden fán és azok összes ágain. galambokkal lesz tele a gesztenye, csak búgnak majd vakon-hiszékenyen, terveket szőve a párzás utáni időszakról: a nyár lenge kendőket lebegtet, piros dominanciát hangsúlyoz, napraforgót nevel.
micsoda elcsépelt képességek! flanc, semmi titok, rút archaizálás. arcodon szeplők között hasít a ránc. mert ezt is kihozza a nyár, a nap, ha nem kened.
traktorok szántják a gabona helyét ősszel. kis kísérlet a megújhodásra. csak jöjjön a hó, beivakodni a hantok közé, csak jöjjenek a varjak, letaposni a púpokat, kicsipegetni a napraforgómagot!
emitt autósztrádák, kristálydarabnak imitált üvegépületek. varjak, sirályok vitáznak a húson, lesik a szemétbe dobott halat. változás nincs a nagyvárosban, illetve csak az van, összeérnek a mellékutcák, imára kulcsolt kézzel hirdetik a mindennapok evangéliumát, a forgalmat, az egyetlen valóságot, ami még legitim: a helyváltoztatás szentségét, köznapi szóhasználattal turizmust.
alapvetően vége a tévelygésnek, megállnak a morfémák. csak a visszhang szemantikázik még a galambokról, akiknek szürkésbarna tollazata van. az örvös galamb nyakán pedig egy fehér csík látható. fehéret fehérrel. csíkra csík.

NAGY HAJNAL CSILLA

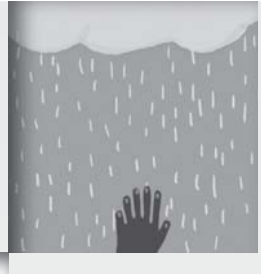

VÖRÖS GERGELY

A RÉPAFÖLDÖN KERESZTÜL

A gyerekkorom végén jártam,
mikor utoljára voltam annyira naiv,
hogy egy répaföldön keresztül próbáltam az utat levágni.
Épp elkéstem a buszt, csak két óra múlva jött a következő.
Gondoltam, öt kilométer nem lehet több egy óránál. Tévedtem.
A harmat a cukorrépa leveleiről a porhanyós földdel keveredve
már az első kilométer után nehezekként tapadt cipőmre.
Az egész úton azon töprengtem, hogy vajon évente hányan esnek ugyanebbe a hibába.
Az ilyesmikről akkor sem vezettek statisztikát.
Aztán valahogy hazajutottam.
Sok minden történt azóta.
Ma már kukoricát ültetnek a répa helyett.
A cukorgyárat lebontották.
A föld mellett új lakónegyedek épültek.
És azt hittem, én is megváltoztam.
Most itt állok mégis, és azon tűnődöm,
hogy vajon mennyivel lehet közelebb az út hozzád légvonalban.

AZ ISMERETLEN ROKONOKRÓL

Némelyikről tudomásunk van,
Halvány, kitöltendő körvonal,
A legtöbbről még ennyi se.
Sokszor kétségbeejtően közeliek.
Apád alkoholista nagybátyja,
a nő, aki a keresztelődön tartott,
de azóta nem találkoztatok – mentségére szóljon,
erőltették a szerepbe.
Minél távolabb érsz,
Annál kevesebb a kapaszkodó, a családi emlék.
Az ember csak névre, néhány dátumra redukálódik.
Talán akad néhány fotó a jóképű rokonokról. Nagyanyád megőrzi.
De hogy mi van a férfi mögött, mit gondol a nő, nem tudod.
Jellemükről, vágyaikról, félelmeikről, bűneikről semmit nem tudsz.
Családod elhallgatás:
A rokonok csak a jelenről beszélnek.
A fa, ha tudata lenne, képes lenne érezni gyökereit?
Valóban gyökered a feltételezhetően közös genetika?
És érdekel ez mást is,
mint aki beszél róla?

MISÉN

Nagyanyám nem hitt a feltámadásban.
Hova tennénk annyi embert?
A föld lakossága már akkor hatmilliárd volt.

Néhány kijelentést át kell értékelni.
Ki mondja és miért.
Egy ütés is leveri a zománcot a fazékról.
Nem kell a szavakat túl komolyan venni.
Vakon hinni, hogy lesz folytatás,
S visszatérhetünk régi életünkhöz.

Mindegy, hogy a kórusba mész fel,
Vagy valamelyik padban foglalsz helyet.
A nyikorgás, ropogás nem engedi, jelzi,
Hogy a faanyagban a szú és a rothadás
Egy ideje már jelen van.

Pedig tizenöt éve *restaurálták* a templomot.
ezt sokszor kellett nekem elmagyarázni. A szót, restaurálás.
Hogy ez nem pusztán felújítást jelent,
hanem újraalkotni a múltat.
Nem telt sok időbe, míg rájöttem,
vasárnaponként mégis a feltámadás miatt jár vissza.

NAGY HAJNAL CSILLA

HARMADNAP

– KAMARADARAB –

SZEREPLŐK:

Ssimi: 25 éves férfi, Regina útitársa
A pultos: 30 körüli férfi
A fizető vendég: 40 körüli férfi

1. JELENET

Szín: A színpadon egy kocsmapult, azt támasztja Ssimi egy bárszéken, a háttérben fojtott hangon TV szól, a TV-t nem látjuk, csak a pultot, kicsit átlósan, és Ssimit, nagyjából felénk, kicsit balra, előtte egy korsó sör, azt fogja, de egy darabig nem emeli meg, csak néz bele, merengve, miközben a pultos, törülközővel a vállán, üvegeket rendezget a pult mögött.

SSIMI: *(végül felemeli a sört, unottan beleiszik, a pultos felé fordul)* Megkockáztatva, hogy a lehető legnagyobb kocsmai klisét hívom életre, szerintem bonyolódjunk indokolatlan, profán beszélgetésbe, közben homályosan érintve egymás magánéletét.
A PULTOS: *(épp egy poharat törölgetett, felhorkan, megáll, Ssimi felé fordul)* Nem mi leszünk az elsők, annyi bizonyos.
SSIMI: Sosem vagyunk azok. Ebből máris ki lehet indulni, hogy bármit csinálunk, bárhol, bárkivel, sosem mi vagyunk az elsők, akik ezt teszik. Tegeződhetünk, ugye? Ezt sem mi csinálnánk először.
A PULTOS: *(felsóhajt)* Hát persze. Szervusz. A nevemet úgyis elfelejtenéd a beszélgetés végére, de ha most elmondanám, időnként az a nyugtalan érzés fogna el téged, hogy emlékezned kellene rá, talán időnként újra meg is kérdeznéd, aztán persze újra meg újra elfelejtenéd, ahogy én is a tiédet. Ha viszont nem tudjuk egymás nevét, az sokkal egyszerűbbé teszi ezt a napot talán mindkettőnk számára.
SSIMI: *(a pultos felé emeli a sörét, mondandója után beleiszik)* És még csak ebben sem mi leszünk az elsők.
A PULTOS: Sosem láttalak itt ezelőtt. Átutazóban?

SSIMI: Mindig átutazóban. Már nem is emlékszem, mióta.
A PULTOS: És, hogy megy?
SSIMI: Micsoda?
A PULTOS: Az átutazás.
SSIMI: ...halad. Átjutok helyeken. Talán ez volna a lényege.
A PULTOS: *(finoman felnevet)* Amíg meg nem érkezel.
SSIMI: Muszáj volna egyszer megérkezni? Szerinted nem lehet örökké átutazni?
A PULTOS: Nem tudom. Mint látod, azt a verziót én nem próbáltam. De én is sokáig utaztam ezelőtt, *át*, mindenen, mindenkin, amíg meg nem érkeztem ebbe a kocsmába. Aztán valahogy itt ragadtam. Amennyire ebben a pillanatban tudjuk, talán te is éppen megérkeztél.
SSIMI: Ezek szerint minden pillanatban megérkezem.
A PULTOS: Ezek szerint.

A pultos tovább törölget, pakolászik, Ssimi finoman mosolyog, párszor végignéz a pultoson, időnként beleiszik a sörébe.

SSIMI: Belefáradni mindenesetre nem tudok. Nem is értem ezt a koncepciót, a belefáradás koncepcióját... *bele.* Mintha annak a párja lenne, mint amikor valamibe beleköltözöl, belekuckózol, satöbbi... azt gondolom, hogy ezzel az összekapcsolással valahogy a belefáradás gesztusába is egy kényelmet akartak belevinni. *Bele*vinni... hah... nem, ez már nem érdekes. De a lényeg, hogy szerintem ez a szó egy csapda. Amivel egyszerre akarnak elijeszteni tőle, és kecsegtetővé tenni azt, hogy valahová úgymond letelepedj. És ezzel a disszonanciával tartanak téged a sarkadon, hogy amikor már belefáradsz valamibe, akkor nem tudod eldönteni, ez az érzés most épp egy teljesítmény, vagy egy kudarc.
A PULTOS: Szóval filozófus vagy. Vagy inkább nyelvész?
SSIMI: Az vagyok, amit csak akarsz.
A PULTOS: Azt kell mondjam, *mindenesetre,* hogy a kis elméleted mindkét oldalról sántít némileg. A filozófia oldaláról nézve nyelvészetileg, a nyelvészet oldaláról pedig filozófiailag.
SSIMI: *(vigyorog)* Ezt egyáltalán nem fogom sértésnek venni.
A PULTOS: Nem kell annak venned.
SSIMI: Ha valami sántít, az azt jelenti, úton van, annak ellenére, hogy nem könnyű úton lennie. Ha az elméletem *sántít*, az azt jelenti, hogy talpon próbál maradni egy olyan világban, olyan körülmények között, olyan képességekkel, amikről valahol, valamikor, valamiért, valaki azt mondta neki, nem fog sikerülni. Ebben hasonlítunk, én és az elméleteim.
A PULTOS: Úgy érzed, sántítasz ebben a világban?

SSIMI: Fogalmazzunk úgy, hogy találkoztam már emberekkel, akik úgy érezték, hogy legalábbis sántítanom *kellene*. Olyanokkal is, akik ezt szükségesnek tartották közölni is velem. Azt sem vettem sértésnek.
A PULTOS: *(bátorítóan)* Még jó hogy nem! Bárki, aki egy nyilvánvalóan nem sántító embert sántításra buzdít, az nem kellene, hogy emberek közé menjen.
SSIMI: Ennyire radikálisan nem állok a kérdéskörhöz, de köszönöm az empátiádat, semmivel sem érdemeltem ki, és el is fogom veszíteni néhányszor még feltehetőleg rövid ismeretségünk alatt.
A PULTOS: *(legyint)* Szóra sem érdemes. *(kis szünet)* És miért gondolják ezek az illetők, hogy sántítanod kellene?
SSIMI: *(összeráncolja a szemöldökét)* Hát, leginkább mert nem vagyok se nyelvész, se filozófus, és időnként mégis úgy csinálok, mintha. Ezzel szokásom kihozni embereket a sodrukból. *(kis szünet)* Apámnál keresendő a vélemény prototípusa. Mármint arról, hogy sántítanom kellene. Nem mintha sokra emlékeznék belőle... vagy számítana... de azt hiszem, ő volt az első, akit kiborított a disszonanciám.
A PULTOS: Ahány vendég lyukad ki ebben a kocsmában a gyerekkori traumáinál... nem azt mondom, hogy unnám... csak kezdem úgy érezni, hogy még soha nem találkoztam olyan emberrel, akit nem basztak el így vagy úgy a szülei.
SSIMI: Tizennégy évesen találkoztam vele először. És még csak nem is akkor kezdődött a disszonanciám, egyszerűen ő volt az első, aki szükségét érezte, hogy felhívja rá a figyelmemet. Szóval gyerekkori traumának nem nevezném. Apámat, legalábbis. *(legyint)* Hagyjuk is. Vele is meglehetősen rövid volt az ismeretségünk, és máris sokkal kisebb szubsztanciával, mint veled.
A PULTOS: Hidd el, legtöbbször valószínűleg jobb nem ismerni az apádat.
SSIMI: *(a pultosra emeli a tekintetét, lágyan nézi egy darabig, aztán merengve mondja)* Elhiszem.

Néhány másodpercig nem szólnak egymáshoz, Ssimi a sörét kortyolja, nézelődik, a pultos épp nem talál pakolászni valót, úgyhogy egy cetlire jegyzetelget valamit, valószínűleg az aznapi forgalommal kapcsolatban.

SSIMI: Tegnap hajnalban egyébként megházasodtam.
A PULTOS: Nahát, gratulálok! És hol van most a feleség?

SSIMI: Férj.
A PULTOS: Hol van most a férj?
SSIMI: Nem tudom, az esküvő óta nem láttam.
A PULTOS: Ó... sajnálom.
SSIMI: Nem kell sajnálni, úgy történt, ahogy történnie kellett. Átutaztam az esküvőn. A gyűrű sincs nálam, Regina elvitte.
A PULTOS: Regina?
SSIMI: Hosszú történet.
A PULTOS: Ezért vagyunk itt, nem? Hogy lerövidítsük a hosszú történeteket.
SSIMI: Ezt a történetet nem lehet lerövidíteni.
A PULTOS: Ő is... átutazó?
SSIMI: Több annál. Regina maga az átutazás.
A PULTOS: *(hangosan felnevet)* Ez aztán... nem is tudom, mit mondjak.
SSIMI: *(összehúzza a szemöldökét)* Igazad van, hagyjuk.
A PULTOS: *(egy darabig törölget, belefeledkezve, aztán kicsit idegesebben csapja le a poharat a pultra, és hirtelen, feszült hangon beszélni kezd)* Tudod, egyszer volt egy csajom. Egy nagy városban éldegéltünk együtt, egy tágas kecóban, amit akkoriban örököltem. Nem kellett különösen dolgoznunk, én azért eljártam, csak mert élvezem, érted... a csajszi meg festett, gyönyörűen festett egyébként, időnként piszok jó pénzért el is adott egy-egy képet, totál jól elvoltunk. Egy időben aztán egyre több buli volt nálunk a házban, ezeket néha én, de legtöbbször a csajom hívta össze. Minden jól ment, őrültebbnél őrültebb figurák csöveztek nálunk, vászonnak használta őket, *szó szerint*... egy idő után szinte kizárólag emberekre festett. Én mondjuk nem akartam, hogy rám fessen, ő sem erőltette, de csodáltam, ami körülöttem történt. Aztán egyszer arra érek haza, hogy mindenki eltűnt a lakásból, csak a csajom maradt, ül a földön a konyhában, az összes függöny széthúzva, ablakok kinyitva, úgy ül ott, fényárban és huzatban, tavasszal, de azért egy viszonylag hideg napon, és csak ül a konyha közepén, szorítja magához a lábait, és hallom, hogy valamit motyog magában. Kurvára megijedtem, odaszaladtam hozzá, mondom *mi történt, úristen,* leguggolok hozzá, erre hallom, hogy azt motyogja: *nem akarok átjáróház lenni, nem akarok átjáróház lenni, nem akarok átjáróház lenni...* ennyit, körbe-körbe. Mintha észre se vette volna, hogy ott vagyok. Nem válaszolt semmilyen kérdésre. Csak amikor elkezdtem becsukogatni az ablakokat, akkor kezdett el hangosabban beszélni, de ugyanazt hajtogatta megint, *nem akarok átjáróház lenni, nem akarok átjáróház lenni,* és halál mindegy volt, hogy mit mondok... *(megáll, hosszan sóhajt)* Aznap este elindultam onnan.
SSIMI: A saját lakásodból?
A PULTOS: A saját lakásomból.
SSIMI: De... mi történt vele? Mi baja volt?

A PULTOS: *(Ssimire néz, pár másodpercig nem szólal meg, aztán széttárja a karjait)* Nem akart átjáróház lenni, bazdmeg!
SSIMI: *(halkan, óvatosan felnevet)*
A PULTOS: *(kicsit megnyugszik)* Mindegy. Elindultam, és itt kötöttem ki. Fogalmam sincs, mi lett vele. Vagy a lakással.
SSIMI: Lehet, hogy eggyé váltak.
A PULTOS: Már addigra is eggyé voltak válva.
SSIMI: *(kis szünet után, félmosollyal)* Az ő nevét se tudtad, mi?
A PULTOS: *(halkan felnevet)* Utálta a nevét. Sosem használhattam. Minden héten új nevet talált ki magának. Senki se tudta követni. Őszintén nem vagyok biztos benne, hogy jól emlékszem az eredeti nevére... meg nem is számít.
SSIMI: Sajnálom.
A PULTOS: Egy darabig én is sajnáltam. De jó itt nekem. Van egy kis lakásom a kocsma fölött. Elvagyok. Megoldottam a teljes kérdéskört.
SSIMI: Hogyan?
A PULTOS: *(harsányan)* Én lettem az átjáróház!
SSIMI: *(felnevet, de mintha nem volna biztos benne, nevetnie kell-e, de mikor a pultos is becsatlakozik a nevetésbe, felbátorodik, nevetnek egy darabig, aztán lassan elhalkulnak, kis szünet)* ...de nem a csajom, egyébként.
A PULTOS: Regina?
SSIMI: Regina.
A PULTOS: Hát, mivel tegnap mentél férjhez...
SSIMI: Attól függetlenül se.
A PULTOS: Akkor mid? A gyűrűhordozód? Az *átutazásod?*
SSIMI: Nem szereti, ha róla beszélek. Mármint, ő azt állítja, nem szereti, ha róla beszélek. Nekem pedig olyan érzésem van, hogy mindig hallja, ha ez történik.
A PULTOS: Sokat beszélsz róla?
SSIMI: *(elgondolkozik)* ...nem. Nem mondanám. Nem könnyű... Reginától lecsúsznak a szavak, vagy... megrepednek körülötte. Nem tudom. Talán csak... még nem találták fel a nyelvet, amelyiken *igazán* ki lehetne fejezni Reginát.
A PULTOS: *(nevetgél)* Szükség volna erre a nyelvre?

SSIMI: Mármint?
A PULTOS: *Mármint,* sajnálod, hogy nem tudsz beszélni róla?
SSIMI: Az attól függ, kivel beszélek.
A PULTOS: Sajnálod, hogy *nekem* nem tudsz beszélni róla?
SSIMI: ...egy kicsit igen, talán. Ez egy olyan jelenet, ahol talán közelebb tudnánk jutni ennek a nyelvnek a feltalálásához. De...
A PULTOS: ...de?
SSIMI: ...de nem fogunk.
A PULTOS: *(misztikusan-ironikusan)* Húúúú. Felcsigázol. *(pár másodperc szünet)* Jó, megfejtettem. Ebből ennyit tudtunk kihozni.
SSIMI: Mi az, hogy megfejtetted?
A PULTOS: Hogy, mókás játék ez. Beülsz egy kocsmába, kirendelsz egy sört, célozgatsz mindenfélére, rejtélyesen mosolyogsz, bedobod, hogy épp *megházasodtál,* és a finálé: Regina. A megfoghatatlan. A megragadhatatlan. Az elmondhatatlan. A *valódi*. Be kell látni, jópofa.
SSIMI: *(kissé idegesen, értetlenül)* Mi ebben a jópofa?
A PULTOS: Az egész sztori, amit itt játszol magadnak, mint mondtad, *nem először.* Mondjuk sajnos elég átlátszó.
SSIMI: Mi a francról beszélsz?
A PULTOS: Regina természetesen nem létezik.
SSIMI: *(teljesen elborul az arca, felpattan a bárszékről)* Regina az egyetlen dolog ezen a világon, ami tényleg létezik! Azt hiszed, hogy a poros kis kocsmád, csak azért, mert *értelmezhető, a* hülye életeddel, az *átjáróházaddal,* hogy ezek azok, amik léteznek? Hogy te vagy az, ami létezik?
A PULTOS: *(kicsit erősebben vág le egy üveget a pultra)* Nézd, engem nem érdekel, mi pattant el benned, hogy ezzel a homályos hazugsággal házalj, de rühellem, amikor hülyének néznek!
SSIMI: Engem meg az nem érdekel, hogy nem hiszed el az életemet! Kurvára nincs szükségem rá, hogy egy útszéli kocsmáros igazolja vissza, létezem-e! Sőt, az se érdekel, létezem-e, de *ezt* nem *(fenyegetően rázza az ujját)*, ezt senkinek sem engedem meg, hogy Regina létezését megkérdőjelezze... *(fel-alá járkál, a pultos a pultra hajolva figyeli)* Létezik... *(kicsit motyogva, de érthetően folytatja)* Léteznie kell... utálja, ha nem létezik... nem tud nem létezni... az lehetetlen... *(kicsit lassabban járkál, közben gondolkozik)* az lehetetlen, hogy Regina ne létezzen... hisz... az éjjel még ott feküdt mellettem... *(a pultosra néz, kétségbeeséssel a szemében)* tényleg azt gondolod, hogy nem létezik?
A PULTOS: *(megenyhülve sóhajt)* Végül is mit számít, hogy nekem létezik-e? Az a lényeg, hogy neked létezik... mekkora marhaság volna erről vitatkozni, nem? Inkább ülj le ide vissza, és meghallgatom, amit mesélni szeretnél.

SSIMI: *(egy darabig gyanakodva nézi a pultost, aki közben elkezdte tovább törölgetni a poharait, ki is vitt egy korsó sört valakinek, aki nincs a színpadon, hanem egy árny, aki egy karaván mögött ül, visszatér, Ssimi végre-valahára leül)* Akkor... neked beszélhetek róla? És nem fogja hallani? Nem fog tudni róla?
A PULTOS: *(megveregeti Ssimi vállát)* Tőlem nem fogja megtudni, arról biztosítalak.
SSIMI: Rendben. Hát...
A PULTOS: *(közbevág)* Ez a megházasodás dolog, ez például érdekelne. Hogy hívják a férjedet?
SSIMI: *(összehúzza a szemöldökét)* Néhány tébolyodott kölyök, akik javarészt aznap este találkoztak először, fel-alá rohangálnak egy klubban, mindent megesznek, amit találnak, aztán levezényelnek egy ceremóniát a parkolóban.
A PULTOS: *(felnevet)* Ez így igencsak... profán. Bár akkor, gondolom, nem sokra emlékszel az esetből.
SSIMI: Mindenre emlékszem. Albionnak hívták. Vagyis, gondolom, még mindig Albionnak hívják.
A PULTOS: Nem vettétek fel egymás nevét?
SSIMI: Ilyen hülyeségeken abban a pillanatban senkinek se kellett gondolkoznia. Az a legviccesebb, tudod, hogy... mit gondolsz, kinek az ötlete volt?
A PULTOS: Reginának?
SSIMI: Reginának. Aztán persze úgy csinál, mintha semmi köze nem lenne hozzá. Elhatározza, hogy Albion és én egymásba szeretünk, elhatározza, hogy Albion és én összeházasodunk, aztán...
A PULTOS: Aztán elhagy.
SSIMI: Nem, vagyis, nem egészen...
A PULTOS: És mi a véleménye erről az egészről Albionnak?
SSIMI: Biztos vagyok benne, hogy *ő* nem emlékszik ilyen pontosan az egész éjszakára. Nem hagyunk kérget emberekben, se forgácsot.
A PULTOS: Tehát vannak szabályok!
SSIMI: *(sóhajt)* Ha így egyszerűbb elképzelni, persze, szabályok vannak. *(egy darabig csendben nézi a sörét)* De ha vannak is... nem *úgy* segítenek a történteken, ahogy arra a szabályok általában hivatottak. Ezek a *szabályok* nem segítenek senkin.
A PULTOS: Talán az embereken, akik kéreg és forgács nélkül ébrednek, segítenek valamicskét...
SSIMI: Nem, ebben nem hiszek. Hogy ez így lebontható volna, így ki lehetne mutatni, hogy mi az, ami bármin vagy bárkin *segít*. Ha vannak szabályok, ha ezeket szabályoknak lehet tekinteni, akkor ezeket leginkább játékszabálynak nevezném.
A PULTOS: De ha az a *játék*szabály, hogy nem hagytok kérget és forgácsot senkiben, akkor ez... legalábbis egy kedves szabály, nem?

SSIMI: *(halkan nevet)* Kedves szabály... mindegy, milyen szabály, pusztán a játék miatt, vagyis a játék érdekében jött létre.
A PULTOS: És minden érdek a játékba vezet?
SSIMI: ...igen. Minden érdek a játékba vezet.

Valaki egy üres korsóval előjön a paraván mögül, vagy a színpadon kívülről, szó nélkül leteszi a pultos elé a korsót, aprót vesz elő a nadrágzsebéből, számolgatja, a pultos is szó nélkül figyeli őt, Ssimi csak fél szemmel. A fickó leteszi a markában tartott aprókat a pultos elé, biccent, a pultos is biccent, a vendég Ssimire néz, összehúzza a szemöldökét, sóhajt, majd elhagyja a színt.

A PULTOS: Ez a csaj, akiről meséltem... irtózott minden szabálytól, minden kimondott elvárástól. Úgy érezte, hogy bármilyen történés, amit bármiféle előre meghatározott elv vagy egyezség befolyásol, az, hogy is mondjam... *nem ér*. Ha egy döntés, egy cselekedet nem a teljes szabadság jegyében fogan, akkor az az ő koordináta-rendszerében értelmezhetetlen. Nem csak hogy nem tud vele mit kezdeni, de egyenesen a személye elleni hadviselésnek érzett minden ilyesmit. Bármiféle államrendszertől, berendezkedéstől, törvénytől, egyezménytől irtózott. Egyetlen dolgot tartott elfogadható konszenzusnak, hogy soha, semmilyen körülmények között nem árthat egy másik élőlénynek. Egy jó darabig azt hittem, ő a legszabadabb ember a világon, és szerintem valahol ő is ezt hitte... és ott szakadt el a cérna, bármennyit gondolkoztam azóta, mindig erre jutottam, hogy az volt a töréspont, amikor rájött, hogy teljességgel beszabályozta saját magát. Nem azért, mert oda kellett volna *figyelnie* arra, hogy ne ártson semmilyen más élőlénynek, ez még csak nem is egy kimondott szabály volt, és semmi problémája nem volt azzal, hogy *betartsa*... de egy ponton, azt hiszem, rájött, hogy teljességgel szétszálazta saját magát. Hogy feloldódott abban a masszában, amit szabadságnak keresztelt, és ő már sehol sem volt... az világos, hogy ez egy teljesen másféle történet, mint amit te próbálsz éppen megragadni. Nem is azért mesélem, hogy... nem tudom, miért mesélem.
SSIMI: Mert profán.
A PULTOS: *(röviden felnevet, vagyis inkább hangosan fújja ki a levegőt az orrán-módon)* Ja. Biztos azért.
SSIMI: *(közben megitta a sört, kezd egy kicsit kókadt lenni, felkuncog)* Azért vigyázni kell az ilyesmivel, addig-addig okoskodunk itt, amíg nem vág minket valaki *profán.*
A PULTOS: *(sóhajt)* Ez a legszarabb vicc, amit idén hallottam.
SSIMI: *(felemeli üres korsóját, részegnek nem részeg, nem látni rajta, inkább csak elkeseredettebbnek tűnik)* Erre igyunk! Még egy kört mindenkinek, csapos.

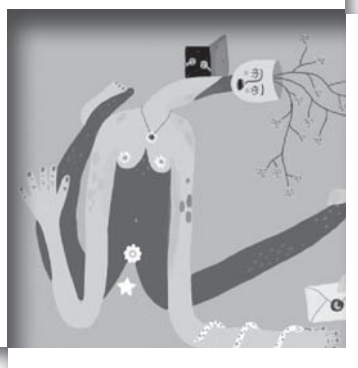

A PULTOS: *(körülnéz)* Egyedül vagyunk a kocsmában.
SSIMI: *(vállat von)* Költséghatékony.

A pultos elveszi Ssimi kezéből az üres korsót, teletölti, visszateszi elé, Ssimi felemeli, beleiszik.

SSIMI: Szóval lehet, hogy te szabálynak neveznéd ezt a kéreg és forgács dolgot, de... nekem igazából mindegy, minek nevezzük. Nem vagyok a szabályok ellensége, se pártfogója, egyszerűen csak, hidegen hagynak. Lehet, hogy jelentésbeli a probléma. De inkább az a helyzet, hogy *nincs* probléma. Járjuk a világot, formáljuk, és magunkat, és egymást, és igyekszünk odafigyelni, hogy ne hagyjunk kérget és forgácsot. De... elárulhatok valamit?
A PULTOS: Hogyne.
SSIMI: *(nevetgélve)* Nem csináljuk valami jól. *(kis szünet)* Ezért sem volna szerencsés szabálynak nevezni.
A PULTOS: Világos.
SSIMI: Vihar közeleg.
A PULTOS: Ezt meg honnan veszed?
SSIMI: Az évek, tudod... azt hiszem, ez egy jó párosítás.
A PULTOS: Az évek és a vihar?
SSIMI: Nem... az átutazó és az átjáróház.
A PULTOS: Igen, ez... elég egyértelmű.
SSIMI: És azóta, hogy idejöttél, történt veled bármi, ami miatt érdemes volt?
A PULTOS: ...nem tartom lényegesnek. Sosem foglalkozom azzal, miután meghozok egy döntést, hogy vajon érdemes volt-e meghozni azt a bizonyos döntést. Itt vagyok és kész. Jó nekem itt. Ha nem így volna, nem lennék itt.
SSIMI: És szerinted örökre itt leszel? Szeretnél életed végéig átjáróház lenni?
A PULTOS: Nem tudom... nem, nem szeretnék. Tudod, bár azt mondanám, hogy a magam módján neheztelek arra a lányra, mégis nyugalomban tart az érzés, hogy ha én átjáróház vagyok, neki nem kell annak lennie.
SSIMI: És mi van, ha ő is mégis az lett?
A PULTOS: Akkor... együtt vagyunk átjáróház. Ebben is van valami megnyugtató. Minél több átjáróház van a világon, annál könnyebb mindegyik individuális átjáróháznak.

SSIMI: Hm. Ez lehetséges. Rengeteg átjáróházzal találkoztunk Reginával az utazásaink során. Mondjuk nem egyformán volt nehéz vagy könnyű mindegyiküknek. Volt, akinek már szinte túl könnyű volt ez a lét, és volt, aki éppen hogy csak nem omlott bele. És olyan is volt, aki mégis összeomlott. *Bele*omlott. De nem szűnt meg átjáróháznak lenni. Tudod, az emberek, akik kinőtték a bőrüket, vagy épp hogy méterekre maguk mögött húzzák mindenhová, és mégsem szabadulnak meg tőle. Mintha nem tudnák, hogy lehetséges. Azt valahol érzik, érezniük kell, hogy egyáltalán nem ott vannak, ahol lenniük *kellene*, de semmiféle tudomásuk nincs arról, hogy lehetnének máshol is.
A PULTOS: Igen. Mit tudsz ezeknek az embereknek mondani?
SSIMI: Ezeknek az embereknek semmit, mindent, bármit... nem fog számítani. Nem egy koordináta-rendszeren belül kommunikáltok. Nem úgy fogják meghallani, amit mondasz, hogy az számítson.
A PULTOS: Nap mint nap találkozom ilyen emberekkel. Sőt, szinte kizárólag csak ilyenekkel találkozom. Ideülnek, el akarják mondani, mi történt velük, és tudni akarják, mit gondolok *én a* történtekről, de... figyelnek, fülelnek, igazán igyekeznek, és mégis, amint leteszik elém az apróikat, és elindulnak az ajtó felé, tudom, hogy semmire sem fognak emlékezni abból, amit mondtam nekik. Akár részegek, akár nem.
SSIMI: Fárasztanak?
A PULTOS: Nem, egyáltalán nem. Semmilyen élőlány nem fáraszt, és nem is untat. Pedig nem különösebben szeretem az embereket, és a nagyrészüket egyáltalán nem találom érdekesnek... de nem fárasztanak.
SSIMI: Érdekes. Engem tudnak. Senki sem fáraszt *azonnal.* De egy-két perccel azután, hogy megismerkedem valakivel, meg tudom állapítani, mikor fog elkezdeni fárasztani. Aminek aztán annyi a titka, hogy annál több időt *egyszerre* azzal az emberrel ne töltsek.
A PULTOS: Egy újabb világos játékszabály.
SSIMI: *(flegma mosollyal)* Amivel viszont mindenki jól jár. *(kis szünet)* Te például jó sokáig nem kezdenél fárasztani. Tényleg.
A PULTOS: *(kissé gúnyosan, de kedvesen)* Megtisztelsz.
SSIMI: *(legyint)* Mindegy is. Egyetlen olyan emberrel találkoztam életemben, akiről nem tudom megállapítani, mikor kezdene el fárasztani... mérhetetlenül sok időt töltök vele, és fogalmam sincs...
A PULTOS: Akkor valószínűleg soha.
SSIMI: ...az nem jó. Akkor borul az elmélet.
A PULTOS: Áh... legfeljebb sántikál.
SSIMI: *(felnevet, emeli a poharát)* A sántikálásra.
A PULTOS: *(ő is teátrálisan megemel egy üres, tiszta poharat)* Arra.

(Egy darabig csendben ülnek.)

SSIMI: Kérdezhetek valamit?
A PULTOS: Miért is ne?
SSIMI: Ha most besétálna ide ez a csaj, akiről beszélsz... mit csinálnál?
A PULTOS: *(megáll a pakolászásban, gondolkozik kicsit)* Semmit. Üdvözölném a kocsmámban és megkérdezném, kér-e valamit inni.
SSIMI: De... elhinnéd, hogy itt van?
A PULTOS: *(felnevet)* Az én viszonyom a valósággal kicsit magától értetődőbb, mint a tiéd. Ha itt volna, elhinném, hogy itt van.
SSIMI: És nem lennél rá kíváncsi, miért van itt? Vagy hogy mi történt a lakásoddal? Vagy... valami.
A PULTOS: De, persze, biztosan kíváncsi lennék.
SSIMI: De nem kérdeznél tőle semmit, mi?
A PULTOS: ...nem. Nem tudom. Ez az egész egy baromság. Nem szeretek olyan dolgokon gondolkozni, amik sohasem fognak megtörténni. Legalábbis amíg meg nem történnek, addig nem. Fölösleges.
SSIMI: *(kicsi feszült hangon)* És ha azt mondanám, hogy egy órán belül be fog ide sétálni ez a csaj?
A PULTOS: *(fáradt sóhaj)* Mondj, amit akarsz. Ha besétál, besétál. És majd akkor meggondolom, igényeljek-e valamiféle választ valamiféle kérdésre. Addig, teljesen őszintén mondom, nem érdekel. Nem vagyok az elméleti szituációk nagy rajongója.
SSIMI: *(kissé tanácstalanul kortyolgatja a sörét egy darabig)* ...de mégis szeretsz beszélni róla.
A PULTOS: *(érzékelhetően kapaszkodik a türelmébe)* Csapos vagyok. Arról beszélek, amiről a *kedves vendég* szeretne beszélni.
SSIMI: Á-ha. *(pár másodpercig csendben kortyolgatja a sörét)* Ha most megjelenne itt ez a csaj, *én* fizetnék neki egy sört.
A PULTOS: Egyelőre arra sincs bizonyítékunk, hogy a sajátodat ki tudod fizetni. Kezdek legalábbis kételkedni benne.
SSIMI: Hát ez meg honnan jött?
A PULTOS: *(megvonja a vállát)* És te honnan jöttél?
SSIMI: Legaktuálisabban, egy erdőből. Azelőtt meg... végül is szinte egyenesen az esküvőmről jöttem a kocsmádba. Az azért jelent valamit, nem?

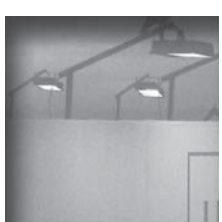

A PULTOS: Azt semmiképpen sem jelenti, hogy van pénzed itt sörözgetni.
SSIMI: *(cinikus nevetés)* Akkor miért szolgálsz ki?
A PULTOS: Jó kedvemben találtál.
SSIMI: *(motyogva)* Hát, akkor nem akarnálak rossz kedvedben találni...
A PULTOS: *(erőteljesebben tesz le egy éppen eltörölgetett poharat a pultra)* És mégis miért akarnál te ennek a csajnak, aki egyébként egészen biztos vagyok benne, hogy sohasem fog ebbe a kocsmába betévedni, sört venni?
SSIMI: *(élesen, provokatívan néz a pultos szemeibe, pár másodperc hatásszünet, félvigyor)* Mert azok a lányok, akiknek különböző színű a két szemük, megérdemlik, hogy legalábbis az első sörükért ne kelljen fizetniük.
A PULTOS: *(megmerevedik, lassan összeszorítja a kezében tartott rongyot, másodpercekig csak bámulják egymást)* Takarodj innen.

Ssimi vigyorogva kimereszti a szemeit, majd a zsebében kezd kutakodni.

A PULTOS: *(fojtott hangon, mozdulatlanul)* Nem kell a pénzed.

Ssimi felnéz, abbahagyja a kutakodást, vállat von, feláll, biccent, felemeli a kabátját a szomszéd székről, határozott mozdulattal felölti, komótosan kisétál a színpadról. A pultos még egy darabig meredten néz utána, aztán kapkodva sört csapol magának, a szájához emeli, vacillál, nem iszik bele, levágja a pultra és elgyengülten, óvatosan a földre ül, a közönség felé, a pult mögé. A térdére fekteti két karját, bámul maga elé. Elsötétül a színpad.

II. JELENET

Szín: A színpadot a sötétség alatt átrendezték, a kocsmapult eltűnt, helyette egy nagyon szimpla legénylakás van előttünk, középen hátul egy ajtó, a lakás bejárati ajtaja, mellette fogas, jobb oldalt egy kisebb ágy, párnával és takaróval, bal oldalon egy íróasztal, előtte szék, az íróasztalon lemezjátszó, hamutál, egy doboz cigaretta, gyufa. A bútorok hanyagok, fakók, barnás színeik vannak, a színpad közepén lehet egy szőnyeg, hasonló apró dolgok. Nincs senki a színen.

Lassan felgyulladnak a fények, egy pár másodpercig nem történik semmi, aztán az ajtó mögül kulcscsörgést hallunk. A kulcs elfordul a zárban, kinyílik, zaklatottan belép a pultos, becsapja maga mögött az ajtót, lerántja magáról a kabátot, közben elindul befelé, a fogas felé hajítja a kabátot,

vagy eltalálja, vagy nem, mindegy, nem néz hátra. Ugyanilyen zaklatottan lekapja a cipőit, azokat is csak úgy a földre veti. Fel-alá járkál a térben, néha megfogja a fejét, majd a lemezjátszóhoz megy, mély levegőt vesz, ráteszi a tűt a lemezre, amelyik a lejátszón van. Az lehet egy A.E. bizottság lemez, vagy mondjuk egy Kraftwerk, ami jobban illik az adott színpad és értelmezés hangulatához, innentől fogva végig halkan szólni fog a háttérben. A pultos áll egy darabig a lejátszó fölött, kicsit kezd megnyugodni. Az íróasztalhoz sétál, leül, rágyújt, elmosolyodik, elővesz egy fotót az íróasztal fiókjából, egy darabig nézegeti, eleinte mosolyogva, aztán fokozatosan elkomorul, elszomorodik az arca. A bejárati ajtó tejüvege mögött megjelenik egy alak, bekopog. A pultos összerezzen, elnyomja a cigit, a fotót visszadobja a fiókba, gyanakodva az ajtóhoz lép, kinyitja. Ssimi áll az ajtó mögött. A pultos készülne rázárni az ajtót.

SSIMI: Hé-hé-várj-várj-várj egy pillanatra! *(beteszi az egyik lábát)*
A PULTOS: *(kicsit remeg a hangja)* Megmondtam, hogy nem akarlak látni!
SSIMI: Ne haragudj, jó? Én csak... nem akartam a nyakadba zúdítani. Nem akarok rosszat, ő sem akar rosszat. Csak tudni szerette volna, jól vagy-e.
A PULTOS: *(feladja, elengedi az ajtót)* Jól vagyok. Megmondhatod neki. Ennyi elég lesz?
SSIMI: *(körülnéz a lakásban)* Bejöhetnék egy pillanatra?
A PULTOS: Minek?
SSIMI: Csak... beszélni szeretnék.
A PULTOS: *(egy darabig mozdulatlanul áll, aztán elgyengülten befelé mutat a lakásba, ő maga az ágyhoz sétál, arra ül le, Ssimi bezárja maga mögött az ajtót, megfontoltan a fogasra akasztja a kabátját, az íróasztal melletti székre ül)* ...mit akarsz tőlem? *Ő* mit akar tőlem?
SSIMI: *(az asztalon lévő cigisdobozra mutat)* Szabad? *(a pultos bólint, Ssimi rágyújt)* Röviden: az égegyadta világon semmit.
A PULTOS: Nem hiszek neked.
SSIMI: Már tisztáztuk, hogy mindegy, hiszel-e nekem. Senki nem akar tőled semmit.
A PULTOS: ...akkor mégis mit keresel itt? Ki vagy te? Miért pont most? Ennyi év után... ha azt akarta tudni, hogy vagyok, miért nem ő jött el? Honnan tudta, honnan tudtátok egyáltalán, hogy itt vagyok?
SSIMI: *(komótosan szívja a cigarettát, a pultost figyeli közben, majd az égő cigivel felé mutat)* Látod: kérdések. Biztos voltam benne, hogy rejlenek benned kérdések.
A PULTOS: *(fáradtan, halkan felnevet – látszik rajta, hogy akár dühös is lehetne, de már éppenséggel inkább belefáradtnak tűnik, hitetlenkedve megrázza a fejét)* Megjelenik egy si-

mulékony képű, borostás kölyök, *te,* és az évek óta nem látott, nem-is-tudom-hogy-nevezzem, hogy kimről... azt hiszem, ez az a pillanat, amikor lehetnek kérdéseim. Ez nem egy hipotetikus szituáció. Itt ülsz a szobámban, szívod a cigimet, húzod az agyamat... mindegy. Igazad van. Nem érdekel. Csinálj, amit akarsz. Én elmegyek aludni. *(nem mozdul, ül tovább, Ssimit nézi)*
SSIMI: *(sóhajt)* Egyszer találkoztam vele. Nagyjából egy éve. Már nem aggódik azon, hogy átjáróház lenne. Öregebbnek néz ki, mint amennyi éves, és látni a törésvonalakat rajta... de életben van. A szája ritkán, de a szeme szinte mindig mosolyog. A zöld, a kék kevésbé.
A PULTOS: *(halkan közbeékeli:)* Régen fordítva volt.
SSIMI: Igen? Érdekes. A lakásban nem voltam, azóta, hogy elmentél, senki más nem volt benne, csak ő.
A PULTOS: Hol találkoztál vele?
SSIMI: *(mosolyogva tart pár másodperc szünetet)* A kiállításán.
A PULTOS: *(kivirul az arca, elmosolyodik, halkan maga elé nevet)* Sosem akarta, hogy kiállítsák a képeit.
SSIMI: Most sem akarta. Vagyis, egy évvel ezelőtt. De Reginának nehéz nemet mondani.
A PULTOS: *(felkapja a fejét)* Ti állítottátok ki a képeit?
SSIMI: Nem, *Regina* állította ki a képeit. Vagyis nem ő, hanem egy barátja, akinek van egy galériája a városban.
A PULTOS: De... hogy találta meg őt... Regina?
SSIMI: Azt nem tudom. Én csak a kiállításon találkoztam vele.
A PULTOS: *(fürkészi Ssimit egy darabig, aztán felsóhajt)* Jó. Örülök neki.
SSIMI: Sokat mesélt rólad. Arról, hogy elüldözött magától, pedig egyáltalán nem ezt akarta, és hogy mire rájött, mekkora hiba volt, már késő volt, és fogalma sem volt, hol keressen téged. Ő most sem tudja, hogy itt vagy.
A PULTOS: Akkor... hogy találtál meg?
SSIMI: *(elragadtatottan mosolyog)* Regina talált meg. Én sem tudom, hogyan, de Regina igazából mindenre képes.
A PULTOS: *(fáradtan felnevet)* Akkor hol van most *Regina?*
SSIMI: Fogalmam sincs.
A PULTOS: Együtt kellett volna eljönnötök hozzám?
SSIMI: Nem. Vagyis, nem tudom... sehogy sem *kellett* eljönnünk hozzád. A lány, a kétszemű lány, tényleg tudni akarta, hogy vagy, de azt gondolja, hogy már sosem fogja megtudni.
A PULTOS: ...és most mi lesz? *(kicsit feszültebben)* Azt akarod mondani, hogy menjek vissza, oda?

SSIMI: Nem, dehogy. Persze ha visszamész, akkor visszamész, nem állíthatlak meg. Szerintem hülyeség volna.
A PULTOS: Szerintem is.
SSIMI: De ha tudná, hogy itt vagy, talán idejönne utánad. Nem biztos. Bár azt hiszem, ez téged nem érdekel.
A PULTOS: Nem tudom... nem, nem érdekel, igazad van.
SSIMI: Szóval, most, nálad a döntés: elmondhatom neki, hogy jól vagy. Nem azonnal, ki tudja, mikor jut épp eszembe, mikor keveredem arrafelé, mikor futok össze vele megint, satöbbi... ha úgy döntesz az este végére, akár azt is elmondhatom neki, hogy *hol* vagy. De, megint csak, ez lehet, hogy jövő héten, lehet hogy egy év múlva, és az is lehet, hogy soha nem történne meg. Csak mondom... bárhogy döntesz, ez mind benne van a pakliban.
A PULTOS: *(cinikusan)* Ahogy, gondolom, az is benne van a pakliban, hogy egyáltalán nem hallgatsz rám.
SSIMI: Az is benne van, igen.

Csend következik. Ssimi kényelembe helyezi magát a széken, a pultos egy időre a tenyerébe temeti az arcát, aztán lassan hanyatt fekszik az ágyon. Ssimi nézelődik, kihúzkodja a fiókokat, kezébe vesz ilyen-olyan papírokat, fényképeket, forgatja őket, aztán feláll, ha eddig nem nyomta el a cigit, most elnyomja, és a falakat kezdi nézni, balról, szisztematikusan, minden méteren megáll, mintha a falakon festmények volnának. Ezeket mi nem látjuk, hümmög, körbejár a színpadon, minden „festményt" megnéz a falon, mintha egy múzeumban lenne, távolabb lép, aztán közelebb, hümmög, elgondolkozva megsimítja az állát – nem lehet tudni, hogy ez a színjáték vajon a pultosnak szól-e, és tényleg nincs a falakon semmi, vagy van, csak mi, a nézők nem látjuk. Eközben a pultos az ágyán fekszik, hanyatt, és a plafont nézi. Mikor Ssimi odaér az ágyhoz, afölött is megvizsgál egy „festményt", aztán sóhajt, és leül az ágy szélére.

A PULTOS: *(kissé motyogva, de Ssiminek)* Nem tudom, nem tudom, fogalmam sincs. Tudom, hogy teljesen mindegy, mit mondok, mert nem ez alapján fogod eldönteni, mit csinálsz. *(felül, a lábai az ágyon maradnak, Ssimi lábai a földön vannak, így ülnek egymás mellett)* És azt sem tudom, hogy tudni akarom-e, mit csinálsz.
SSIMI: Ne aggódj. Nem aggódsz, ugye?
A PULTOS: ...nem. Nem aggódom. De nem tudom, miért.
SSIMI: Ilyen hatással szoktam lenni az emberekre. Nyugtalanok lesznek tőlem, de elmúlik minden aggodalmuk. Lehet, hogy ezért vagyok itt. Hogy elmúljon minden aggodalmad.

A PULTOS: Eddig azt se tudtam, hogy vannak aggodalmaim.
SSIMI: De voltak. Igaz?
A PULTOS: Igen. Voltak.
SSIMI: Aggódtál, hogy látni fogod-e még valaha. Hogy egyáltalán életben van-e még. Hogy mi történt a szemeivel. Hogy a lakásban maradt-e. *(a mondatok között időnként rövid szüneteket tart)* Hogy haragszik-e rád. Hogy fest-e még. Hogy milyen képeket fest. Hogy elkezdett-e már őszülni végre, amire olyan régóta várt. Elkezdett, egyébként, és nagyon jól áll neki. Aggódtál, esőillata van-e még. Hogy remegett-e azóta valaki másnak az érintésétől. Hogy a sajátjától remeg-e még. Hogy elkezdett-e világítani a sötétben végre, amire olyan régóta vágyott. Nem, de még mindig vágyik rá. Emiatt is aggódtál, ugye. Hogy vágyik-e még világítani a sötétben. És aggódtál, hogy egyszer választ kapsz az összes kérdésedre. De most már nem aggódsz.
A PULTOS: Most már nem aggódom.
SSIMI: És tudod, miért nem aggódsz?
A PULTOS: Nem, fogalmam sincs. Miért?
SSIMI: Én sem tudom. Regina tudná, de nem kötné az orrunkra.
A PULTOS: *(csendesen, fáradtan felnevet)* Nagyon különleges lánynak hangzik ez a Regina.
SSIMI: *(megvonja a vállát)* Ha létezik egyáltalán.
A PULTOS: Azt hittem, ebben már nem kételkedünk.
SSIMI: Ó, nem, kételkedni igazán fölösleges volna.
A PULTOS: *(a kezeit nézi egy darabig)* ...miért jöttél ide?
SSIMI: Látnom kellett téged. Nem tudnám pontosan elmagyarázni, hogy miért... de... volt egy festmény a kiállításon. Egy lány ült a közepén, meztelen volt, de eltakarta magát, a lábaival, a kezeivel, a hajával... a földön ült, csak a feneke körül rajzolódott ki, hogy csempén ül, olyan csempén, ami egyértelműen hűvös, de mégis, ezen a festményen valahogy melegnek tűnt. A festmény óriási volt, tele ablakokkal, függönyökkel, és én csak álltam előtte, bámultam, perceken keresztül, egyszerre fáztam és melegem volt, és egyszerre vágytam lehűlni és felmelegedni. A világ legkényelmetlenebb érzése volt. Minden végletben egyszerre létezni. Nem mondta el, nem magyarázta el, hogy mi inspirálta, és nem akartam megkérdezni őt, de teljesen világos volt a képről, hogy emögött élete legfontosabb története húzódik. És bár egyedül volt a képen, és semmi egyértelmű jel nem mutatott arra, hogy valaki más is részt vett volna ebben a jelenetben, mégis éreztem, hogy van még valaki ezen a festményen. Látnom kellett, ki az.
A PULTOS: Miért?
SSIMI: Mert egyszerre öntött el az érzés, hogy *én* vagyok a képen, aztán az, hogy ha nem én vagyok rajta, akkor *én* nem létezem, és az, hogy ha ezeken mégis túl tudok lépni, akkor tartozom azzal, hogy azt az embert, aki a képen van, feloldozzam minden bűne alól.

A PULTOS: *(felnéz Ssimire)* Ez lett volna a feloldozás?
SSIMI: Nézd el nekem, kérlek, sosem tanultam meg hogyan kell feloldozást végezni. Mindig csak azt teszem, amiről úgy gondolom, tennem kell, és mindig csak úgy, ahogyan tenni tudom. Ezért ülök most itt. Nem tudom, mi mást tehetnék.
A PULTOS: *(Felpattan az ágyról, az íróasztalhoz megy, rágyújt, állva, Ssiminek háttal, csukott szemmel szívja egy darabig, Ssimi az ágyon ülve nézi. Pár másodperccel később megfordul, megenyhülve néz Ssimire.)* Nem tudom, min fog ez az egész változtatni.
SSIMI: Ha minden jól megy, nagyjából semmin. Kicsit színesebbek lesznek az álmaid, kicsit élesebb vonalakkal. *(felhúzza a lábait, most ő fekszik hanyatt az ágyban, lehunyja a szemét)* Mire reggel felébredsz, én nem leszek itt. Magammal fogok vinni egy apróságot a lakásodból, de sose fogsz rájönni, hogy mi volt az. És pár hét alatt teljesen megfeledkezel a létezésemről. Utána hirtelen ötlettől vezérelve elmész a *Kék teve* galériába, elmondod nekik a neved, és hogy úgy tudod, van egy festménnyel teli láda a raktárukban, amire ez a név van felírva.
A PULTOS: És? Lesz?
SSIMI: Nem tudom. Meg kell próbálni. Persze lehet, hogy nem fogod. Nem vagy ennyire kiszámítható.
A PULTOS: *(egy darabig fel-alá járkál a színpadon, aztán leül az íróasztalához, nem Ssimire, hanem az asztallapra néz, miközben beszél)* Nem érzek hálát. Érzek valamit, ami nyomokban emlékeztet a hálára, de... mégsem ugyanaz. És abban sem vagyok biztos, hogy könnyebb lettem ettől az egészből. De abban sem, hogy nehezebb. Lehet, hogy ez az egész egy óriás hazugság, lehet, hogy csak ügyesen tippelsz, vagy őrült vagy, és álmomban meg fogsz ölni. Sőt, az is lehet, hogy én foglak megölni téged. Nem tudom, miért kellene ebben a pillanatban bármiben is biztosnak lennem. Részben úgy gondolom, minden szavad igaz, részben pedig úgy, hogy... se ő, se Regina nem is léteznek, soha nem is léteztek. Vagy éppenséggel mi vagyunk azok, akik nem létezünk. *(szünet)* Elaludtál?
SSIMI: Nem. Hallgatlak.
A PULTOS: Ennyi. Nem tudok mást mondani.
SSIMI: Ugye tudod, hogy ha valakinek esőillata van, az sohasem tud megszűnni?
A PULTOS: Nem *tudom*, de ezt gondoltam volna én is, igen.
SSIMI: Nem jössz aludni?

A PULTOS: De, egy pillanat... *(a cigit, ha még ég, lassacskán elnyomja)* Annyi mindent nem tudtam, amíg együtt éltünk. De nem zavart. Tényleg, szinte semmit, se azt, éppen mit gondol, hogy *rólam* mit gondol, de csak egyetlen dolog zavart, egyetlen dolgot szerettem volna tudni, amit ha tudtam volna, akkor talán elég nyugalmam lett volna ahhoz, hogy ne hagyjam ott aznap a függönyök között.
SSIMI: És pedig?
A PULTOS: Hogy melyikünk hal meg hamarabb. *(másodpercekig csendben ül)* És Regina?
SSIMI: Mi van vele?
A PULTOS: Őt... elveszítetted?
SSIMI: Nem valószínű. Ahogy mondtad, az egy egészen más történet.
A PULTOS: De fogalmad sincs, hogy hol van.
SSIMI: Úgy bizony.
A PULTOS: És ő sem tudja, hogy te hol vagy.
SSIMI: Ebben a pillanatban talán sejti, de holnap már lehetetlen.
A PULTOS: Valahogy... kommunikáltok egymással?
SSIMI: Ezt is lehet mondani. De elég nagy csúsztatás volna.
A PULTOS: De akkor... miért vagy ennyire biztos benne, hogy találkoztok még?
SSIMI: Nem vagyok biztos benne. Sose vagyok biztos benne. Annyiban vagyunk biztosak, ezt Regina találta ki, hogy halmazok vannak. Két halmaz van, az egyikben azokkal a napokkal, amikor együtt vagyunk, a másikban pedig azokkal, amikor nem vagyunk együtt. De azt hiszem, hogy amikor ezt elmondta nekem, ő maga sem jött rá, hogy milyen pontos magyarázat ez mindenre. Mert tényleg csak két halmaz van. Az összes olyan nap, amit külön töltünk, *együtt* van benne az egyik halmazban. Nem érintkeznek azokkal a napokkal, amiket együtt töltünk, egymással viszont *igen*. Abban a halmazban tehát kétszer annyi nap van. És ez szétfeszíti az idő szövetét. Ez az, amit kijátszottunk: az idő szövete. Muszáj mindig visszalöknie minket a másik halmazba, mielőtt szétduzzadna. Egyszerű matek és fizika az egész, nincs benne semmi misztikus, semmi rejtélyes, semmi megmagyarázhatatlan. Mindig csak annyira van szükség, hogy deklarálj egy *szabályt*. Egy szabályt, a játék érdekében. És minden érdek a játékba vezet... ez az oka, hogy min-

dig visszatérünk egymáshoz. Nem mi dolgozunk azon, hogy megtaláljuk egymást, hanem az idő. Mert bármennyire is a mi érdekünk, hogy így történjen, nem a mi létezésünk múlik rajta. Hanem az időé.

Egy darabig csendben ülnek, Ssimi szavai lebegnek a levegőben.

A PULTOS: Nincs hol aludnod, igaz?
SSIMI: Mindig van hol aludnom. Látni akartalak.
A PULTOS: *(felnevet, lágyan nézi az ágyában fekvő férfit)* Tényleg azt hiszed, hogy el foglak felejteni?
SSIMI: Tudom, hogy el fogsz.
A PULTOS: És nem szomorít el?
SSIMI: *(gondolkozik egy darabig)* Legyen ez az a kérdés, amit megválaszolatlanul hagyunk. És akkor hátha nem történik meg.
A PULTOS: *(merengve)* Hátha...
SSIMI: Gyere aludni.

A pultos feláll, az ágyhoz sétál, Ssimi felül és kinyitja a szemét, a pultos leül mellé, végig egymás szemébe néznek, egymással szemben lefekszenek az ágyra, nem érnek egészen egymáshoz, de elsötétül a színpad, és pár másodpercig mocorgást hallunk, egyszerűen mocorgást, ezáltal a pultos és Ssimi tulajdonképpen helyet cserélnek, így Ssimi kerül a színpad belseje felőli oldalra. A mocorgás abbamarad, a lemez még mindig forog. Pár másodperccel később madárcsicsergést is hallunk, és a színpadon a fények hajnalodni kezdenek. Ssimi felül az ágyban: nem kifejezetten óvatos, de azért nem csap zajt. Nézi egy darabig az ágyban fekvő férfit, ad egy csókot a homlokára. Feláll, lassan, ráérősen felölti a cipőjét, az íróasztalhoz sétál, kinyitja a fiókokat, nézelődik bennük, a harmadik fiókból elővesz egy tárgyat, elmosolyodik, ránéz az alvó férfira, elgondolkozik, visszateszi a tárgyat egy másik fiókba, majd mindkettőt becsukja. Ezután már csak leveszi a fogasról a kabátját, felölti, és gondolkodás nélkül, vissza se nézve, kilép a bejárati ajtón, becsukja maga után. Vége.

NAGY HAJNAL CSILLA FEAT GUŽÁK KLAUDIA

SZÁZ PÁL

JAROSLAV HAŠEK ELBESZÉLÉSEI ELÉ

Hašek, a nagy csavargó ifjúkori elbeszéléseinek négy, magyar fordításban ezelőtt nem olvasható prózáját tartja kezében az olvasó. A hiánypótló címkén kívül még egyet ráragaszthatunk az itt következőkre: hogy mind a négy szöveg a mai Szlovákia, az egykori Felső-Magyarország („Horní Uhry") egy-egy vidékéhez kapcsolódik. Hašek szlovák témájú elbeszélései az író indulását jelölik ki, de az indulás itt a szó szoros és metaforikus értelmében egyaránt igaz. Első utazásaiban ugyanis első utazásait dolgozta fel, a három egymást követő nyár (1900–1902) felvidéki utazásait.

Az első kettőt még testvérével, Bohuslavval mint a kereskedelmi akadémia diákja tette. Az elsőn a testvérek a Kis-Kárpátokon (Brezová pod Bradlom) átvágva Nagyszombaton, a Vágmentén át Turócszentmártonba tartottak szlovák barátjuk, Ján Čulen javaslatára – a városban alapított, tevékeny szlovák kulturális nőegylet, a Živena ünnepségére. Majd tovább délnek, a Felső-Nyitra-vidéken átkelve folytatták útjukat. A második út a Magas-Tátra Galícia, azaz Lengyelország felőli oldalán át, Nowy Targ és Zakopane felől vezetett Liptószentmiklósra. Onnét Árva vidékét átszelve Selmecbánya és Korpona vidékét barangolták be, majd a Közép-Vágmentét. Az útra Viktor Janota, Ivan Porubský, Milan Kulíšek is elkísérte a Hašek-testvéreket. A harmadikat azonban Jaroslav már bátyja és Čulen nélkül teszi meg, Janotával, Kulíšekkel és Porubskýval. Az út itt is a Középső-Vágmentén át az Alacsony-Tátrába, majd a Szepességbe vezetett. A harmadik utazás már nemcsak vándorút volt, de valóban kóborlás, bolyongás, csavargás. Az akadémia befejeztével Hašek ekkor már nem számíthatott a testvéri nemzet fiaival, a cseh diákokkal mindig barátságos falusi lelkészek és vidéki entellektüelek vendégszeretetére. A beszámolók tanulsága alapján pedig külleme is inkább csavargóra emlékeztetett. A csavargó, a „tulák" mint az írói önreprezentáció alakja ekkor születik meg.

Hogy az útvonalat nagyjából rekonstruálni tudják az életrajzírók, nagyrészt annak köszönhető, hogy Jaroslav gyakran küldött lapot néhány sorral unokahúgának, hogy a képeslapgyűjteményét gazdagíthassa. A távirati stílus néhol lapos együgyűséggel informál az utazás állomásairól, az utazók hogylétéről, ám néhány megjegyzésében mintha kajánul sejtetné a kalandokat, amelyek leírására „sajnos" nem marad elég hely. Hogy mifélék voltak ezek a kalandok, tényleg csak sejthető. Néhány elejtett részletből, vagy épp mendemondából, akárcsak a későbbi utazások és kalandozások esetében. És éppígy általánosítható, és a későbbi utazásokról és csavargásokról is elmondható, hogy Hašek sok elbeszéléséhez, karcolatához, riportjához, humoreszkjéhez használta fel úti élményeit – jellemző módon konfabulációval táltosítva meg őket. Útirajzot sosem írt. Ám kóborlásainak eseményei által inspirált anekdotikus elbeszéléseiben sosem puszta kulisszákként használja a tájat. Hiteles ugyan, de elég szűkszavú és dísztelen a tájleírás e szövegeiben, igazán ritka az olyan tobzódás a tájban, mint a *Bárány zsincsicában* esetében. A Hašek-ku-

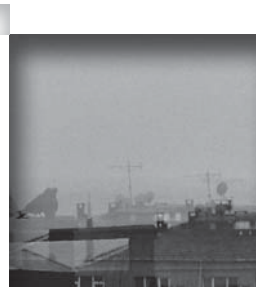

tatók sorra megállapítják, hogy ezekbe az írásaiba hiteles folklóranyagot csempész, sőt, mondhatni antropológiai éleslátással rögzíti megfigyeléseit. Nem mintha a kóbor írónak efféle céljai lettek volna. A tájat és az alakokat gyakran csak néhány vonással skicceli fel, a legjellegzetesebbekkel – és a legkifordítottabbakkal –, hiszen szatíráról, karikatúráról beszélünk. Nyoma sincs a kortárs cseh sztereotipikus vélekedésnek, amely a szlovák vidéket egzotikumként kezelte – ezekre a *Csernova* című cikkében maró gúnnyal utal is. Hašek elbeszéléseiben a „népet illúzióktól mentesen ábrázolja: érintetlensége helyett műveletlenségéről, szegénysége helyett sanyarúságról, tiszta erkölcsei helyett pedig durva együgyűségéről kell beszélnünk.

Hašek csavargásait feldolgozó úti elbeszélései, humoreszkjei, karcolatai 1955-ben jelentek meg gyűjteményes kiadásban (*Črty, povídky a humoresky z cest*, Státní nakladatelství krásné literatury, Praha). A kötetet lapozgatva (igaz, nem kizárólagosan) a Monarchia régiói elevenednek meg a Hašek-univerzum részeiként. Ezek közül az elbeszélések közül számos olvasható fordításban (ld. elsősorban a *Balaton partján* [1954] és a *Lőcsei közjáték* [2001] c. köteteket) – a válogatásban elsősorban a magyar témájúak és a régi Magyarországhoz kapcsolódóak élveztek előnyt.

Hašek ezen elbeszéléseinek nyelvi hibriditása fordításban sajnos szertefoszlik. A cseh fonetikus lejegyzésű szlovák mondatok, szavak, amelyekben Hašek gyakran dialógust rögzít, és megértése nem okoz gondot a cseh olvasónak, nem érzékeltethető a magyar fordításban. Éppúgy, ahogy a cseh szövegbe ékelt magyar szavak, szókapcsolatok sem adhatók vissza magyar fordításban. (Hašek tudott picit magyarul – idegen nyelvként a kereskedelmi akadémián vette fel a tárgyat, s valami útja során ragadt rá.) Általában gyakori szófordulatokat épít a szövegébe, miliőt fest akárcsak máshol a lengyel vagy a német elemek esetében. Általában hibásan szerepelnek („nagysagos uraim", „isten biszony") s jelentésüket, ha szükséges, a szöveg feloldja: „…»kutya« – čte se kuťa – znamená v maďarštině psa." A példák a *Hogyan lett Jura Ogárko magyarrá* című elbeszélésből származnak, amelyben ráadásul a környezetfestésen túl a magyar nyelvi fordulatok expresszív erővel bírnak: a magyar urak által „lekulyázott" főszereplő-narrátor történetét a „nagyságos urak" hallgatóságához intézi. Igaz, szlovákul, hiszen magyarul nem tanul meg – a nyelvi hibrid elemek itt tehát a valószerűséget erősítik. A hibás helyesírás a *Szerencsétlenség*

a Tátrában szereplő „Csorda tó” esetében valószínűleg tudatos, ám a helyes magyar megnevezés sehol sem szerepel a szövegben, hiszen magától értetődő módon a szlovák Štrbské pleso alakot használja. A földrajzi nevek szlovák és magyar alakjának használatát a fordításban a kontextusváltás miatt szintén nem lehet visszaadni. Hašek általában a földrajzi neveket szlovákul használja, néha magyarul – általában esetlegesen. De egyes írásai esetében kimondottan játszik ezzel a nyelvi különbséggel, ironizál a magyarosítással.

A *Bárány zsincsicában (Ovce v žinčici)* című elbeszélés a második utazás friss emlékeiből született, ekkor látogatták meg ugyanis a vándorok a Király-hegyet (Kráľova Hoľa). A Keleti-Alacsony-Tátra legmagasabb csúcsához több monda, elsősorban Jánosík alakja kapcsolódik. A Národní listy odpolední 1902. 12. 06. számában közölt elbeszélés a zsengék közé tartozik. Hašek a szlovák „salaš”-ok, a hegyi szállások, juhásztanyák világát több elbeszélésben is feldolgozta, mindjárt az azonos hónapban publikált, magyarul is olvasható *A Gyömbér alatt* címűben. A fordítás a jellegzetességeket hangsúlyozva megtartja a szlovák szavakat, a *zsincsica* (žinčica), a sajtkészítéskor keletkező felforralt savó magyar megfelelője a zsendice, a *bacsa* (bača) pedig a számadó juhász megnevezése.

Szerencsétlenség a Tátrában (Neštěstí v Tatrách). A Hašek történetében szereplő Csorba-tó ugyan nem volt határvita témája, viszont az, hogy a Halas-tó (Morské oko / Morskie oko) Galíciához vagy Magyarországhoz tartozik-e, a századfordulón pereskedés tárgya volt. A feszültség a fakitermelés miatt éleződött ki a határ két oldalának arisztokrata birtokosa, Władysław Zamoyski lengyel nemes (Galícia) és a porosz herceg, Christian Hohenlohe (Magyarország) között. Hašek turistatörténetét inspirálhatta az eset, hiszen éppen ezen a vidéken járt második útja során, talán éppen a tó mellett lépték át útitársaival a határt, hogy a Kapor-völgyön leereszkedve Liptószentmiklósra jussanak. Ugyanekkor, 1901-ben indult a per, bár az inspirációt csak jó tíz évvel később dolgozta fel. S mindjárt három verzióban: *Záchranná akce = Mentőakció*, 1911. 10. 13., Dobrá kopa; *Když člověk spadne v Tatrách = Ha az ember lezuhan a Tátrában*, 1912, Hynkova knihovna, a harmadik pedig a Besedy lidu 1913. 08. 02-i számában közölt, itt fordított *Neštěstí v Tatrách*. Az utóbbi verzió tűnik a legjobban kidolgozottnak, a groteszk helyzet, a bürokrácia fantasztikumba hajló abszurditása itt a legkiegyensúlyozottabb. Az első két verzióhoz, a saját élményként

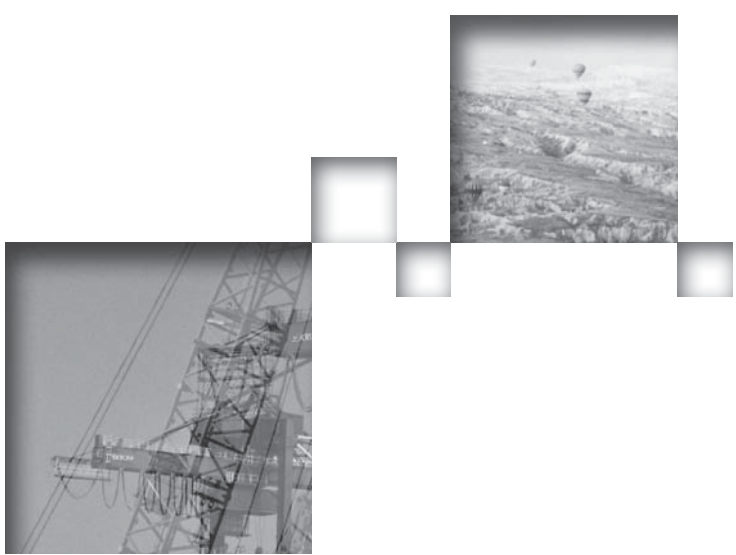

előadott turistahumoreszkhez (ahogy az első verzió alcímében szerepel) képest azonban szembetűnő, hogy a homodiegetikus narrátort a külső narrátor és dr. Gróbl alakjának alkalmazásával váltja fel. Ezenkívül pedig a Halas-tavat (Morské oko) a közismert Csorba-tóra, a Garačka-csúcsot (amelyet nem sikerült azonosítanom) pedig a Lomnicira cserélte le a szerző.

A második út során a zakopanei postáról a következő sorokat küldte a testvérpáros unokahúguknak, Máriának 1901. augusztus 8-án:

„Üdvözletünket küldjük a Tátrából. Nemsokára átlepjük a határt. Több mint 2000 m magas hegyeken keltünk át. Éjjelente hideg van itt, mínusz 4 fok. Anyukának írunk levelet. Az a fehér ott hó. Jarda, Boža."

majd Liptószentmiklósról augusztus 10-én Jaroslav meg is írta a levelet édesanyjának:

„Átkeltünk a Tátrán vezető nélkül. A hegyi tavakon és őserdőkön keresztül vágtunk utat magunknak, mert út ott nem volt. Át kellett kelnünk a több mint 2000 m magas övezeten, hogy Magyarországra érhessünk. Nagyon fáztunk. Most már azonban a Vág völgyében vagyunk Liptószentmiklóson. Most Rózsahegyre megyünk, onnét Árvába, Árvából pedig Zólyom vármegyébe. Viktorral és a többiekkel már nem találkoztunk. Remélem, anyuka, levelem megnyugtatott, és békésen alhatsz majd."

A *Hogyan lett Jura Ogárko magyarrá (Jak se stal Jura Ogárko Maďarem)* című elbeszélés szintén jóval a szlovák utazások után készült, 1910. 06. 06-án közölte a szerző a Karikatury című lapban. A szlovák vidékek erőszakos magyarosítását több elbeszélésben ábrázolta, a regionális magyar bürokratikus apparátus vitriolos szatírájával szintén gyakran találkozunk (ld. *A magyar postán*, *Lőcsei közjáték*, *Gyónás Magyáriából*). Az elbeszélés azon a vidéken játszódik, ahol Hašek második útja során járt. A magyarosítás kritikáját a szlovákokkal való szolidaritás motiválhatta, és alighanem saját tapasztalatból építkezett, amelyek úti élményeiből, a helyiekkel való ismeretségből, a vidéki értelmiségiektől származhattak. Jura Ogárko esete szatirikus ugyan, hiszen az abszurd hatalomnak a végletekig behódoló kisembert ábrázolja, de egyben tragikus történet is, hiszen a megaláztatás egész életét

tönkreteszi – az én-elbeszélés és annak beszédhelyzetben való pozicionálása e vonásokat még markánsabbá teszi. Ritka az ennyire sötét színekben játszó groteszk Hašek elbeszéléseiben.

A *Csernova (Černová)* című cikke ugyan nem tartozik a Hašek utazásai ihletésében fogant írások közé, mégis elválaszthatatlan a háttérként szolgáló élményeitől. A csernovai sortűz (1907. 10. 27.), amelynek során a csendőrök a tiltakozó szlovákok tömegébe lőttek, máig úgy él a köztudatban, mint a magyarosítás szégyenfoltja. A botrány a korban bejárta az európai sajtót – Björnsterne Björnson cikkére Hašek is utal. Vezércikkét a Ženský obzor című női magazin 1908. évi második számában közölte Hašek, ahol ekkoriban félállásban bedolgozott a főszerkesztő, Jan Ziegloser számára. Innét érthető tehát a női szemszög alkalmazása, amely a magyarországi prostitúció és leánykereskedelem érzékeny problémájába is betekintést kínál. A testvérnemzeti resszentiment ellenére nem beszélhetünk a cseh írók tömeges tiltakozásáról. Hašek cikke azonban nem csak e tekintetben kivételes. Az érzelmeket felkorbácsoló retorikától eltekintve a régi Magyarország társadalmának árnyoldalát ragadta meg, s talán az életmű legsötétebb darabjai közé tartozik.

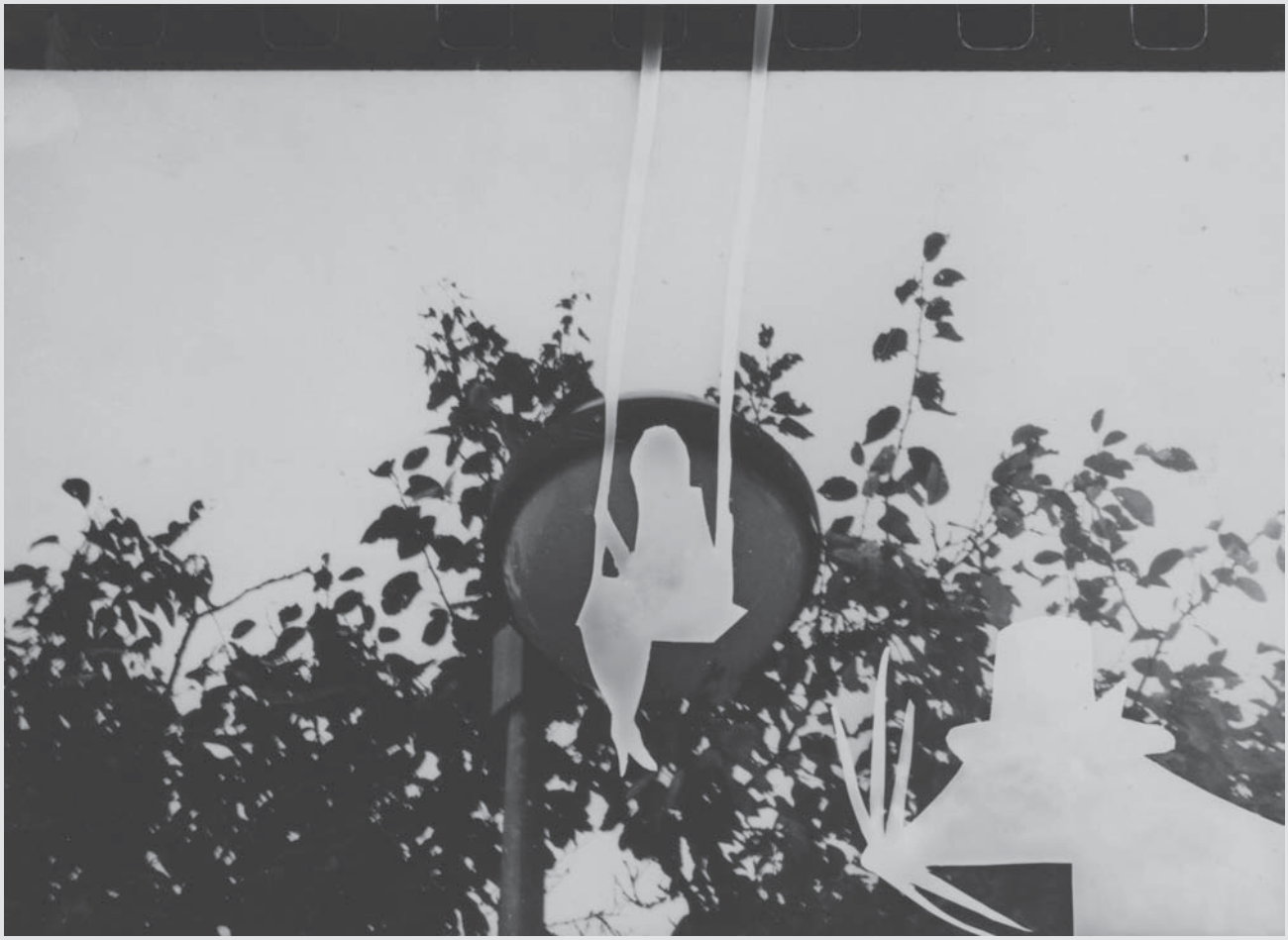

NAGY HAJNAL CSILLA FEAT GUŽÁK KLAUDIA

JAROSLAV HAŠEK

BÁRÁNY ZSINCSICÁBAN

KIRÁLYHEGYI EMLÉK

Öten voltunk. A vezetőnk R. volt, a görögkatolikus pap Telgártból, született orosz, igen beszédes ember. A szlovák hős, a legendás betyár, Jánosík székhelyére tett kirándulásra a halálom napjáig emlékezni fogok…

A Király-hegy még reggeli ködbe burkolódzott, és a rengeteg erdőségekből a fehér pára apró felhőkként tekergett, amely a távolból sűrű, fehér bárányscsordának látszott.

Utunk kezdete igazán örömteli volt. Olyan szekéren utaztunk ugyanis, amilyet Telgárton szerezni tudtunk, vagyis amely hétköznap szabad volt a kis faluban. A szekér néhány kijáró deszkája állandóan a magasba dobált minket, úgyhogy egy óra kocsizás után a plébános úr azt javasolta, hogy a poggyászunkat kössük a szekérhez – utolsó szavait húsz centi magasban ejtette ki, ahogy azt útitársunk, Żioński, a lembergi földmérő kiszámította. Említettem, hogy a kezdet örömteli volt, mégpedig azért, mert abbamaradt a fogfájásom, amely egész éjjel kínzott. Az efféle szekéren valóban élvezet az utazás, ha valakinek tyúkszeme van, bizonyos, hogy elhal végül.

Az utat pedig egyenesen mintha a szekerünk számára teremtették volna. Hol hatalmas kőbálványok, hol mocsárszél, hol sziklák vagy láp váltakozott gyakorta a kidőlt fák törzseivel, amelyeket állítólag, így mondta Grabuška paraszt, a kocsisunk, majd a tavaszi árvizek úgyis lesodornak a völgybe.

A vidék gyönyörű volt. A távolban a Gyömbér, a csúcs és az alanti övezet lassan emelkedett ki a ködből, mögöttünk a lenti viskók világos nádtetői sárgállottak, és a Telgárt romantikus völgye lángolt a hajnalpírban. Kelt a nap, s a Garam, amely itt kis patak csupán, ezüst csíkként futott nyugatnak a zöld réteken át. Néhol, ahol a völgyet a napfény elől vonuló ködfátyol befedte, eltünedezett.

A vízpára lassan szertefoszlott. Előbb csak a völgyben, majd a körülöttünk levő erdőkből is elvonult, végül előtünedeztek a hegyi rétek, a szemközti csúcsok sziklái, s kisvártatva megjelent a fenséges Király-hegy is törpefenyő-erdeivel, magashegyi növényzetével, és gömbölyded, kopasz csúcsával, amely a távolból egy gomba szép kalapjához hasonlított.

Ott élt Jánosík, a jó hegyi legény – mondta Grabuška, a kocsisunk, s elénk mutatott ostorával. – Horoggal átszúrva lógatták fel – tette hozzá rövid hallgatás után – csakis igazat mondott, de azt mindenkinek a szemébe. Bizony, a népért verekedett – folytatta fájdalmasan, s egy korty szilvapálinkát ivott. – Messze vagyunk még, ej, bizony isten, még legalább

két óra, és aztán egy óra alatt sem érek vissza. Ezek a hegyi legények eleget loholtak, mégis átértek – tette hozzá gondterhelten. – De manapság nem látni már betyárokat. Voltak valaha régen itt is, ott is, Telgártból is volt néhány – s a jó Grabuška közben elpirult. Attól a perctől kezdtem gyanítani, hogy ifjúkorában ő is betyárkodott itt-ott.

– Előbb felmegyünk a hegyhátra, majd leereszkedünk kissé keletnek a juhásztanyához – mondta a plébános. – A múlt héten nálam járt a bacsa, és mondtam neki, hogy meglátogatjuk, meg hogy főzzön a tiszteletünkre bárányt zsincsicában. Ezt az ételt mintha csak utazóknak teremtették volna. Az ember egyszerre űzi el vele éhségét és szomjúságát. Egyébként remélem, ízleni fog. A bacsa azt mondta, kitesz magáért. A tanyán szokatlan tisztaság van, ez pedig a tanár urunk érdeme. Ő ugyanis végigjárta a hegyi tanyákat, mindenfélét elmagyarázott, így mostanra azok egykori költői piszkosságába némi kultúra is behatolt. Magam is gondoskodom az itteni népről. Húsz éve, amikor ide kerültem, az itteni nép még elég elhanyagolt volt, verekedős, meg ilyesmik. Most már minden a legnagyobb rendben van.

Még egyszer feldobódott a társaság a magasba, majd megálltak az apró lovak. A csúcs alatt voltunk. Grabuška előrement a tanyára, mi leszálltunk, valójában dühösen törtünk utat a sötétzöld törpefenyők ágai között. Minél magasabbra hágtunk, annál szebb volt az erdőkkel borított táj látképe. Alattunk hallgatásba merült a sötét és komor rengeteg. A Sztracena völgye a szikláival a távolban olyannak tűnt, mint valami sötét folyosó, amelynek lebontották a mennyezetét.

Kétórai hegymászás és az újabb és újabb látképek csodálata után felértünk a Király-hegy csúcsára. Előttünk pedig kiemelkedtek a havas Tátra szétmarcangolt, festői csúcsai az alacsonyabb hegyek fölött. Tiszta, fényes ég, pompás, tiszta levegő, és az a mélységes csönd…

Leereszkedtünk a juhásztanyához. Gyorsan odaértünk, mert szerencsénkre gyakran találtunk hosszú száraz fűre, és jól lebucskáztunk. Ilyen remek, csúszós füvet még sosem láttam. Csak az orromat nyúztam le kissé.

Dicsőség! Végre a juhásztanyán vagyunk. Szép és tiszta tanya, réveteg, ősz hajú bacsa és két ruganyos juhász magas övvel, és két rossz kutya, valóságos farkasok. Szét akarták tépni a társaságunkat, egyikünk másikunk öltözékének egyes darabjait sikerült is nekik. A jó bacsa mosolyogva suttogta, lám, mily hamar összebarátkoztak velünk. Mindenféléről beszélgettünk, míg csak meg nem főtt a bárány a zsincsicában.

Nagyon csodálkoztam az ízén. A legjobban elkészített őzhús sem lehetett olyan ízletes, mint a szlovák juhásztanyák e specialitása.

A plébános úr egyszer csak félrevonta a bacsát, és kérdezett tőle valamit. Nem tudom, miről lehetett szó, csak annyit vettem észre, hogy amikor visszatért, nagyon sápadt volt a plébános úr.

– Túl gyorsan sötétedik – mondta – útközben ér minket az este. Döntöttünk. Grabuška békésen aludt a szekéren. Eltartott egy darabig, mire felébresztettük. Elindultunk.

A plébános úr egyre sápadtabb és sápadtabb lett, s ez felkeltette a figyelmünket. – Engedelmével kérem, csak nem beteg az úr? – kérdeztem tőle.

A plébános úr felsóhajtott, még jobban elsápadt, majd remegő hangon így suttogott: – Uraim, a bárány a zsincsicában, amelyet elénk tettek, az volt, amelyik elhullott nálam a múlt héten. Uraim, ez szörnyű, de igaz. Azt ettük meg. Az az ember kiásta a szerencsétlent. Ugyan két bárányt főztek meg, azt a kiásottat maguknak, a frissen leöltet pedig számunkra, de valahogy összecserélték…!

A rengeteg itt áll már évszázadok óta, de sosem látott még öt ilyen sápadt emberből álló társaságot, mint a miénk volt…

A bárány a zsincsicában, amely ízletesebb, akár az őz, az egyetlen bánatos emlékem Jánosík betyár székhelyéről.

Ó, szerencsétlen ősz bacsa, egy pátriárka arcával!

SZERENCSÉTLENSÉG A TÁTRÁBAN

Máig nem sikerült eldönteni, hogy hová is tartozik tulajdonképpen a tátrai Csorba-tó. Noha természeti szépségei nemzetközi értékűek, úgy látszik, még csak fel sem merül, hogy a Csorba-tó, a Tátra völgyének e varázslatos szépségű tava a turistákat legomboló nemzetközi vendéglátóké lehetne. A vita akörül forog, vajon Galíciához tartozik-e, vagy Magyarországhoz. A tavat lakott épületek, turistaházak övezik. Az északi oldalon a galíciai adók érvényesek, a délin Magyarországnak adóznak. A tónak ebből semmi haszna. Feküdjön bár a két királyság között, a szél akkor is csak ugyanúgy fodrozza tükrét. Mígnem egyszer az jutott eszébe a Potocki gróf uradalmán dolgozóknak, hogy a tóban halásszanak. Szerencsétlenségükre a magyar csendőrség egysége, amely fáradságot nem kímélve járőrözött a hegyes vidéken, éppen a tó hűs hullámaival frissítette magát. A csendőrök levetették bakancsaikat, és hivatalos lábukat a Csorba-tó játékos hullámaival csókoltatták. Annak nevét egyébként a magyar térképeken hibásan tüntetik fel: „Csorda tó."

És Potocki gróf uradalmának emberei rendkívül körültekintően halászták a hegyi patakok pisztrángjaitól nagyobb és finomabb tavi pisztrángokat. Hogy Potocki gróf uradalmának emberein számon kérték-e a halakat, nem tudni. Csak annyi került megállapításra, hogy ezután lövöldözés történt, és a magyar királyi hivatalok nyilatkozatot adtak ki arról, hogy a Csorba-tó Magyarországhoz tartozik.

Teljesen a római jog szellemében az állam igazgatásáról. Ahol a régi rómaiak kardjukat a földbe szúrták, az a vidék Rómához tartozott. Itt elég volt, hogy a magyar csendőrség járőrcsapata a lábát a tóba mártsa.

Attól fogva a magyar csendőrök a Csorba-tó körül járőröztek, de nem azt figyelték, hogyan tükröződnek a Tátra csúcsai a kék víz tükrén, akár a turisták. Maguk halásztak pisztrángra, és negyedórányira a tótól csodálatosat alkottak. Valamiféle kalyibát emeltek, mellé pedig farakást, tüzelőnek összeaprított törpefenyőt. Odabenn a tűzhelyen volt a bográcsz, itt főzték a pisztrángot. Volt még néhány üveg borovicskájuk is. Míg egy nap, honnét, honnét nem, átkeltek a hegyeken a lengyel oldalról, Zakopane, sőt, a Magura felől a góralok, a hegyi nép buzogányokkal és fejszékkel, vadorzó karabélyokkal, és csöndesen, mindenféle különösebben szenvedélyes megnyilvánulás nélkül

körbevették a Csorba-tó ideiglenes csendőrőrsét, majd békésen megkérték őket, hogy húzzanak el örök időkre, mert a tó a góralokhoz tartozik, a góralok pedig Galíciához.

Viszonylag jól végződhetett volna a dolog, ha a csendőrőrs mind a négy tagja nem kezdett volna tisztességes üzletre hivatkozva állig felfegyverezve alkudozni a köpönyegük alá rejtett borovicskakészlettel.

A tátrai góralok, s ezt maguk is bevallják, egyáltalán nem angyalok. Ám annak, hogy sem a csendőrök fegyvereit, sem egyenruháikat, sem köpönyegüket, de még a borovicskájukat sem kaparinthatják meg, még az említése is feldühítette őket.

A négy csendőr közül csak egyetlen tért vissza Poprádra, a csendőrparancsnokságra. Az, akinek sikerült megszöknie, mielőtt teljesen levetkőztették volna. Ennek megvolt az egyenruhája és az inge is. A többiek azonban úgy tértek vissza, miként az isten a magyarokat megteremtette, s teljesen megrémülve és elkékülve.

Ezután az következett, hogy a csendőrök megtámadtak egy pásztorszállást a Csorba-tó fölött, lekaszabolták a pásztort, s valamiféle méréseket akartak végezni, amelyről végül lemondtak, mivel a túloldali hegyről lőtték őket.

A vita azóta sem csitult, és attól kezdve senki sem jelenhetett meg a Csorba-tón, olyan felszereléssel, amelyet a hasonlóság miatt a góralok mérési eszköznek nézhettek volna. Egyszer például megkínoztak egy angol turistát, aki egy szabadalmaztatott úti szamovárt hozott magával a Tátrába.

De a magyar oldalon sem uralkodtak jobb viszonyok. A Poprád völgyében a Lomnici-csúcs alatt, ahová ez a vita elért, a hegyi parasztok elűzték a bizottságot, amely a vitás ügyet volt hivatott kivizsgálni.

A helyzet egyáltalán nem nyugodott le, pláne azután, hogy átfogó földrajzi vizsgálat során megállapítást nyert, hogy a Lomnici-csúcs és az alatta levő havasi törpefenyő-övezet a déli oldalon is Galíciához tartozik. Ezen körülmények között történt meg a krakkói Wiśńowski mérnök úrral a következő eset.

Azok közé az emberek közé tartozott, akik szabadidejükben hegyet másznak. Amikor annak idején utoljára beszéltem vele, azt mondta, hogy halála előtt szeretné megmászni a Lomnici-csúcsot... S mivel az az ember volt, aki tartja a szavát, valóban sikerült is neki.

A Csorba-tó felől mászott a csúcsra egy idegen turistával, a valahonnét a Lengyel Királyságból, tehát nem Galíciából származó dr. Gróblával.

Áldozatkész embernek kell őt tartanunk. Elmondta, hogy Wiśńowski mérnök úr egész idő alatt nagyon vidám volt, és hogy a Lomnici-csúcs alatt 2200 méter magasságban egy anekdotát mesélt, amelyet ő, dr. Gróbla már elfelejtett az ezután bekövetkező zaklatott események miatt.

A Lomnici-csúcson, amelyet szerencsésen megmásztak, miközben a sziklához kötötte a kötelet, s felszólította Gróblát, hogy szintén cselekedjen így, nehogy leessen, egy másik anekdotát mesélt neki, amelyet már szintén elfelejtett.

Amikor lefelé ereszkedtek, és vagy 20 méterrel a sűrű törpefenyő-övezet fölött voltak, a mérnök úr újabb anekdotát akart mesélni, de közben megcsúszott és lezuhant.

Mindez olyan gyorsan történt, hogy dr. Gróblának nem volt ideje elkapni, hogy meghallgathassa az anekdotát, s csak akkor eszmélt fel, amikor odalentről a törpefenyők közül felhangzott a mérnök úr hangja: – Halló, kolléga úr, még élek!

A következő kiáltásnál megállapítást nyert, hogy Wiśńowski mérnök úr, leszámítva a kisebb zúzódásokat, épségben van, és ahogy a törpefenyők közé esett, szétrepedt rajta a ruha, és most a fenyőágakba gabalyodva mozdulni sem tud. Meg hogy máris a segítségére kell sietni.

Dr. Gróbla tehát futott lefelé a csúcsról, és mivel arról az oldalról, ahol a szakadék volt, egyszerűen nem férhetett hozzá, a Csorba-tóhoz rohant, a magyar csendőrőrsre, ahol utasították, hogy minél hamarabb, mert a gyors segítség nélkülözhetetlen, eredjen a csendőrparancsnokságra, Poprádra. Kocsit bérelt tehát, és késő este Poprádra ért, s az ottani csendőrparancsnokságon azt mondták neki, hogy már későn van, mert a csendőrparancsnok éppen vacsorázik, az ő parancsa híján pedig semmit sem lehet tenni.

Egyébként bűbájosan bántak vele, nagyon bűbájosan, de végül is önhibájából magánzárkába dugták, mert egyfolytában valami gyors segítségről beszélt, s ezzel akarta fárasztani a magy. kir. csendőrparancsnokot a vacsoránál.

Mikor besuvasztották a vasajtó mögé, azt kiabálta „Co jest to?" (Ez meg micsoda?) A csendőrök bűbájos mosollyal kiáltottak utána, hogy ez „éjjeli szállást" jelent.

Valóban, ott is maradt reggelig, majd tíz óra körül egy csendőrtiszt érkezett, aki biztosította arról, hogy eddig valóban nem lehetett semmit tenni.

– Nézze – mondta –, teljesen felesleges lenne. Az ön barátja a törpefenyők között megfagyni nem fog, mivel mostanság rendkívül melegek az éjszakák. Most kialakítunk egy gyors mentőcsapatot, ha tudja, körülbelül hol zuhant le, elindulunk. – Azzal odahozatta a vidék térképét, és amikor dr. Gróbla megmutatta, hol történt a szerencsétlenség, felállt a csendőrtiszt, és jeges hangon azt mondta: – Igazán nincs mit tenni. Barátja a lengyel oldalra esett, mert a törpefenyő-övezet azon darabja már Galíciához tartozik. Ha harminc méterrel arrább esik, a magyar oldalra esett volna, s akkor… – szívére tette a kezét – akkor már régen a segítségére eredhettünk volna. Maga pedig a legjobban tenné, ha nem fog tiltakozni az ellen, hogy Poprád magyar királyi város járásának határáig elkísérik. Délután dr. Gróbla már Tátracsorbán volt, és a Viktória úton kocsival Zakopanebe érkezett, ahol a csendőrőrsön megállapítást nyert, hogy Wiśńovski mérnök úr valóban a lengyel oldal törpefenyő-övezetében van. Estére kialakították a mentőcsapatot, és elindultak Zakopaneból.

Másnap délután értek a szerencsétlenség helyszínére.

A törpefenyvesben találtak rongyféléket, kalapot, és valamit, ami, legalábbis részben, cipőre hasonlított.

A csapat vezetője, Karala, a góral, vén, tapasztalt ember, ahogy elnézte a helyszínt, levette báránybőrből készült sapkáját, megragadta szegecselt övét, s miközben letérdepelt a földre, keresztet vetett: – Imádkozzunk, fiúk, medve járt itt…

Amikor dr. Gróbla erről az esetéről mesél, teljesen felizgatja magát, s végül sajnálkozva dadogja: – A harmadik anekdotáját pedig be sem fejezhette…

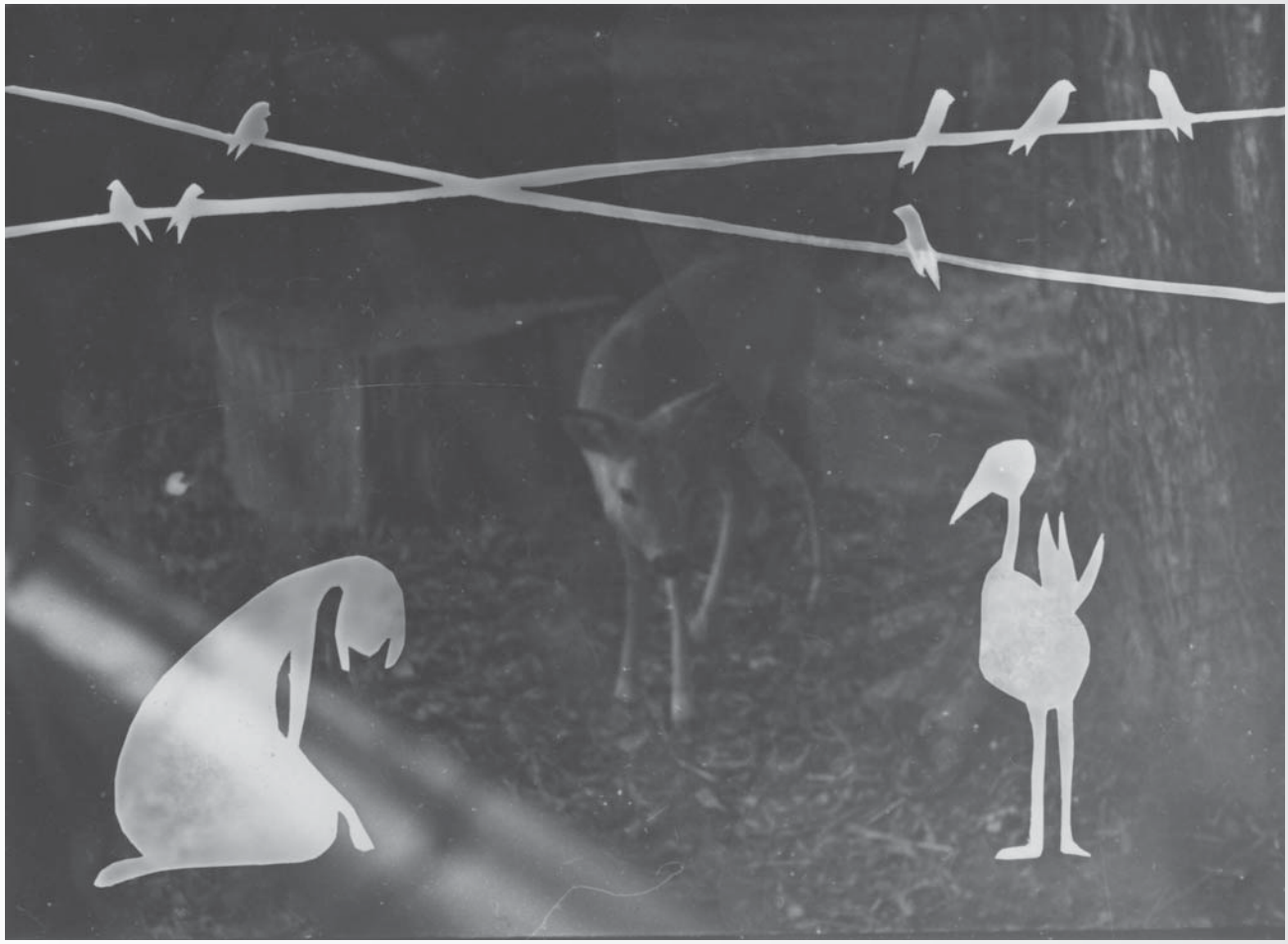

NAGY HAJNAL CSILLA FEAT GUŽÁK KLAUDIA

HOGYAN LETT JURA OGÁRKO MAGYARRÁ

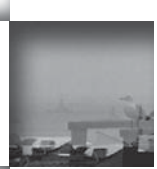

Szeretnék tán tudni a nagyméltóságú urak, hogyan lettem magyarrá? Eredetileg Jura Ogárko volt a nevem, a Korpona melletti Zsibritóból származom, onnét, ahonnét a Szinya csúcsa látszik, az ördög hegye, meg az Öt anya tava, amelybe réges régen az anyák a lányaikat fojtották, hogy a kunok agyon ne kínozhassák őket. Zsibritóból látszott a füst Selmec felett, ahol aranyat bányásznak, és ahonnét a patak ered lefelé Almás irányába, amelyben aranyat mostunk. A régi seprűket merítettük vízbe, hogy felfogják a szemcséket.

Akkoriban nem tudtam magyarul, nagyméltóságú uraim. Akkoriban afféle taknyos voltam, és csak szlovákul értettem. Megboldogult apám, az egész faluval együtt, szintén nem tudott máshogy, csak szlovákul. Selmectől Zsibritón át Korponáig, és Korponától Almásig, s Almástól vissza Selmecig széltében-hosszában csak szlovákok éltek. Ahhoz, hogy megmagyarázzam maguknak, miként lettem magyarrá, előbb szegény papunk történetét kell elmesélnem. Vagy harmincöt éves voltam, amikor egyszer télen a farkasok széttépték a papunkat. Hogy megmagyarázzam, miként történhetett, el kell mondanom, hogy a falunk, Zsibritó a rengeteg mélyén található, és télvíz idején a farkasok a faluig merészkednek. Így aztán a papunkért is eljöttek egy napon, amikor a szűzi természetbe indult imádkozni. A szegény papból csak a bocskora maradt. Alapos munka volt az a bocskor, manapság már nem készítenek ilyet.

Amikor a környéken elterjedt a hír, hogy a papunkat felfalták a farkasok, az egyik vizsgálóbizottság a másikat követve kezdett hozzánk járni. Jöttek az urak Selmecről, az urak Korponáról, csupa magyarok, tört szlováksággal azt mondták, hogy tót kutyák vagyunk, s hogy farkasvermeket kellett volna ásnunk, ki kellett volna irtanunk a farkasokat, és mindent meg kellett volna hogy tegyünk a papunk megmentése érdekében. Ekkor már a község

polgármestere voltam, és kértem a tekintetes urak bocsánatát. De azok csak magukét hajtogatták, hogy nyomorult kutya vagyok. „Kutya, kutya", mondogatták a selmeci magyar urak éppúgy, mint a korponaiak. Nem csináltam én semmit azoknak az uraknak, csirkehússal vendégeltem meg őket, és amikor legkisebb fiamat, Ondruškát elküldtem borért Korponára – mintegy háromórányira van tőlünk, hat oda-vissza – elveszettem a fiamat, mivel akkortól egészen mostanáig sem tért vissza. Minden bizonnyal őt is felfalták a farkasok. De ha vissza is tért volna a borral, egyébként sem tudtam volna felszolgálni a tekintetes uraknak, mert közben elmentek, s még a szánból is az öklüket rázták, és azt mondták: „kutya, kutya, legnagyobb kutya!" De hogy az események további menete világos legyen, el kell mondanom, hogy volt egy leányom is, Marja. Nagyon szép volt, s mindig tiszta öltözetben járt, még mendemondák is voltak emiatt. Legszívesebben állandóan csak öltözködött volna, ha meg nem tiltottam volna neki. Szegény Marja! Amikor megérkezett a vizsgálóbizottság, hogy jól összeszidjon azért, mert a farkasok felfalták a plébánosunkat, ott volt a tekintetes urak között a királyi jegyző is Selmecről, aki egyszer csak visszajött, mikor már a többiek elmentek, és így szólt: „Ostoba kutya vagy, isten bizony, ostoba kutya. Nagyon kemény büntetést fogsz kapni. Becsuknak, mint a fekete disznót, te kutyalelkű, megtekernek, akár a kígyót! De előbb magammal viszem Marját, érted pedig elküldöm a csendőröket."

És így, tisztelt uraim, magával vitte Marját, ráparancsolt, hogy másszon fel a szánra, rám pedig, míg el nem tűntek, kiáltozott: „te kutya, te legnagyobb kutya!" Már egy hónap telt el akkortól fogva, miközben én, hogy úgy mondjam, uraim, jókat zabáltam, hadd legyen miből fogynom az áristomban, ha értem jönnek és becsuknak a csendőrök. De a csendőrök csak nem jöttek, s nem jött Marja sem, s ez egy kissé furcsa volt. Egy nap aztán elindultam Selmecre, s érdeklődtem Marja felől, mi lehet vele. Hogy feltalálta magát, ha már a királyi jegyző karmai közé került, azt jól tudtam. S azt is meg akartam érdeklődni, hogy nem tenném-e jól, ha inkább én csukatnám be saját magamat, ahelyett, hogy a csendőrökre várok. A tekintetes királyi jegyző úr nem volt otthon, és a saját lányom, Marja nyitott ajtót. Szép városi ruha volt rajta, és húsz aranyat adott. Jó kislány volt. Amikor megkérdeztem, mégis mivel kereste meg, szegény Marja azt mondta, hogy a tekintetes királyi jegyző úr nőtlen, s hogy előre sírt-rítt neki, mire a tekintetes úr fülbevalót vett neki. Holnap meg majd egy kis időre a tekintetes főispán úrhoz megy, az meg majd gyöngysort vesz neki. Ahogy így beszélgettünk, éppen akkor érkezett haza a tekintetes királyi jegy-

ző úr, és lehajított a lépcsőn. Én hülye barom, minek mentem oda. De volt húsz aranyam, így hát a kocsmába mentem. Hogy a továbbit magyarázzam, tisztelt uraim, szívesen iszom borovicskát. A háromszor égetett borovicska pedig Selmecen a Nagy Sámuelnél a legjobb. Így aztán megittam ott egy litert, mivel nagyon szomorú voltam, s egyfolytában az járt a fejemben, hogy megsértettem a tekintetes urat, a királyi jegyzőt.

Ah, kedves uraim, hiszik-e, hogy amikor még egy fél litert megittam abból a háromszor égetett borovicskából, sírva fakadtam? Odajött Nagy Sámuel és megkérdezte: – Mit bőgsz, vén hülye?

Így hát elbeszéltem neki esztelenségem okát. Hogy hogyan mentem a tekintetes királyi jegyző úrhoz, hogy egyáltalán nem kellett volna odamennem, és én, vén marha, azt sem tudom, mi az illem. És elmeséltem, hogyan is volt a farkasokkal és a plébánosunkkal, legkisebb fiammal, Ondruškával, aki nem tért haza a borral, és Marja lányommal. És hogy igazán nem tudom, nem kellene-e becsukatnom magam, ha már ilyen fafejű vagyok. Nagy Sámuel úr azt mondta, hogy az urakat meg nem békíthetem, csak úgy, hogyha magyarrá leszek, különben mindezért a komáromi erődben fogok kikötni.

Hívatták is az őrt, az pedig a városi hivatalba vezetett, ahol jól összeszidtak, és követeltek, hogy fizessek egy aranyat. Majd odalent tömlöcbe zártak ebédidőre, s délután újra felvezettek. Egy iratot adtak arany okmánybélyeggel arról, hogy mától magyar vagyok, és a nevem többé nem Jura Ogárko, de Aladár Béla. Így lettem magyarrá az Úristen és az emberek tekintete előtt. És azalatt a tizenöt év alatt, mióta magyar vagyok, tanulom a miatyánkot – magyarul.

CSERNOVA

Néhány hete az emberek Közép-Európában igencsak unatkoztak. Semmi izgalmas nem volt a láthatáron. Míg aztán egy nap Európa felháborodott. Az unatkozó Európának a közepén egy bizonyos ország csendőrsége agyonlőtt néhány tucatot ennek az országnak a lakosaiból. Azok, akiket agyonlőttek, más nyelven beszéltek, mint a csendőrök, akik agyonlőtték őket. És még egy okkal több. Az agyonlőttek nem szerették volna, hogy az új templomukat felszenteljék. No nem mintha nem hittek volna az Úristenben. Ellenkezőleg, hiszen templomot építettek – csak hát magyar papok jöttek felszentelni azt. A katolikus-nemzeti mozgalom és a lövések a bajonettekből. Csernova!

– Szegény szlovákok – mondták a kávéházakban és a vendéglőkben.

– Szegény drótosok! – a közönség szimpátiával tekintett a kis kóborokra, akiknek hazájában ott a Tátra alatt a többszörös gyilkosság történt.

Szegény nemzet! Igaz, korábban nem sokat törődtünk e nemzettel, itt-ott a vendéglőkben felhangzott a szlovák nóta, a maszkabálokon a viseleteikbe öltöztünk, a táncaikat jártuk, fütyültyentettünk, mint a legények azokban a falvakban a „cigányzenéhez". A hölgyek szintén szlovák hímzésekre vágytak. Az iskolában a szlovákokat a csehekhez számították. Hiszen úgy jó, ha egyszeriben megnövekszik a nemzet hárommillióval. Aztán még egy kis szépirodalom, történetek Szlovákiából, valamiféle útirajzok, amelyből világos, milyen szép ez a vidék, és ezzel nagyjából a végére is érnénk a Szlovákia és a szlovákok iránti régi érdeklődésnek. No és persze itt van még a liptói túró, a brindza, vagyis a juhtúró, és a füstölt ostyepka sajt. Egy darab Szlovákia az ínyencboltokban. És persze Lehár *A drótostót* című operettje. Az újságíró-kongresszusokon felbukkanó szlovák költő, a ruszofil Hurban Vajanský. Ennyi volt az egész Szlovákia, amelyet ismertünk.

Aztán egy ifjú cseh irodalmár a Tátra alatt medvecsapdába esett.

– Ilyen ez a szilaj vidék – mondták az olvasók –, ez a vadregényes Szlovákia!

Mindezen megnyilvánulás mellett gyakran megesett, hogy a Csehszlovák Szövetség, amelynek célja a Prágában tanuló szlovákok támogatása volt, nyomorúságosan tengődött. De nem törődtünk vele, pedig közben azt hajtogattuk:

– A szlovákoknak intelligencia kell.

A szlovák intelligencia pedig e morális támogatás mellett kis híján éhen halt.

Aztán jött egy norvég költő, és nyílt levélben állt ki a szlovákok mellett a kunok és a hunok ivadékaival szemben.

Csehországban általános öröm. A tekintetek örömtől ragyogtak. „Ez aztán megmutatta a magyaroknak! Norvég költő! Gondolja meg, egészen Norvégiából!"

És éppen ebben az „egészen”-ben mutatkozik meg a hozzánk oly közel álló iránti rokonszenv tragédiája. Björnson cikke megérte azt a telegramot, amelyben a diákság kifejezte rokonszenvét testvéreink norvég szószólója iránt.

Hála a telegramnak, a szlovákok legalább újra elhihették, hogy a cseheket őszintén foglalkoztatja ügyük.

A szlovákok ugyanis a sok csalódás után már nem hittek a testvéri szeretetben.

Az egyik képviselőnk ráadásul Pestre járt elnyomóik konferenciáira, s ez mégiscsak furcsa megnyilvánulása a testvéri szeretetnek.

S végül olyan messzire jutottunk, hogy az újságokat olvasva csodálkoztunk, hogy a magyarok már olyan régen nem csuktak be egy szlovák hazafit sem.

S végül jött Csernova! A két évre elítélt Andrej Hlinka előadókörutat szervezett nálunk. Szülőfalujában többszörös gyilkosság történt. Örökké a szlovákok szenvedéséről beszélt. Többségünk számára mindez ismeretlen dolog volt. Kifogtuk a lovakat a kocsi elől, és megindultan, nótaszóval, és a szlovákokat éltetve vittük őt a szállására.

S mit nem művelt Csernova. Úgy tűnik, nem vagyunk már a galamblelkű nemzet, amelyet csak a kiontott vér tud megmozgatni. Most spriccelt is ránk. S nők is áldozatul estek.

*

A szlovák asszony! A szegény nemzet történetének egy darabkája. Addig a gyilkosságig nem sokat tudtunk a szlovák asszonyról. Azok, akik Szlovákiából visszatértek, arról beszéltek, milyen szépek a szlovák nők. Rokonszenvünk szépségük tudomásulvételével végződött.

És persze még a hímzések. Ha valaki azzal a hírrel jött, milyen nyomorultan tengődik a szlovák asszony, csak legyintettünk. Morális nyomor! Ki mert volna a szlovák nőkről írni! Keserű fejezetek lettek volna azok. Bezzeg most. Nők is meghaltak Csernován!

A szlovák asszony. De hogyan is él?

Jártam egyszer Árva megyében, és magam is láttam a szlovák nő típusát. Keze dolgos, tekintete reménytelenségről árulkodik. A hegyi mezőkön nehéz a munka. Télen itt a zsidó hiteléből élsz, amelyet tavasszal nála dolgozol le. Neki szántasz, s csak miután lejár a munkaidő, szántod fel a saját földecskédet. Az eke után lépdelt az az asszony, meggörbülve, szomorúan. S a barázdában bánatos dalt énekelt. Mit adott neki az élet? Sanyarúságot és bánatot.

Az ember nincs otthon. Elment dolgozni a világba. Majd ha visszajön, megfizet a zsidónak, és elmegy megint. Aztán egyszer nem jön vissza. Aztán már csak a pohár pálinka marad. Az ember szívesen iszik, hogy felejtsen, s jól teszi, ha előbb imádkozik, s csak aztán iszik. A zsidót nem átkozza, megbocsájt neki. Máshogy nem megy. Tízéves gyereke van. Iskolába jár, és tud magyarul. Már el tudja énekelni az „Isten áldd meg a magyart." Rendes legény lesz, és jó magyar. S ha magyar, hát úr. Elmegy az Alföldre, és nem ismeri többé az anyját. Isten bocsássa meg neki. Jobb lesz neki így. És tovább lépeget a meggörbült asszony az eke után, és töpreng, mereng, míg könny gyűlik szemébe. Ez a szlovák asszony könnye. Kétségbeesés és reménytelenség van benne.

S ekkor új dal hangzott fel. Lányok közeledtek az uradalmi földek felől. A megyei ispán birtokain dolgoztak. Napi tizenöt krajcárért és némi pálinkáért. A sáfár meglopja őket, s a pálinkához vizet kever. Egyikük egy dalt költött a tolvaj sáfárról. Vidám dalt. Holnap lemegy a városba a magyarok közé szolgálni. Egy bűbájos úr verbuválta, aki cselédeket keres, kereszteket osztogat, imakönyvet, rózsafüzért. Olvasni nem tud, így a rózsafüzért vette zálogba. Holnap elhagyja a hegyeket, és lehet, hogy vissza sem tér többé.

– Csak szégyenbe maradva vissza ne gyere – mondják az öregek –, tudod, hogy járt Žofka, elvitték valahová a szégyen helyére. No, istenveled – s a nagyapa keresztet rajzol a homlokára. Menni kell pénzt keresni, na és hogy a lányát elengedje szolgálni, az úr öt aranyat adott neki. Kis vagyon ez Árvában.

A kerítők bejárják Árvát, Trencsént, Túrócot, Szepességet, Hontot és Gömört, lányokat verbuválnak, s jól megy az üzlet. És amikor a lányok visszatérnek, magukkal hozzák a betegséget.

A betegségek statisztikája keserű olvasmány. És a magyar kormány hallgat. Szlovákokról van szó. Miközben minden erejükkel próbálják megakadályozni, hogy a magyar lányok külföldre menjenek, másrészről teljes közönyösséggel támogatják a kerítőket.

Blaho doktor egyszer felhívta erre a figyelmet az országgyűlésben. A válasz egyszerű volt. A jog sehol Európában nem gondoskodik olyan jól a nőkről, mint Magyarországon.

– Európában sehol sincs olyan szabadsága a nemzetiségeknek, mint Magyarországon – mondta a magyar országgyűlésnek az igazságügyi miniszter a csernovai események után.

E huszáros nemzet csendőrei Csernován szlovák asszonyokba lőttek, Európa közepén, a huszadik században.

Száz Pál fordításai

NAGY HAJNAL CSILLA

FRIED ISTVÁN

KASSA IRODALMA – AZ IRODALMI KASSA MÁRAI SÁNDOR ÍRÁSAIBAN

„Évszázados távlatból az alak megnemesedik: »a kassai polgár«.
(Naplójegyzet 1973-ból)

„Rákóczi sírja itt van a Dómban, […], Kassa a magyar szabadságmozgalmak központja volt, a »kassai polgárok« ellenálltak az oligarcháknak…"
(Naplójegyzet 1973-ból)[1]

Mindkét bejegyzésben a *kassai polgár*(ok) idézőjelek közé vannak téve. Nem hiszen, hogy ne volna Márai 1942-ben bemutatott színműve beleérthető (beleértendő?) a szövegbe, kiváltképpen a másodjára leírt mottó utalását fölfejtve. A 73. életévét betöltött szerző egy szlovák Kassa-képeskönyvet forgat, melynek fényképei az egykori iskolatárstól, Rozmann Lászlótól, a kassai vaskereskedő fiától származnak.[2] A szépen kiállított könyv lapjait szemlélve Márai megjeleníti az emlék-Kassát, gyermekkora színhelyét, maga előtt látja „a gyermekkor panorámájának varázslatos emlékét." Ritkán olvasható városismertetőről ily líraisággal telített, a napló személyességével áthatott fejtegetés, amely nem pusztán arról árulkodik, miféle elkötelezettség fűzi íróját a városhoz, amely számára *Város*, csak a polgáriság civitas-jelképeként számon tartott Firenzével, Bruges-zsel, Lübeckkel, Nürnberggel említhető együtt. De az is megtudható: történelme, tárgyai, környezetként funkcionáló életrendje, a századokon át megvalósult életrendet létrehozó, kiteljesítő polgárok, a »kassai polgár« mentalitása egymással összefüggő egészet alkotnak. A várostörténet: polgártörténet, egy téveszthetetlen magatartás története, melynek tanújelei az irodalomban, a művészet(ek)ben igazolódnak vissza, az itt élt-működött, tevékenységüket a Városban kifejtő, művelődést gyarapító alkotók különféle munkálkodásaiban.

A dolgozat címe alá írt első mottó pontos bejegyzési dátumát is ismerjük: december 1.[3] Ez a tekintélyes ügyvédnek, a két világháború közé eső periódus kisebbségi képviselőjének, Grosschmid Gézának, Márai Sándor édesapjának a születésnapja. Ő tehát

1 Márai Sándor, *Napló 1970–1973*, sorozatszerk. Mészáros Tibor, Helikon, Budapest, 2015, 508, 507.
2 *Uo.* 505.
3 Márai naplóiban következetesen tér vissza apja születésnapjára. A családi-baráti összejövetelek emlékezete a múltba merülő életforma jelzése, egy rítussá vált forma utalásos felidézése révén az Apa a konkrét esemény szellemalakjaként tűnik föl.

a »kassai polgár«, illetőleg ő is kassai polgár. Amit róla egy 1968-as naplóbejegyzés elárul, mint rész az egészet, érteti meg, miért nemesedhet meg az időben:

„Apám születésnapja. 96 év előtt ezen a napon született. Föltétlen becsületes, úriember volt, a szó nemes, emberi értelmében… kézfogása, adott szava többet ért és biztosabb volt, mint minden pecsétes írás."[4] A legenda vagy csak szóbeszéd hollandiai gyémántalkuszokat emleget, tőzsdét, melyet az üzletfelek kölcsönös bizalma tart mozgásban, és amely „kultúrának", az érintkezésének, az emberi viszonylatokénak, íme, Kassán megfelelője lelhető. „A kassai polgárok" jogaikat védték, a Várost, a maga uralma alá hajtani akaró oligarchával szemben, személyes és kollektív függetlenségük védelmére voltak kénytelen, a céhek békés, munkás mesterei fegyvert fogni. Újra feltűnik a jelkép: a *Város* (és a Dóm) védőszentjének szobrát faragó János mester kezében a véső fegyverré alakul, melyet a művész Omodé nádor szívébe döf. A művészet eszköze szükség esetén elhagyja jelképiségét, hogy a művészet szabadságáért folyó küzdelemnek, élet-halál harcnak részese legyen.[5]

Az apai születésnapról emlékező sorokat mintegy húsz lapra követi egy igencsak földönjáró bejegyzés a feleség, Lola (a naplóban sokszor L.) receptkönyvéről. A többnyire különálló lapokra a régmúlt kassai idő szereplői, az édesanya, Márai édesanyja, a jó barátnő, Vilma – aki, mint Márai följegyezte, Auschwitzban végezte rövid életét –, a „szegény" Rózsi néni és mások ételajánlatai kerültek, árulkodó jelek életmódról, „étkezési kultúráról" – s mindennek társasági-társadalmi körforgásáról. Anyagi kultúráról beszél a néprajz, szokásrendről, de anyagi helyzetről is, mely kifejeződik az elkészítendő étel tartalmában. A szokásrend egyben a sokfelől érkező elkészítési ajánlatok „transkulturalitásához" szolgáltatnak adalékokat, miközben korszakok, tájak, társadalmi rétegek, kisebb-nagyobb közösségek hétköznapjaiba-ünnepnapjaiba engednek betekintést.[6] Továbbá: a receptkönyvet birtokló társasági kör térképezhető föl, egy inkább tágabb, mint szűkebb csoport, amelynek nem csupán közeli és távolabbi tagjai cserélik ki konyhai, bevásárlási, vendégfogadási tapasztalataikat. A társas étkezés, a vendégfogadás kultúrája nem bizonyosan a reprezentációt szolgálja, hanem a (polgári) összejöveteleknek, egy évszázadok folyamán kialakult, lassan-fokozatosan változó rítusnak, szertartásnak,

4 Uő, *Napló 1967–1969*, sorozatszerk. Mészáros Tibor, Helikon, Budapest, 2014, 262.

5 Fried István, *A kassai polgárok* = Uő, *„…egyszer mindenkinek el kell menni Canudosba": Tanulmányok az ismeretlen Márai Sándorról,* Enciklopédia Kiadó, Budapest, 1998, 81–118.

6 *Kulinarik und Kultur: Speisen als kulturelle Codes in Zentraleuropa*, hg. Moritz Csáky, Georg-Christian Lack. Böhlau Verlag, Wien, Köln, Weimar, 2014. Főleg az alábbi tanulmányokból nyílik ablak a problémakörre: Moritz Csáky, *Speisen und Essen aus kulturwissenschaftlicher Perspektive*, 9–36., Jennifer A. Jordan, *Investigating the Edible. Points of Inquiry in the Study of Food Culture and Identity*. 37–50., Rudolf Jaworski, *Kulinarik als Indikator von Mischkulturen. Gregor von Rezzori und die Küche von Bukowina*, 161–171.

a közösségszerveződést ösztönző együttlétnek a része. Márai ebben a szellemben kommentálja Lola receptkönyvét, mely természetesen kézzel írott lapokból áll. Ekképpen megőrzi a kézírás révén a receptet leírók személyes emlékezetét; nemegyszer az emlékezetben más érintkezési forma is fölbukkan, esetleg fénykép, levél, képeslap egészítheti ki a messze távolba tűnő idő mozzanatait. Márai alább idézendő sorai összevágnak azokkal a megállapításokkal, miszerint szorosan függ egymással össze az „anyagi" és a „szellemi kultúra", nemcsak átfed(het)ik egymást, hanem egymásba is érhetnek. Azonos értékűek annyiban, hogy összejátszásukból olvasható ki egy műveltség, mely különféleképpen tárgyiasul vagy spiritualizálódik. A bejegyzés dátuma 1969. február 8., „L. receptkönyve", 40 éve kezdte gyűjteni; ez azonban csak a gyűjtés kezdetének évszáma, „a rongyolt fedelű" füzetbe illesztett lapokat „több nemzedék" tapasztalata, sőt „vallomása" teszi a birtokló számára emlékezetessé.[7]

„A leves, hús, a hal, a tészta – és az egészben egy műveltség konyhaillata, valami nagyon erős és tartós, eszmék, rögeszmék, divatok felett a valóság. A linzerhez kell tojás, liszt, mandula, aztán kell egy konyha, ahol megsütik, a konyhához kell egy otthon, ahol emberek élnek és műveltségi szinten találkoznak, az otthonhoz kell egy haza, anyanyelv… A marhanyelvhez nemcsak borsópüré kell, hanem anyanyelv is, amely meg tudja mondani, miért jó vagy rossz valami."[8]

Csupán emlékeztetőül: Márai kedves írója, Jókai Mór nem pusztán a róla elnevezett bablevessel került be a magyar ételtörténetbe, hanem a kései *De kár megvénülni* című regény ama fejezeteivel is, melyek az étkezés és az olvasás összefüggéseiről árulkodnak. A „rác pite" akkor jó, ehető meg, ha „nincs benne sületlenség; együtt a realizmus az idealizmussal".[9] Márai Sándor hatékony hozzászólása a kérdéshez *Szindbád hazamegy* című regénye. A Krúdy-regényekből/kisprózából, életrajzból, anekdotákból/legendákból vett gasztronómiai elemek többrétegű szimbolizációt sejtetnek.[10] Egy novellaalak négy oldalon keresztül megeszik egy halat, de a novellaírás során földereng egy Magyarország-, magyar-táj-élmény; az írás az élmény lejegyzésével lesz jelentésessé: külső formáját tekintve, azaz a közvetlen cselekmény szintjén egy ember megeszik egy halat, de a mögöttes jelentésben ott munkál az, aki a halevés e módját papírra veti. A London szállóban megrendelt és csak részben elfogyasztott ételsor lényege megrendelő és a ren-

7 A Lola körül kirajzolódó ismerősi-családi-barátnői körről egy fényképalbum alapján. Ötvös Anna, *Lola könyve: Kassától Márai Sándorig,* Helikon, Budapest, 2017. Vö. még Uő, *Márai Sándor édesapja, Grosschmid Géza emlékkönyve*, Pytheas Könyvmanufaktúra, Budapest, 2019. Figyelemre méltó az 1880–1890-es évekből származó kétnyelvűsége (magyar–német).

8 *Napló 1967–1969*, 283–284.

9 Fried István, *Öreg Jókai nem vén Jókai,* Ister, Budapest, 2003, 134–135.

10 Uő, *Gyula Krúdys letzte Mahl in Sándor Márais Roman Sindbad geht heim = Kulinarik und Kultur*…, 172–187.

delést fölvevő pincér összjátéka, egy átesztétizált, az ételeket tekintve (Jókaira hivatkozva) idealista *és* realista történés, mint – ismét – szertartás. Hasonlóképpen a mű elején Szindbádnak és feleségének párbeszéde, melynek során Szindbád tanácsot ad a töltött káposzta elkészítésének módjáról. Lola szóbeli elbeszélése a nagymama levezényelte családi ebéd nyitányáról[11] a történelembe nő. A Márai-házaspár 1973-as bécsi látogatása szintén az étkezési kultúra önmagán túlemelkedő jelentőségét erősíti.[12] Márai Kölcseynek tulajdonítja a szólást: „Nyelvében él a nemzet." Derűs kommentárja: „ezt most, huszonöt évi koplalás után a bécsi Naschmarkton őszintén átéreztem, a nyelvében él, de nemcsak lingvisztikai értelemben." Egy másik megjegyzés: „Az étkezés Bécsben nemzeti ügy, mint a zene. És mindkettő kitűnő, a zene is, a véres hurka is." Egy hosszabb idézet szolgáljon összegzésül, hitelességét többek között az kölcsönzi, hogy a nemzeti öncélúság imagológikus megalapozottsága helyébe a (z étkezési) kultúra látszólag profán, valójában a rituálé igénye szerinti értéke lép, a nosztalgia egy olyan államképződménynek szól, melyet az egymásnak átadott, így közössé lett gasztronómia tett, ha úgy tetszik, „nemzetek fölöttivé".[13]

„Az étkezés Bécsben nemzeti hivatás, mint a zene. Kitűnően főznek és sokat esznek. Sehol nem beszélnek olyan sokat, olyan komolyan és meggyőződéssel evésről, ételek minőségéről, jellegéről, mint Bécsben. A „monarchia", amelynek a német soha nem volt a valóságban közös nyelve, a marhanyelvben él tovább. Az evés itt több, mint táplálkozás, más, mint a »gourmandise« – nemzeti becsvágy, tradíciótisztelet, szagok, ízek, főzetek emléke, melyeket valamikor a monarchia konyháiban pároltak… Egy bécsi étlap olyan dokumentuma a monarchiának, mint a pragmatica szankció."

A Kassa-képeskönyv lapozgatása közben megelevenedik a szűkebb otthon, mely a „szellemi" kultúra külső-tárgyiasult kereteit adja, de amely maga is kultúrává lesz, élhető életté; tanúskodva a városrendezésben érvényesülő, célszerűséget és szépségeszményt egyaránt sugárzó akaratról, mely összhangot teremt a munka, a realitás és a szép, az idealitás között. A civitas olyan harmóniát hoz létre, amely a létezés minden szegmensében érzékelhető, a látvány árulkodik a városiasság megszervezettségéről, a tervezés-építés tudatosságáról, a pillanatról, amikor a mesterségből művészet lesz, és ez a művészetté lett urbanitás jelképeivel hirdeti – Goethe szavával élve – az állandóságot a változásban.

11 *A Föld, föld!...* –be Lola elbeszélése alapján került be a nagymama plasztikusan megjelenített alakja, innen idézi Ötvös Anna, *Lola könyve*, 33–38.

12 Márai, *Napló 1970–1973*, 396–417.

13 Julia Danielczyk – Birgit Peter, *Die Transnationale des Geschmacks. Wiener Küche als »Archiv« von Identitätskonstruktion = Kulinarik und Kultur…*, 69–82.

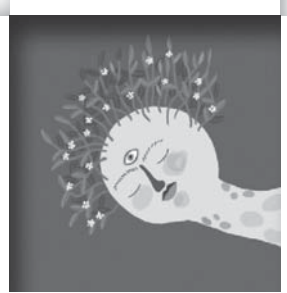

„A csodálatos gyönyörű dóm, amelyet apám apái 600 év előtt kezdettek építeni. A belső város házainak gótikus, reneszánsz, barokk homlokzatai, kapualjai, udvarai, a boltíves szobák, ahol laktunk, a paloták, ahol a Felvidék arisztokratáitól örökségbe maradt termekben klubok, könyvtárak, múzeumok kaptak helyet, a Városháza és a megyeháza, a Lőcsei Ház külső és belső vonalainak arányos nemessége, az az organikus, évszázadok alatt strukturálisan fejlődött urbanitás, amelynek párja csak Kolozsvárott volt."[14]

Nem érdemes azon fennakadni, hogy Grosschmid Géza „apáit" nem lelhetjük a Dóm építői között, lévén bevándorolt „cipszer" ősök; ugyanakkor, ha a Dómban megtestesült „kassaiságra" gondolunk, Márai édesapjának tevékenysége e kassai szellemiség ápolásában, a Város fejlesztésében, majd az író azonosulása és ennek az azonosulásnak meglelt irodalmi alakzatai (versben, „őrjárat"-ban, színműben, regényben, novellában, visszaemlékezésben) a Kassa-gondolat elbeszélt formájával szolgálnak: Kassáról az irodalom („az ábrázolt tárgyiasság") nyelvén szól, Kassa irodalommá lesz; az irodalmi Kassa azonban a valóságos *Város* vonásaival teljesedik ki.

Márai irodalmi Kassájáról, Kassa-irodalmából természetesen nem hiányozhatnak a költők, az írók; azok, akiknek vagy életük forrott össze a Várossal, vagy munkásságuk révén, közvetlenül vagy közvetve kapcsolódtak Kassa irodalom- és/vagy művelődéstörténetéhez. Hiszen Kassán – emígy Márai – már a XVIII. században szalonok létesültek különféle célzatú (többek között jótékonykodással kitűnő) egyesületek, társaskörök, baráti együttesek, melyek tagjai között a szépirodalom művelői is helyet kaptak. A kisebbségi sorsba jutott magyarság olyan intézményt tartott el, mint a Kazinczy Ferencről elnevezett kulturális egyesület, mely egy időben a térség legjelentősebb könyvkiadójaként szerzett jó nevet, a színházi élet sem szünetelt, a színháztörténetileg legfontosabb korai dátum a *Bánk bán* ősbemutatója. Márai a Kassa-képeskönyvről töprengve csupán egyetlen szerzőt nevez meg név szerint, az övé azonban messzire vezető asszociációs sort indíthat meg: Kazinczy Ferencé. Több szempontból is. Márai a börtönfogságból családja körébe visszatérő íróról *A feladat* címen adott közre elbeszélést, beleillesztve a *Mágia* címmel közreadott novelláskötetbe. A *négy évszak* lirizáló prózakötetének rövidebb írásában emlegeti Kazinczy pályája kassai szakaszát, jellemzésül említve: „Felvidéki ember volt. Svádája volt" – összhangban a jóval későbbi naplóbejegyzéssel.[15] Ennél azonban fontosabbnak tetszenek azok az adatok, melyeket Márai a *Pályám emlékezete* című önéletírásból és

14 *Napló 1970–1973*, 303–502.

15 Fried István, *Kosztolányi Dezső és Márai Sándor Kazinczy-portréja* = Uő, *„Aki napjait a szépnek szentelé…." Fejezetek Kazinczy Ferenc pályaképéből és utókora emlékezetéből*, Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely-Szeged, 2009, 95–105.

Kazinczy összegyűjtött-megjelentetett levelezése első két kötetéből kiolvasott. Ezek az adatok ugyanis a kassai „ember", a kassai szellemi életforma rajzához kínáltak pontos ismeretet. Kivált az 1788–1792 közötti történetekből vonatkoztatható el az, ami Kassa felvilágosodott polgárai, társas élete márais elképzelésében, majd leírásában realizálódott. A köz- és a magánélet egymásba érése, a szalonokban formálódó, szépség-központú társas együttlét kultúrája és annak nyelvi vetülete, az alkalomnak megfelelő beszéd formálódása, egyáltalában: az életnek és az irodalomnak egyazon alakzatként meghatározása – mindez Kazinczy Ferencnek az érzékenység műfajait meghonosítandó igyekezetéből köszön vissza. Hogy az utóbb Széphalmon letelepedő, onnan nyelvművelő-ízlésfejlesztő tevékenységével a magyar irodalom egészét átfogó mozgalmat kezdeményezhette (és ez *A feladat* című elbeszélésben is ott rejtőzik), az Kazinczy Kassához szorosan fűződő éveiben alapozódott meg: előbb a *Magyar Museum* megjelentetésével, együtt Batsányi Jánossal és a költő-fordító Baróti Szabó Dáviddal (kinek megismerkedése, irodalmi levélváltása Kazinczyval része a Város irodalomtörténetének), majd Kazinczy szabadkőművesi nevén kiadott *Orpheus* folyóiratával és az ehhez kapcsolódó *Helikoni virágok* almanachhal (csak az első kötetet tudta Kazinczy kiadni, a második kötet kéziratban maradt!). Az (irodalmi), majd vegyes tartalmú folyóiratok már Kazinczy fáradhatatlan szervező, lelkesítő, a magyar irodalmon túlra is kitekintő munkáját tanúsítják. Egyben azt is, hogy jozefinus-felvilágosodott világnézete nem kizárólagos ajánlat az előbbre tartó európai irodalmakhoz hasonló mozgalom igazolására, Batsányi János a majdnem azonosan föltett kérdésekről másképpen gondolkodott, így Kazinczy kivált az általa kezdeményezett társaságból. Ennek lett azonban olyan tanulsága, hogy még a lényegében egymástól nem áthidalhatatlan távolságban állók között is lehet vita, ez a vita, akár az irodalmi művekről készített bírálatok, egy *irodalmi élet* szerves velejárói. S ha a XVIII. század nyolcvanas éveiben, a kilencvenes évek elején ennek az irodalmi életnek csak halványabb nyomait látjuk, a megvalósításra törekvés formái azonban már látszani kezdenek – és itt (is) Kazinczyé a kezdeményező szerep. Az 1785 és 1791 között kassai lakosnak számító Kazinczy írói munkálkodása, közhasz-

nú tevékenykedése (mai szóval élve: tanfelügyelőként szervezte a „közös iskolákat", létesített iskolákat, küszködött vallási-egyházi előítéletekkel, szolgálta a népnevelés/oktatás ügyét, mozgósította a tanítókat, hogy sajátítsák el a korszerű pedagógiai elveket, és használják az oktatás hétköznapjaiban, terjesztett fel jutalomra derék, eredményesen működő tanítókat)[16] élénk, versekkel tanúsított „szalon"-életet élt: különféleképpen nevezte, ezáltal elrejtette, azokat a hölgyeket, akik érzelmeit fölkeltették, versre, többnyire neves költők (például Klopstock) verseinek fordítására méltatta. Egy baráti társaságban forgott Kazinczy, de itt forogtak a versek is, az érzelmeknek ebben a kuszaságában lett különleges becse a szépen formált mondatnak, a társalgás esztétikájának. Kazinczy fordításai (a már akkor európai hírnévre szert tett svájci Gessner költői prózájából, az érzékenység egy kevésbé jelentékeny szerzőjének, Alexander Christoph Kaysernek *Bácsmegyeynek öszveszedett levelei* címmel magyarított regényéből)[17] kézről kézre jártak, a Kazinczy-átültetésekben kikísérletezett társalgási nyelv révén terjedt-népszerűsödött egy nyelvi magatartásforma, az érintkezés művelt nyelve. Kazinczy ekképpen érvel fordítása mellett: „Nem több szükség vagyon e most Románokra, hogy azoknak olvasások által a szóllás és magaviselet durvasága kedvesebb ízlésre faragódjon, mint Kánonok Molnár Physikájára s Dugonics Algebrájára." Alább hozzáteszi, hogy magyar nyelvű olvasmányt készített azoknak, akik ezek híján német könyvekhez fordultak. Szauder József a Kazinczy tolmácsolta érzékeny irodalom szalonbeli jelenlétéről ír:

„Ez az a társaság, melyben Kazinczy első irodalmi sikereit aratta, alighanem ez az elseje azoknak a szép társaságoknak, melyek nemcsak a kedves »és érzékeny s poétái képű szállításoknak«, hanem az idegen nyelven olvasott történetek és kifejezések magyarításának is örvendett, átvette azokat, hogy éljen velük."

Még egy idézet Szauder Józseftől, aki megkísérelte, hogy rekonstruálja e szalon résztvevőinek (irodalmi) vonzásait és választásait, másképpen szólva: Választott rokonságait (Goethe regénycímét ideidézve):

Kazinczy „most [ti e kassai szalonokba lépve F. I.] egyszerre azt a díszes társaságot látta maga előtt, amellyel eddig jobbadán csak könyveiben találkozott, a szinte irodalmi szépségű formákban élvezhető szerelem színhelyét, a minden érzékenységet ingerlő érzelmes és okos, ugyan túlnyomórészt német nyelvű, de magyar érzelmű nemességet. […] S ez előkelő hölgyek, akikbe ő most szinte egyidejűleg szerelmes, nemcsak vonzódnak

16 Kazinczy Ferenc, *Levelezés XXV. kötet*, s. a. r. Soós István. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013.

17 Uő, *Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig: Önállóan megjelent fordításkötetek*, s. a. r. Borbély Szilárd, Bodrogi Ferenc Máté, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009, 115–191.

a modern érzelmességhez, hanem értői is az új irodalomnak, nemcsak beszélnek németül, franciául, hanem olvassák is, meg is beszélik az idegen műveket…”[18]

Kazinczy kassai éveiben azonban nemcsak érzelmi nevelődése zajlott, a II. József utolsó éveiben egyre hangosabb nemesi ellenállásnak is szemtanúja volt, drámafordításaival (Shakespeare, Lessing, majd Goethe) az éledezni kezdő magyar színjátszásnak ajánlott műsordarabokat), a magyar koronázási jelvények visszaérkezését követőleg, titkon megőrzött jozefinizmusa ellenére, megyéje képviseletében koronaőr is lett. Utóbb a megyegyűlések látogatója, e minőségben a komoruló időben a szólásszabadság védelmezője, miközben Kazinczy társasága az általa fordított egyik Gessner-idillre emlékeztetéssel ünnepli a merész szószólót. A kassai nyomdákban kiadott Kazinczy-kötetek a kassai könyvtörténet emlékezetes darabjai. Igaz, Kazinczy már 17 esztendősen (1776-ban) Landerer Mihály betűivel megjelentette *Az Amerikai Podotz és Kazimir keresztyén vallásra való megtérését*, mely nem más, mint Bessenyei György *Der Amerikaner*ének fordítása.[19] A Kazinczy-élet „irodalmisága” nem az 1791-ben állását vesztett-csalódott író menekülése valamiféle védettségbe. Éppen ellenkezőleg: mivel fordításokat tesz közzé, olyan radikális nézeteket csempészhet be, melyek azáltal fogadtathatók el, hogy másutt már megjelentek, külföldön, idegen nyelven már olvasható műveket kínál olvasásra. Az 1790-es években így is beleütközött a cenzori tiltásokba, akadékoskodásokba. S bár törekedett arra, már csak családja, főleg anyja unszolására, hogy hivatalt találjon, állandó jövedelemre tegyen szert, kihallgatása az uralkodónál eredménytelenül végződött, a megcélzott állás már be volt töltve, méghozzá Hajnóczy József által, kinek barátságát Kazinczy sosem tagadta meg.

Joggal vethető föl: mennyit tudott erről Márai Sándor? Ha tüzetesen olvassuk az említett *A feladat* című elbeszélést, megerősíthetjük az általam megkockáztatott véleményt, a *Pályám emlékezeté*nek talán még a XIX. században, Abafi Lajos gondozta kiadását ismerte, továbbá a Kazinczy százados évfordulója alkalmából publikált (először könyvalakban 1931-ben az olvasók számára megjelentetett) *Fogságom naplójá*t is, esetleg a levelezésnek szintén már hivatkozott két kötetét. Kazinczy – Márai Kassa-képzetére gondolva, a kassaiság-eszményét fölidézve – kiválóan megfelelt annak a várostörténetbe ágyazott művelődés-igénynek, amely Márai előadásában a „nyugati”

18 Szauder József, *A kassai »Érzelmek iskolája«* = Uő, *Kazinczy Ferenc, az ember és az alkotó*, szerk. Bíró Ferenc, Kováts Dániel, Kazinczy Ferenc Gimnázium, Az iskoláért és az Anyanyelvért Alapítványa, Győr, 2018, 84, 85.

19 Kazinczy, *Fordítások…*, 21–33.

Várossal, a szellemi élet formaként megélt és funkcionáló polgársággal (Thomas Mannra hivatkozva: *Lebensbürgerlichkeit*tel) volt értelmezhető."[20] A Kazinczy-levelezés első két kötetéből kitetszhet, mint törekedett „nyugati" kapcsolatok kiépítésére, az érzékenység barátság-kultuszát kihasználva levelezéssel belépni az általa fordított írók körébe, ezen keresztül áttörni a magyar irodalmat – nyelvi és más okok miatt – a nyugattól elzáró tájakon, részévé tenni, az európai (egyelőre nyelvi okok miatt: német) irodalmi történések számára ismerőssé emelni előbb a maga fordítói munkásságát, majd fokozatosan azt is, ami a magyar irodalomban történik. A befogadás és a remélhető kölcsönösség akarásának kettős terve mozgatja az 1780-as évek második felében, majd 1790–1794 között Kazinczyt, a magyar irodalom „európaizálása", egy közös fogalomtár kialakítása, illetőleg a magyar irodalom Európába kiáramlásának előkészítése.[21] Márai nem volt érzéketlen a fordítói munkával szemben. Egészen fiatalon fordított németből – jeles szerzőket, színdarabot, verseket, később csak elvétve vállalkozott ilyen munkára (Anna Seghers egy regényét ültette például át).

Az bizonyos, hogy Márai nem merült el a Kazinczy-filológiában (hiszen regényíró volt és nem bölcsész végzettségű tanár), viszont a Kazinczy-pálya, a fiatalabb kori szalonélet, a jakobinus mozgalomban való részvétel miatt előbb a halálos ítélet, majd a határozatlan ideig tartó (2387 napos) fogság; a szabadulás utáni viszály a családdal, végül otthon létesítése a parányi Széphalmon, mindeközben a közvetlen és a közvetett kassai jelenlét, az irodalom és az irodalmi élet szervezése, a küzdelem az új életérzés adekvát megszólaltatásáért, az európaizálódás igénye: mind-mind annak a *Város*nak polgári magatartását idézte, amely a Kazinczy-pályaemlékezetet a kassaiság szellemi horizontja felől szemlélte. Az a „modern"-ség, amelyet az utókor, a Kazinczy emlegette „maradék" rálátott, nem kevésbé jelent meg a Kazinczy-önéletrajz által (is) sugallt elgondolásban, mely a Kassa-képeskönyv fényképeit megjelenítő Márai előadásában mondandója hitelességéül villantja föl Kazinczy példáját. A többi „kassai" szerző sem felejtődik el, idős korában Vergilius eposzát, az *Aeneis*t a szerzetes-költő Baróti Szabó Dávid átültetésében olvassa.[22] Mégis, Kazinczy kap kiemelkedő helyet Márai Pantheonjában, mint ahogy nemcsak a szülőföld jogán, hanem polgársága, kulturalitása révén emeli föl Kassát minden más város fölé. Jellegzetes megnyilatkozás 68 évesen:

20 Márai és Mann polgáriságfelfogásáról/eszményéről Fried István, *Két polgár vallomásai*, Tiszatáj 73, 2019, 6, 67–87.

21 Erről részletesen Uő, *Kazinczy Ferenc irodalmi »külpolitikájához«* = Uő, *»Addig repűlni, hol csak fény lakik«: Egy Kazinczy-pályakép vázlata,* A győri Kazinczy Ferenc Gimnázium Az Iskoláért és az Anyanyelvért Alapítványa, Győr, 2020, 43–68.

22 Márai Sándor, *Napló 1982–1989*, sorozatszerk, Mészáros Tibor, Helikon, Budapest, 2018, 145: „A magyar hexameteren átzörög a latin hexameter szigorú következetessége. Baróti Szabó nyelve erőteljesen adja vissza (vagy inkább fogadja be) a latint, mint az újabb, korunkbeli Aeneis-fordítások." Néhány hónappal előbb: 1770–1830 között írt magyar versek olvasása, Kazinczy, Batsányi, Baróti Szabó, a Kisfaludyak. *Uo*. 119.

„Az elmúlt húsz évben soha nem volt honvágyam. (Nagyon rossz emlékem maradt az »úri« Magyarországról.) Néha gondolok Kassa környékére. Pestre soha."[23]

Némi túlfeszítettség érzékelhető az előadásban. A napló nem mást akar meggyőzni, hanem önmaga védelméül szolgál. De még ekkor is: Kassa kivétel. Mint ahogy felidézése ünnepi pillanat, melybe fájdalom vegyül, egy, a múltba veszett polgáriság emlékezetté lett tüneményeként.

Másképpen tetszik föl Jókai Mór regényírása a Márai-életmű meglepő fordulóin. A szenvedelmes utazó az országhatárok közé szorítván „haza" tér Jókaihoz, az emigráció „esős római éjszaká"-in, 71 évesen „Jókai: A kőszívű ember fiai és A lélekidomár. Nem lehet abbahagyni. Hibátlan, tökéletes – éppen mert olyan, amilyen."[24] Mindketten 83 évesek, Lola már alig lát. „Két beteg, elhasznált vánszorgó öregember, aki vagyunk." 1983. augusztus elejéről a bejegyzés: „Minden éjjel felolvasok egy fejezetet L-nak az *Aranyember* című regényből. Ez a híres és nagy regény a tökéletes giccs: az alakok, az előadásmód, a helyzetek, minden elképesztően erőszakolt és valószínűtlen. Ami csodálatos, hogy a zseni ereje megtisztítja ezt a giccset. Mint az óceán, a zseni is sterilizál mindent, ami beléje hull."[25]

Érdekes tanulmány kerekedne ki egy olyan anyaggyűjtés nyomán, mely azt mutatná be, miként vélekedett (esetleg időről időre módosítva ezt a vélekedést) Márai a korstílusokról, az építészeti gótikáról, barokkról vagy az irodalmi romantikáról, mely Jókai pályáján meghatározó jelentőségűnek bizonyult. Az idézetből mintha az volna leszűrhető (és ezt erősíteni látszik megjegyzése Victor Hugoról), hogy nem híve a romantikus prózának általában, ámde rendszeres Jókai-olvasása kételyeket ébreszt, és arra készteti, hogy a Jókai-regények „varázsát" valamiképpen kimentse, e korstílus jellemzőit szembesítse a Jókai-elbeszélésmóddal, és ez utóbbiban talán a mesemondás lenyűgöző erejét, talán a cselekményesség átlag/kalandregénytől eltérő hitelességét csodálva. Képes a maga prózapoétikai megfontolásai ellenére Jókaiban a zsenit fölfedezni. Messzire vezetne annak taglalása: összefügg-e Krúdy-értékelésével, Krúdy Jókai-képével. Ehelyett inkább ott folytatnám, hogy furcsa módon Márai sehol nem emlegette Jókai Kassához fűződő, igen szoros viszonyát, különös tekintettel arra, hogy két cikluson keresztül Kassa képviselője volt (1884–1892), és ha szükségesnek mutatkozott, felszólalt az országgyűlésen városa érdekében. Nem mellékesen a milléniumi felkészüléssel, emlékkiállítással összefüggésben készült monográfia-sorozat, a *Magyarország vármegyéi és városai* első kötetéhez (*Abaúj-Torna vármegye és Kassa* Jókai lelkes előszót írt, ez a kötet tartalmazott olyan adatokat a XIV. század elejének kassai eseménytörténetéről, melyek Márai színművének, *A kassai polgárok*nak forrásául szolgálhattak. Bizonyíthatatlan, mennyire ismerte

23 *Napló 1967–1969*, 230.
24 *Napló 1970–1973*, 112.
25 *Napló 1982–1989*, 148.

Márai Jókainak felvidéki tárgyú, kassai vonatkozású prózáját, naplóiban, újságcikkeiben nem leltem utalást. Az *Egy polgár vallomásai*ból kiderül, hogy az apai könyvtár tartalmazta „a teljes, egészvászonba kötött Jókait"; igaz – mint megtudjuk – az apa szívesebben olvasta Mikszáthot, s az önéletrajzból a Márai–Jókai viszonylatból csak az tudható, hogy „a jubileumi kiadású, százkötetes Jókai lassan elapadt, mert a Forgách utcai antikvárius, akinél iskolaév végén értékesítettük a fölöslegessé vált tankönyveket, ötven krajczárt fizetett egy kötet Jókaiért […] A Jókai-köteteket nem léhaságból vagy prédavágyból cipeltük az antikváriushoz – évekig vajúdtam, amíg rászántam magam *A kőszívű ember fiai*nak, vagy az *Egy magyar nábob*nak értékesítésére, s igazán csak a szükség parancsoló szava kényszerített rá…"[26] A családi névnapok, születésnapok igényelték, hogy az ünnepelt ajándékot kapjon, erre kellettek a könyveladásból szerzett összegek. A gyermek (vagy már az író?) Márai nem kétli a Jókai-regények „remekmű" mivoltát, és érdekes módon a könyvszekrényt, polcokat takarító sem vette észre, egyre fogy a Jókai-kötetek száma. Ez az epizód kontrasztja – hangnemével fogva is – a naplókból kibukó Jókai-említéseknek, ugyanakkor ironikusan világítja át a polgári család ünnepeit. Mivel az ajándékozást a gyermek apja könyvtárának megdézsmálásával alapozza meg, úgy illeszkedik be a közösnek elfogadott szokásrendbe, hogy a betagolódást apró tolvajlás teszi lehetővé.

Az irodalomtörténeti események kiszámíthatatlansága következtében a Kazinczy és Márai közötti időszak nem marad üresen, mivel Jókai – Máraihoz hasonlóan – Kazinczyt „szépirodalmi" alakként is megörökítette, ilyenmódon a Kazinczy-utókorhoz a maga módján járult hozzá. Ám ezen túl Jókai nézetrendszerének alakulástörténetében fontos szerephez jutott a XVIII. század utolsó harmadának Kazinczy munkásságához fűződő mozgalma, amellett, hogy „közköltészetét", anekdotaköteteinek hagyományát és nem utolsósorban a felvilágosodás eszméinek a gyakorlatba fordítását és ennek (nemesi) ellenzékét szintén megszólaltatta. Családi kapcsolatai (színésznő felesége, Laborfalvy Róza és a színész – Schiller-fordító apósa, Benke József) révén sokat tudott a magyar színjátszás keserves kezdeteiről, a vándorszínészek olykor nyomorúságos életéről (erről Petőfi Sándortól is kaphatott híreket közös kecskeméti hónapjaiban). A Márai által emlegetett *Rab Ráby* lényegében az „emberbarát vagy hazafi" dilemmáját közvetíti, mely a jozefinus Kazinczyt is foglalkoztatta: az országos-hivatalos nyelvvé tett és a birodalom egységét biztosítani hivatott német nyelv bevezetése és a magyar nyelv helye, státusa, használati köre megosztotta még a reformokért lelkesedőket is, Kazinczy iskolafelügyelői és szépirodalmi munkálkodása között maga nem érzett ellentétet, de kortársai között még a „jók" is váddal illették. Egy epigrammájában

26 Uő, *Egy polgár vallomásai (1934/1935, 1940), s. a. r.* Kovács Attila Zoltán, utószó: Fried István, Helikon, Budapest, 2013, 53–54.

NAGY HAJNAL CSILLA

NAGY HAJNAL CSILLA FEAT GUŽÁK KLAUDIA

a kiegyenlítődés mellett emelt szót: „Nékem az emberiség s Pest–Buda tája hazám." Az utókor az előbbit halkabban, a leginkább a fordítói mozgalom bemutatásakor emlegette, az utóbbiról viszont feltétlenül, jól hallhatóan szólt. Jókai is azok közé tartozott, akik Kazinczy magyarosodásért folytatott küzdelmét állították a középpontba, lényegében – a korábban említett „európaizáló" irodalmi törekvést, nem éppen jogtalanul ennek vonzáskörében láttatták. A *Rab Rábyb*an azonban eldöntetlen és eldönthetetlen, hogy a Bécsből, császári hivatalnokként ügyködő Ráby Mátyásnak vagy a nemesi Magyarország képviselőinek van-e több igazsága. Mint ahogy az *És mégis mozog a föld*ben szintén vitáznak a szereplők, a Kisfaludy Károlyról, egy vonását tekintve Katona Józsefről mintázott Jenőy Kálmán és a jóságos József nádor (akit idősebb korára Bécsben der alte Rákóczinak, az öreg Rákóczinak csúfoltak). Egy magyar színház létesítését, egy magyar (nyelvű) színtársulat pesti lehetőségét kívánná az ifjú Jenőy, a nemzeti tragédia, utóbb vígjátékok szerzője, mellyel „felébresztené" százados álmából a magyarságot. A nádor ellene veti: ez ébredés veszélyeket rejt, hiszen nemcsak a magyarok ébrednének föl, hanem valamennyi nép, amely Magyarországon honos, és így a *nemzeti ébredések* keresztezhetik egymást. Jókai ezt már a nemzetiségi küzdelmek kiélesedésekor írta, még mindig reménykedve a *magyarországi* hazafiság megteremtődésében. Ezzel messze nincs ellentétben, hogy a magyar színjátszás érdekében síkra szálló kevesek vállalkozását úgy fogta föl, mint a magyarnyelvűségért, a magyar nyelvi művelődésért, e műveltség terjesztéséért folyamatosan és elszántan, önfeláldozással és lemondással vívott harcot, mely 1790-ben összefonódott azzal a törekvéssel, hogy megvalósuljon egy kulturális intézményrendszer, magyar sajtó, könyvkiadás, a nemzeti könyvtár és múzeum alapítása a XIX. század első évtizedére húzódott át. A Pesten működő német színjátszás 1812-re jutott a térség legnagyobb kőszínházához, melynek ünnepélyes megnyitására a népszerű és a magyar történelmi tárgyú színműveket is író August von Kotzebue-t kérték föl, aki István királyról szerkesztett össze színjátékot, viszont a kísérőzene komponálása Beethovenre bízatott. Ebben a környezetben a különféle foglalkozásokból magyar színésznővé, színésszé átvedlő személyek kísérleteztek a nézőknek az egyelőre csak virtuálisan létező színházba (alkalmi termekbe, később – Rondellába) csalogatásával, próbálták megnyerni azokat, akik szerint magyarnak nem való a komédiázás (Petőfi: *Egy estém otthon* című versében az édesapa úgy hiszi: a színpadon cigánykereket produkál vándorszínész fia, s ez nem nevezhető még az 1840-es években sem teljesen extrém véleménynek), a minden szempontból kezdő magyar színészek nem vehették föl egyelőre a versenyt a színházi üzemet régebb óta működtető, osztrák és német vendégeket felvonultató városi német színjátszással. Viszont magyarul játszottak, magyarított darabokat adtak elő, tanúságot téve arról, kidolgozható a színjáték a magyar nyelve, és előbb-utóbb a magyar színház méltó vetélytársa lesz

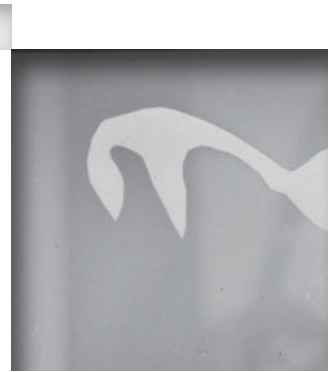

a városi németnek. Jókai a magyar színjátszás és dráma kezdeti korszakát nemcsak az *És mégis mozog a föld* című regényében örökítette meg.

Ehhez csak annyi hozzátennivalóm van, hogy Jókai Kecskeméten, ahol jogi stúdiumokat folytatott, és jogásznak készülő társaival maga is szereplője volt egy jótékony célból szervezett színi előadásnak, Katona József még élő emlékezetével ismerkedett meg, és ez egy kései, Katona Józsefről szóló írásából köszön vissza. Mindez szinte összegződik abban a két színműben,[27] amely a magyar színjátszás kezdetének századik évfordulójára készült a Nemzeti Színház igazgatójának felkérése. Paulay Ede, aki már azzal beírta nevét a magyar játékszín históriumába, hogy elődeivel és nem utolsósorban a közvélemény feltételezésével szemben előadható színműnek tartotta Vörösmarty *Csongor és Tündé*jét, valamint Madách Imre remekét, *Az ember tragédiáját*, jól számított, Jókai az említett családi információk, a saját színházi tapasztalatai alapján (a színésznő feleségnek írt szerepeket színdarabjaiba, egy időben színikritikusként működött, felhasználva élclapja, az *Üstökös* kínálta lehetőséget stb.), olvasta a színháztörténeti szakirodalmat, valóban megfelelt az elvárásoknak, azt a színművet készítette el, amely a „kezdetekről" szóló, jórészt közkeletű történet alapján megírható volt. Természetesen egy centenáriumi vállalkozásnak az ünnepi alkalom ilyenkor leírt rituáléja szerint kellett színpadi cselekménnyé válnia. Így a fő feladata az egykori eseményeket a lehetőségig, híven bemutató, azaz a színszerűséget előtérbe helyező, kétségeket nem hagyó, színpadi hatásra ügyelő ünnepélyesség megcélzása volt, amely nem zárja ki, de nem is hangsúlyozza túl a külső és belső konfliktusokat, amelyek színre állítása azzal a veszéllyel járhat, hogy sérül az ünnep felidézésének a nemzeti elbeszéléssel összefüggő tendenciája. Jókai, aki alapos tanulmányokat folytatott, miközben – mint volt róla szó – apósa, felesége, feleségének társulati társai, továbbá a korábbi színigazgató, drámaíró Szigligeti Ede révén jól tájékozottnak számított, tudta, hogy egyrészt szükséges egy olyan színpadi alak, akinek minden vitát kizáró tekintélye elsimíthatja a színre vitt konfliktusokat, aki megoldja, hogy még e kétségbeejtő helyzetek is jóra forduljanak. Ezt a színpadi alakot a magyar színházi mozgalomban elsősorban színműfordításaival jeleskedő Kazinczy Ferencben találta meg. Kazinczy ugyan közvetlenül nem vehetett részt a Kelemen Lászlóhoz és társaihoz fűződő előadás(ok)ban, de az 1790-es eszten-

27 A két színművet, az alább felsorakoztatott adatok túlnyomó többségét az alábbi kötetből vettem: Jókai Mór, *Drámák (1888–1896),* s. a. r. Radó György, Akadémiai, Budapest, 1934. Az innen származó idézeteket, adatokat a továbbiakban külön nem hivatkozom.

dőben aktivitásával, írásaival, a Prónay Lászlónak ajánlott, *Hamlet*-adaptációja elé írt előszóval a Jókai-színmű által vállalt irányt méltó módon képviselte. Kifejezi a reményt, hogy az „Ország gyűlése alatt Melpomenének és Tháliának Magyar Templomot szentelünk." Kazinczy így folytatja: „Mi gátolhatná meg azt egyéb, hanemha ismét valamelly felelet azt adná, hogy a Magyar Nyelv nem Jászó színre való; egy olly felelet, melly nem megtzáfólást, hanem egy szomorú néma sóhajtást érdemel." A támogatók megnevezése és némely „köz-vélekedés" cáfolatát követőleg, e gondolatmenet csattanójául a „hazafiúi érzés"-t nevezi meg, mely eltölti az Opheliát játszó „Magyar Szép"-et és „az Ifjút, a ki Hamletet játszván másokat is el-ragadna példájára, és Nyelvünknek kedvességét, hathatósságát, édes hangzását mind Magyarainkkal, mint a külföldi Nézőkkel, és – ki tudja ha nem é? – Fejedelmünkkel is éreztette?"[28]

(Nem egészen mellékesen: a *Hamlet Szomorú Játék VI. Fel-vonásban úgy a mint az, a mi Játszó-Színeinkre léphet* Shakespeare munkája. A kötetcím: *Kazinczy Ferencz Kül-földi Játszó Színje*. Első kötet. Hamlet-Stella-Missz Szara Szampszon – a kötet Kassán jelent meg, 1790-ben, Ellinger János „Kir. Prov. Könyv-Nyomtatónál." Az idézett előszó Budát nevezi ez írás helyéül.)

Ez a Kazinczy joggal kaphatott helyet egy ünnepi aktusban. A „nemzeti ébredésnek" felfogott, nyelvterjesztői/szépítői funkcióval rendelkező emlékeztetésben a költő-fordító-koronaőr alakjában összpontosulhat a befelé és kifelé egyként szóló „nyelvi cselekvés", a színpártolás és hazafiúi/honleányi magatartás színre vitelének e sugalmazása sem idegen a Jókai-műtől, és a Kazinczy-életműtől sem időszerűtlen gondolata és gyakorlata.

Másrészt az egykor volt hív színre vitele, melyben zavaró tényező lehetett volna Kazinczy elitszínházi/kulturális igényeinek szembesítése a kezdet belátható esetlegességeivel, a „rutin" teljes hiányával, esetlenségekkel, mellőzhetetlennek látszott, ám Jókai rálelt egy köztes megoldásra, mely kevéssé látványosan, mégis jelezte: egy Hamlet-előadás túlságosan megterhelné a társulatot; egy komikus vonásoktól sem egészen mentes rokonszenves figurának csaknem sikerül úgy kimondania a Szellem esküvésre szóló felhívását, ahogy a jelenet megkívánná. A helyes tónusra akkor döbben rá, amikor a fordító-költő Kazinczy Ferenc az ellentétek kiegyenlítése után a közös célú mun-

28 Kazinczy, *Fordítások…*, 194–195.

kára, az összefogásra esketteti meg a jelenlévőket. Ami a *Hamlet*ből idézetként elhangzik, nem Kazinczy szövegváltozata, az ódivatúnak, göcsörtösnek hangzana, de Arany Jánosé sem (bár Jókai más esetben nem riadt vissza anakronizmustól), hanem a két fordítás alapján alkotott textus.

Jókai alkalmi-ünnepi színművének kalandos sorsa lett, erről Légrády Károlynak, a *Pesti Hírlap* szerkesztőjének küldött leveléből derül fény. Ez a levél a lap 1890. szeptemberi számában látott napvilágot. Eszerint Paulay Ede felkérésére megírta színművét *Thespis kordéja* címmel, eleget téve a színigazgató-rendező külön kívánságainak, ami a főszereplőt, Kelemen Lászlót és „az első nemzeti színházi előadás"-t illeti. A korhűség kedvéért felidézte a még gyermekkorában hallott dalokat, Sárosi Ferenc zeneszerzőnek elénekelte, aki lekottázta. „Leírtam én abban korhíven az első színésztruppnak minden mizériáit, ínséggel, szégyennel való küzdelmét, összekéregetett requizitumait. Fellengző lelkesedésének szárnyát szegő prózai ellentétet, e furcsa maecenasokat, a még furcsább publikumot, az intrikáló német direktorokat, a buta filisztereket, a betyárkodó imádókat; az ostoba censort", amint a forrásművekben találta. És éppen e tárgyi hűségre törekvés volt a baj okozója. Paulay ünneplő-ünnepi színjátékra gondolt, Jókai pedig a magyar színjátszás nehéz sorsát mutatta volna be. Ezért a *Thespis kordéjá*ból kimentette a kimenthetőt az igényelt új darab számára, amely a *Földön járó csillagok* címen került színre 1890. október 24-én, majd 25-én Győrött, 29–30-án Kolozsvárt, 27-én a budai Várszínházban. Mindkét színmű nyomtatásban is megjelent, a *Thespis kordéja* 1890-ben az első ízben az alábbi címmel: *Thespis kordéja vagy a földön járó csillagok*. Igaz történetek után; ugyanabban az évben a másodjára készített darab: *Földön járó csillagok*. Drámai prológ. A magyar színművészet örömnapjára. Kelemen Lászlóval és Moór Annával, a társulat két vezető színészével együtt, ha nem teljesen azonos szöveggel is, Kazinczy Ferenc mindkét színműben a nemzeti művelődés ébresztésének kulcsszereplője, ő a vitathatatlan tekintély, aki ír, irányít, értelmez, lelkesít, megszünteti fellépésével a botránnyal fenyegető ellentétet. Néhány idézet a Kazinczy szájába adott – programot adó – felhívásokból:

> Mi egy nagy korszak pionierjei
> Vagyunk, szegény irók és színművészek.
> Mi hintjük a magot; de ami abból
> Kikel: erdő lesz, mely felnő az égbe egykor.

Az intrikáló színészpár kilép szerepéből, a közönség elé viszi vélt sérelmeit, vádaskodik Moór Anna és Kelemen László ellen, a nézőtér közönsége felbolydul, Kazinczy „berohan a színpadra, középen megáll", hosszabb monológgal ébreszti rá a jelenlévőket a századok óta tartó visszavonás kárára:

Én nemzetem! Én drága nemzetem!
Hát megfogott örökre az az átok:
Hogy a magyar soha egyet ne értsen,
Hogy honfi honfitársát tépje mindig?
S hogy a ki egy fejjel közülünk kimagaslik,
Azt sárral hajigálja mind a többi?
Művésznép! Mit cselekszel? Diadalt
Akarsz ma adni ellenségeinknek,
Kik barbár hordának csúfolnak?
Nézd! Kárörömmel legel a szeme
Az idegennek, a ki nem szeret,
És annak, a ki megtagadta nemzetét…

Monológja végén tőrét ragadja meg Kazinczy, nem lesz „se vezére, se fia" az önmagát meggyalázó népnek. „De éltemet e tőrrel kioltom."

Mielőtt tovább haladnék, közlöm, hogy itt már Jókai képzelete lépett működésbe, Kazinczy kapcsolata a társulattal áttételes volt, nem közvetlen. A színpadias „öngyilkosság"-ot éppen az intrikáló színészek akadályozzák meg, kiket, akár a többieket Kazinczy esküre késztet:

Esküdjetek meg, hogy meg nem nyugosztok,
Míg azt a célt, melyet kitűztetek
Győzelmesen ti el nem éritek.
Esküdjetek, hogy minden áldozatban
És szenvedésben egyesülni fogtok,
Hogy ez a nemzet, késő századok
Után tisztelve mutogassa
A tört vándorbotot, mely kezetekben
Dicsőségnek útját megmutatta.
Mind Esküszünk, esküszünk rá.
Közönség (*lenn mind felállnak*) Esküszünk!

Hadd vessem közbe, hogy Kazinczy e színműben elhangzó megnyilatkozásai legalább annyira vonatkoztathatók az olykor (nem kevésszer) meddő parlamenti vitákban kimerülő pártharcokra, az 1890-es év eseményeire, mint a valóban intrikálásokkal gyötört kezdeti magyar társulat viszo-

nyaira. És az, hogy egy eskütételbe bevonódik a „közönség", megismétli az „esküszünk"-et, nyilván 1848. március 15. történését idézheti föl. S bár Jókai tartotta magát forrásaihoz, nem átallotta a reformkor néhány színházi pillanatát beleépíteni a színműbe. Az éneklett dalok nem 1790-ből valók, későbbiek, vissza-visszatérnek más Jókai-művekben, tehetséges magyar művészek (színészek) európai hírnevet biztosító külföldi szerződése (Bulgovszky Lilláé) sem 1790 problémája. Amikor Jambus „(paródiázva női hang utánzásával, minden *szónak az első szótagját húzva meg*)" köszöntőt mond, és „*megcsinálja a conventionatus üdvözleteket minden oldalra*", akad a közönségből, aki ráismer a parodizálás tárgyára: „*Farkas*: Nézd a gazembert." Farkas ráismer a paródiában az intrikus színésznő modorosságaira. Ugyanarra az 1830-as évek végének vihart kiváltó színházi botrányára emlékeztet: a prózai és az énekesi „részleg" főleg anyagiak miatt kirobbanó vitáját mélyítette el, mikor egy színész a jeles énekesnő Schodelné konvencionális gesztusait, fintorait, mimikáját utánozva ért el hatást. Bizonyára Laborfalvy Róza idézte föl a jelenetet, melynek hírlapi következményei lettek.

Az intrikusok által színre vitt „közjáték"-ot a consiliárius megtorolná, huszonnégy órai áristomra ítélné Sehi uramat és Liptai leányasszonyt. A színmű Kazinczyja ismét közbelép, a színi utasítás szerint *Máriát és Sehit kezénél fogva előre vezeti*:

> Méltóságos Helytartótanácsos úr,
> Nagy érdemű tekintetes közönség,
> Mindez nem volt színházi skandalum.
> Én írtam ezt így és én rendezém,
> Mindez szerep volt és jól betanult,
> Sehi a korhely naplopó színészt,
> Liptai Mária a nyelves színésznőt
> A csalódásig híven adta, lám!
> Játék volt és művészet az egész.

Egy, még Jókai korában is modernnek tartható „színház a színházban" lesz a megoldás, ezzel végképp 1890-nel cseng ki a színmű. Ám a méltó megünnepléshez ama tabló is szükséges, mely a szegényes múlttal összehasonlított jelent fényezi. A felébredő Kelemen vízionálja, ami láthatóvá lesz: „A színpad háttere átváltozik; a háttérben látszik Budapest a három pompás magyar színházával, közepén a király koszorúzott szobra."

A színházilag sikeres jelen sem feledtetheti el a szomorú múltat, a keserves vándorszínész-életet, a kezdet küszködéseit. Jóllehet Jókai tárgyilag-nyelvileg törekedett a hív rekonstrukcióra,

érzékeltette a kor nyelvi szokásait, a vegyesnyelvűséget, mely Anischl úr, ácsmester deszkapajtájának a színészeket segítő tulajdonosa, részint gróf Hugó Koppándházy („a bécsi udvari theatrumok/Direktora") beszédének jellemzője. A magyarosan hangzó neve ellenére bécsi (színházi) érdeket képviselő szereplőben akár egy Pálffy grófot is felismerhetnénk, akit az osztrák fővárosban Theatergrafként emlegettek, mint e színházak bőkezű támogatóját. Jókai kétfelvonásos színműve változatos, mozgalmas jelenetekben, a drámai jambust prózával, a patetizáló versbeszédet a humoros szereplők kiszólásaival egyensúlyban tartó műve a sikerültebb Jókai-drámák köré sorolandó, úgy gondolom, mára sem vesztette el érdekességét. Igaz, sosem keltette föl a színházigazgatókét, mind a mai napig nem került színpadra.

A végül előadott „drámai prológ" szorosabb értelemben valóban inkább ünnepel, mint híven rekonstruál, leegyszerűsít, szűkebb (díszlet)térben, kevesebb szereplővel, egyben tompított konfliktusokkal viszi színre a magyar színjátszás kezdeteit. Lényegében két, lazábban összefüggő részre tagolja a történéseket, a színhely „Moor Lénárd nemesi portája" Az „ebédlőterem" részletező leírása a latinos műveltségű, maradi nézeteket valló „középbirtokú földesúr" házába irányít, az ő kissé parlagi hazafiaskodása (1790-ből a „régi jó Gvadányi"-ra hivatkozhatnók) áll szemben a Kazinczyéval, aki beszámol koronaőrzési tapasztalatairól, és akárha divatbemutatóról érkezett volna, az öltözetekről. Kazinczy némi elhatárolódása figyelmeztető:

> Nekünk is jó lesz mihamarább megtérni
> A sujtások és arany paszományok
> Diadalmámorából. Ha van arany s ezüstünk
> Fordítsuk azt haszonra és ne varrjuk
> Gombnak, mentekötőnek a gunyánkra.

A díszes ruha „tisztesség", a vitához a *Magyar divat* című Jókai-vers járul, melyet Jókai Kelemen Lászlónak enged át. Más kérdés, hogy a Bach-korszak végén a központosító birodalom ellen tiltakozásul született, hamar elterjedt, népszerűvé lett, országszerte szavalt vers valóban beleírható-e 1790 történetébe. A kártyázó, ételt-italt sem megvető, előjogait féltőn őrző nemesi figura alakja Csokonainál, Kazinczynál is feltűnik, mint ahogy ebben a „prológ"-ban Verseghy Ferenc *A magyar hazának anyai szózatjá*ra is történik hivatkozás (innen idézem: „A tudományoknak bő kéz kell s elmeszabadság", azzal a megjegyzéssel, hogy ez években használatos volt a *széptudományok* kifejezés, noha az irodalom előrehaladt az önállósulásban, leválván a tudományokról!). Kazinczy ad hominem érvel: „Attila ősünk […] nem ivott, nem kártyázott, nem pipált,/Hanem maga és minden hős vezére/Hallgatták nagy figyelve a honi/Költőknek énekét…".

A kétnyelvűség itt úgy jön elő, hogy konfrontálódik a „középnemesi" vulgáris latin és a grófnő („öltözete 1790-iki párisi divat szerint) franciája, egyfelől ez a beszéd: „Begyemben az egész Tripartitum,/S ha eljön a restauratio,/S kiforrt az újbor: megválasztanak/Bene sonantibus főbírónak."; másfelől: „Trés gentil! Trés gentil", mindig aufgeweckt!/Mi inseparable confrèrek vagyunk,/Az antithèse és contradiction által amalgamázva." Efféle szereplői megszólalások Kisfaludy Károly „majdnem típusai"-ra emlékeztetve jelzik a magyar vígjáték korábbi korszakainak figuráit. Hasonlóképpen állítódik ellentétes oldalra a színházlétesítés igenlőinek és tagadóinak szólása. Az új szereplőként beiktatott Simay Kristóf, az *Igazházi* c. vígjáték szerzője, „piarista" pap érvel: a színház „institutum" Miként az iskola. Még hasznosabb,/Mert mulattatva közvetlen tanít. Nem téved, aki Horatius költészettanára ismer: a kellemest, a gyönyörködtetőt a hasznossal köti, keveri, vegyíti össze az irodalom. A deákos klasszizmus éppen úgy a magáénak vallotta, mint a klasszicizmusok más árnyalatának hívei. Míg a „víg cimbora" jelmezében fellépő Lupi bécsi élményeiről számol be:

S eljártam este a theatrumokba.
Láttam Hanwurstot, láttam Hamletet.
Én bizony nem nagyon épültem rajtok,
Nem is hiszem, hogy akadjon magyar,
Ki kész legyen magából ily bolondot
Csinálni. Ki lesz itt Paprika Jancsi?[29]

Hirtelen váltással Kelemen László kerül a középpontba azáltal, hogy eljátssza, megártott az ital, s mikor már-már egyedül maradna, a színfalak mögül énekszó hangzik, „magyar iskolavégzett ifjak" kórusa. A *Therpis kordéja* dalait halljuk a VII. jelenésben és a továbbiakban. Átvezetésül a feltűnő grófnő érkezik csábítóként/megkísértőként a nagyvilági élvezeteket ajánlja föl, a „gyönyört, kéjt, istenülést." Ezt elutasítva kezdődhetik – ugyanazon a helyszínen a színielőadás, a Múzsa (Moor)

29 Lupi zanzásítva foglalja össze a Hamlet cselekményét. „Rakásra halnak/ Csak a sugó maga marad élve."

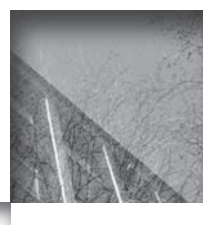

Anna és Kelemen párbeszédével a színjátszás magyar jelenéről, jövőjéről dalbetétekkel, egy „varázstükör" felfelé fordításával:

„(A felhőkárpiton megjelennek Bánkbán tragédia alakjai: Lendvay, Lendvayné, Szentpéteri, Jókainé, Fáncsy, Bartha, Udvarhelyi jelmezes arcképeiben, kiknek csoportja fölé emelkedik Katona szobra.)"

Az 1837-ben, Pesten megnyílt színház, utóbb Nemzeti Színház első, legendás társulatának tagja, Egressy Gábor felejtődött csupán ki. A másik képen Szigligeti Ede népszínművének alakjai Szigligeti szobrával, a harmadikon a három magyar színház, a király szobrával látható. A Múzsa: Moor Anna, az álmodozásából ébredő Kelemen Lászlóval kéz a kézben indulnak az útra, miközben ének zendül, a nyolc énekes velük tart, az esküszöveget a közéjük lépő Kazinczy Ferenc és Simay Kristóf jelenlétében itt Kelemen László mondja. Simay egyszerre papként és vígjátékszerzőként mond áldást rájuk: „Isten segítsen, hogy megtartsátok azt, / Mit esküvel ma megkötöttetek", Kazinczy pedig végszavazza a *Földön járó csillagokat*: „S a hon segítse győzelemre, / Amit ez éj, csillaghullása megszült: / Nagy legyen hazánk."

Amennyit a *Földön járó csillagok* nyert ünnepi alkalmatosságban, leegyszerűsítettségben, annyit veszített a *Thespis kordéjához* képest drámai feszültségben, helyzet- és jellemkomikumban. Talán csak a nyelvi színesség és találékonyság, a többnyelvűségből fakadó humor területén érzékelhető, hogy nem lenne kevesebb az újraírt az első változatnál. A színigazgató biztosra akart menni: úgy vélte, a kezdet próbálkozásait, nekilendülését és akadályokba ütközését színre állító mű riasztaná az ünnepelni vágyó(?), mindenesetre ünnepi emlékezést váró publikumot. A gyér számú előadás, a *Földön járó csillagok* hamar eltűnése a színpadokról nem igazolta Paulay előfeltevését. Hogy a *Thespis kordéja*, mely összetettebb feladat elé állította volna rendezőt és színészeit, tartósabb sikert ért volna-e el, sem nem igazolható, sem nem cáfolható. Annyival egészíthető még ki e fejtegetés, hogy 1974-ben jelent meg Jókai drámái harmadik kötetének kritikai kiadása, mely alapvető filológiai kérdéseket (keletkezés, közlés, előadás, szövegváltozatok, szakirodalom, tárgyi és szómagyarázatok) tisztázott, a magam részéről az értelmezésen túl csak néhány tárgyi vonatkozás megfejtésével egészítem ki Radó György elismerést érdemelő munkáját.

Az viszont messzebbre mutat, hogy a közönségigényre hivatkozó színigazgatók rendre kiegyenlítődést, boldog befejezést, az éles összeütközések tompítását követelték a szerzőktől. Kazinczy németből készült Hamlet-fordításában igazodott a német színigazgató szövegéhez, nincs „tömeghalál", a Shakespeare-nél meghaltak egy része életben marad. Jókai *Tégy jót* regényéből átírt *Helvilá*jában szinte minden arra érdemes szereplő, azaz a „jók", nemcsak élik boldog jövőbeli életüket, hanem egymásra is találnak. Ugorva egy nagyot az időben: Márainak már nem kellett megalkudnia, első, hihetetlen sikert arató „polgári" szomorújátékában senkire nem ragyog bol-

dogság, *A kassai polgárok* megvédték városukat, ezzel függetlenségüket, jogaikat, de János mester nem térhet vissza oda, ahonnan vesőjével harcba indult. A *Varázs*ban az emberiességnek, a csöndes szónak nem sikerül úrrá lennie az elemi ösztönök fölött, s ha regényeibe olvasunk bele, megtudhatjuk, hogy még a Garrenek között is akadt, aki jelvényt tűzött ki, ezáltal árulójává lett a Garrenek művének. A *Földön járó csillagok*ban vitázik Kazinczy a kiváltságait féltő, önelégült középnemessel:

Hogy a magyarnak annyi harc után
A béke munkájára kell kiállni.
Hogy ősi kardunk, tollas buzogányunk
Többé e nemzetet meg nem védelmezi;
A paszománt és a sarkantyúpengetés
Magában nem elég az üdvösségre.
Tudomány, műveltség kell a magyarnak.

A Kazinczy szájába adott program nem idegen Jókaitól, aki az 1880-as elején a nemzeti/nemzetiségi viták ellenszeréül ajánl valami mást, a küzdőtér, a darwini létharc jelszavait kiiktatandó: „Nem Philippinél fogunk találkozni, hanem Philoponeinnél, ami görögül azt teszi, hogy munkaszeretet." (Jókai Platóntól veszi át: *Az állam* VII, 539.)[30]

Jókora kitérő után érünk vissza Máraihoz, Kassához; persze, ezt a kitérőt azért lehetett megkockáztatni, mert pillanatig sem volt felejthető, hogy Márai különösen kedvelt szerzőiről van szó, akiket ugyan nem a szülőföld kötelékei kapcsoltak összse Kassával, mégis számukra sem egyszerűen város, hanem *Város* volt, mely életük meghatározott periódusaiban, a művek jelentéktelennek aligha mondható részleteiben nem akármilyen jelentőséghez jutott. Tévesztés volna, hogyha egy kronológiailag szigorúan rendezett, egymásból következő egymásutánba rendeznők e három írószemélyiséget. A színhely a közvetítés tere, régimódian szólva: az ihletforrás; Kazinczy, Jókai, Márai műveiből (*Pályám emlékezete, Szép Mikhál, Féltékenyek*) Kassa,[31] sokféle

30 Fried István, *A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazincytól Jókaiig*, Akadémiai, Budapest, 1979, 317. (Egy országgyűlési beszédből idéztem.)

31 Pusztán jelzésül említem egy terjedelmes címlistából.

arca tekint ki, és annak ellenére, hogy íróink a személyes elkötelezettségekből eltérő következtetésekre jutottak; hogy műveik (melyekhez jó néhányat még odasorolhatnánk) egy az időben változó, mégis szellemiségében a polgáriság művelődésigényének külső és belső jegyeivel gazdag civitasból merítik életfelfogásukat. Az irodalomban alapozó-kezdeményező Kazinczy Ferenc, a Város politikai képviseletét (is) vállaló Jókai és a Város múltját jelenével összevető, a két elől munkálkodását a magáénak tudó, folytató Márai nemcsak Kassa irodalmának, egy állandósult kassai irodalomnak reprezentánsa, hanem az irodalmi Kassáé is. Sőt, talán a leginkább azé. A világirodalom fölrajzolható térképén ennek okán lesz Kassának jól látható a helye. S ha Kazinczy alapvetésére még alig érkezett kívülről reakció, Jókai egészen a huszadik század első két évtizedéig a legtöbbször idegen nyelvre fordított, a legtöbbet olvasott, a német nyelvterületen szinte bestsellernek számítható író lett, Márai *A gyertyák csonkig égnek* olasz, német, lengyel sikerével immár az európai nyelvű irodalmakban meglehetősen ismert szerzővé vált, így a térképen böngészők bizonyára rálelnek az irodalommá lett Márai-Kassára, melybe Kazinczyé és Jókaié is benne foglaltatik.

Ugyanakkor téves eljárásnak minősülne, ha pusztán helytörténeti, szűkebb értelemben vett regionális jelentőségűnek tartanók Márai törekvéseit kedves – sok kassai vonatkozással rendelkező – íróinak a maga világába befogadására. Ez a fajta „kassaiság" (még ha Jókai esetében jóval kevésbé meghatározó is, mint Kazinczynál vagy Márainál) egyszerre rendelkezik városképi érvényességgel és a világban-lét kulturálisan megélhető formájával. Márai esszéiben, újságcikkeiben, kisprózájában gyakran vázol föl íróportrékat, a portrék körvonalazásakor érzékeltet (írói-költői) életérzéseket, melyek író/költő és „világ" lehetséges érintkezési változatairól, ütközéseiről, a tagadások eseteiről és az egyedi esetlegességek, a különlegességek általánosba növéséről hoznak hírt. Olyképpen, hogy írói/költői (megkülönböztető) sajátságokról tetszik ki, hogy összefogva, egymás mellé állítva, egymással szembesítve egy (világ)irodalomfelfogást reprezentálnak. Ebben a (világ)irodalomban, a világban, mint irodalomban a „kassai irodalom", Kassa irodalma tekintélyes szerephez jut. A *Föld, föld!...* egyik változatában a maga helyzettudatát írja körül Márai:

„De az én számomra, aki a Felvidéken születtem, a városalapító műveltségépítő polgárság leszármazottja voltam, a polgár, ha fakult és torzultabb változatban, még mindig egyféle szerényen hősi eszményem volt. Olyan szellemben neveltek, amely a „polgáriság”-ot e szabadságjogok pionírjának hitte.”[32]

A véletlen játéka, hogy a műveltségépítő Kazinczy Ferencre is alkalmazható lenne, Jókai szövegéből a korábbiakban idézhettem a pionírt. Ezek az apró utalások aláhúzták: Kazinczy és Jókai Márai világába is beépültek, hivatkozási alapul szolgáltak, kiteljesítették e jelenlétükkel Márai irodalomuniverzumát.[33]

32 Márai Sándor, *Föld, Föld!...* (A teljes változat), s. a. r. Kovács Attila Zoltán, Helikon, Budapest, 2014, 147.

33 Márai Jókai-esszéje alapozta meg Jókai-képét: Márai Sándor, *Haza* = Uő, *Ihlet és nemzedék*, Helikon, Budapest, 1992, 131–134. „Jókait úgy olvassa az ember, mintha végre hazatérne az egyetlen igaz és örök hazába, ahol magyarul beszélnek, s amely egyszerre felöleli e végtelen otthon határai közé Erdélyt, Kassát, Pestet, a Dunántúlt is – mellékesen, könnyű mozdulattal – a világegyetemet.” Jókai *Szép Mikhál*ja (1877) a XVII. század kassai viszonyait jeleníti meg, a civitas köznapjait – a kalandregényből kilépni akaró ifjú pár keserves történetén keresztül.

NAGY HAJNAL CSILLA

SZERZŐINK

FRIED ISTVÁN (1934, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, PROFESSOR EMERITUS (SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM) ▮ **GLÜCK, LOUISE** (1943, NEW YORK) KÖLTŐ, ÍRÓ ▮ **GUŽÁK KLAUDIA** (1989, RIMASZOMBAT) KÖLTŐ, ÍRÓ, KÉPZŐMŰVÉSZ ▮ **GYUKICS GÁBOR** (1958, BUDAPEST) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ▮ **GYURÁSZ MARIANNA** (1991, RÉVKOMÁROM) KÖLTŐ, ÍRÓ, MOLEKULÁRIS BIOLÓGUS ▮ **HAŠEK, JAROSLAV** (1883, PRÁGA – 1923, LIPNICE) ÍRÓ ▮ **MIZSER ATTILA** (1975, LOSONC) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (ESZTERHÁZY KÁROLY EGYETEM) ▮ **NAGY HAJNAL CSILLA** (1992, LOSONC) KÖLTŐ, ÍRÓ, DRÁMAÍRÓ ▮ **SZÁZ PÁL** (1987, VÁGSELLYE) ÍRÓ, DRAMATURG, EGYETEMI OKTATÓ (COMENIUS EGYETEM) ▮ **SZILI JÓZSEF** (1929, BUDAPEST) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, PROFESSOR EMERITUS (SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM) ▮ **VERES ERIKA** (1986, ÉRSEKÚJVÁR) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ▮ **VÖRÖS GERGELY** (1992, POZSONY) KÖLTŐ

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM – DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)
ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY – A POZSONYI MAGYAR INTÉZET KÖNYVTÁRA (VÉDCÖLÖP ÚT 54. / PALISÁDY 54.)
SOMORJA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

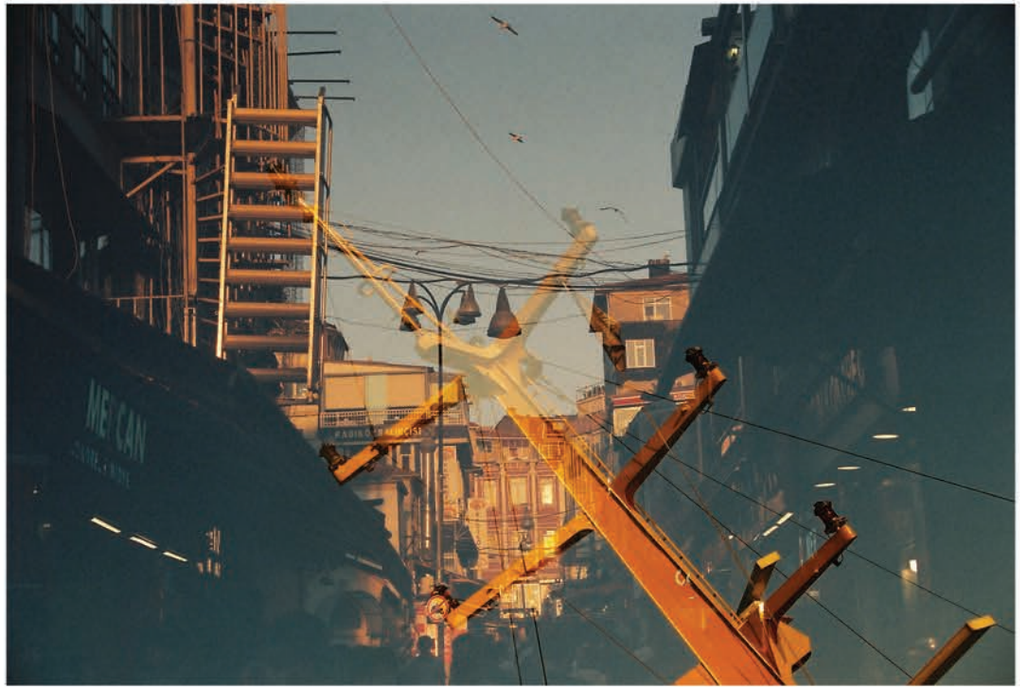

GUŽÁK KLAUDIA: QUO VADIS?

GUŽÁK KLAUDIA: ESŐ LESZ

9 771336 508003 04